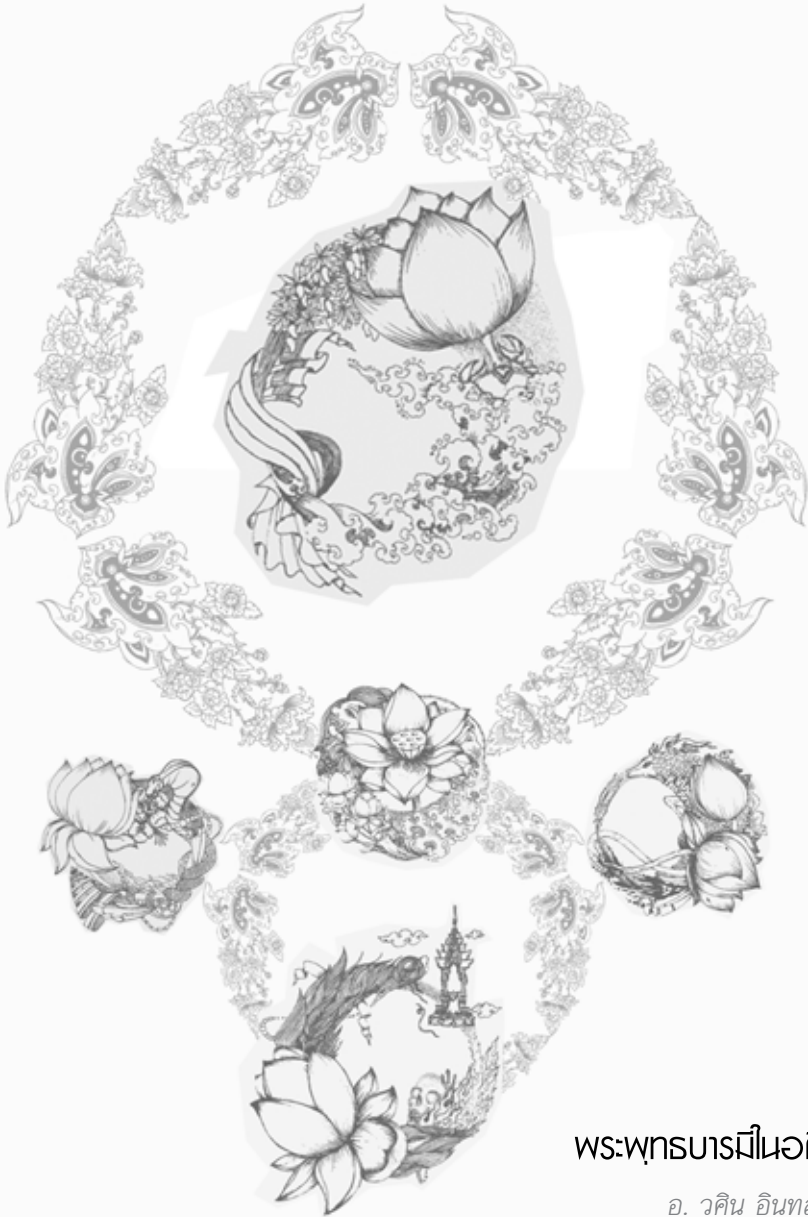

A watercolor illustration featuring a large, detailed lotus flower in the upper right quadrant. A long, flowing ribbon or banner curves across the middle of the image, starting from the left and ending near the lotus. The background is composed of soft, blended watercolor washes in shades of pink, red, orange, and green. The lotus flower is rendered with fine black lines, showing its petals and stem. The ribbon has a textured, woven appearance. The overall style is artistic and traditional.

พระพุทธบาทมีในอดีต

อุทิศเป็นพุทธบูชา ในโอกาส ๒๖๐๐ ปีแต่ปีตรัสรู้

พระพุทธรูปมีในอดีต

อ. วคิน อินทสระ

ชมรมกัลยาณธรรม
www.kanlayanatam.com
หนังสือตีพิมพ์ที่ : ๑๘๓

พระพุทธรูปในอดีต

อาจารย์วศิน อินทสระ

อุทิศเป็นพุทธบูชา ในโอกาส ๒๖๐๐ ปีแต่ปีตรัสรู้

พิมพ์ครั้งที่ ๑	สิงหาคม ๒๕๕๕
จำนวนพิมพ์	๓,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์ถวาย เป็นพุทธบูชาโดย	ชมรมกัลยาณธรรม (สงวนลิขสิทธิ์) ๑๐๐ ถ.ประโคนชัย ต.ปากน้ำ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ ๑๐๒๗๐ โทรศัพท์. ๐-๒๓๗๐๒-๓๓๕๓ และ ๐-๒๓๗๐๒-๙๖๒๔
รูปเล่ม	๙ (เก้า)
ภาพวาดประกอบ	ศักดิ์สิทธิ์ ภัทรประภฤต (ดาร์)
พิสูจน์อักษร	ยวดี อึ้งศรีวงษ์
พิมพ์ที่	สำนักพิมพ์ก้อนเมฆ โทร. ๐๘๙ ๗๘๕ ๓๖๕๐

สัพพทานัง ธัมมทานัง ฌานาติ

การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

คำอนุโมทนา

ชมรมกัลยาณธรรมโดยทันตแพทย์หญิงอัจฉรา กลิ่นสุวรรณผู้
เป็นประธานชมรม ได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "พระพุทธบารมี
ในอดีต" ข้าพเจ้าอนุญาตด้วยความยินดียิ่ง

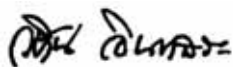
เรื่องนี้ เดิมทีเดิยวข้าพเจ้าเขียนเพื่อลงในวารสารศุภมิตร
ของมูลนิธิกิจการส่งเสริมศาสนาและมนุษยธรรม(กศม.) ของวัดมกุฏ
กษัตริยาราม กรุงเทพฯ ซึ่งตั้งขึ้นโดยพระดำริริเริ่มของสมเด็จพระ
อริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชแห่งวัดมกุฏฯ ซึ่งข้าพเจ้า
เป็นบรรณาธิการแห่งนิตยสารฉบับนั้นอยู่ ได้เริ่มเขียนลงตั้งแต่เดือน
มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๐ จัดลงเป็นตอนๆ หลายตอน ไปจบลงในเดือน
ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๑ เป็นเวลา ๑ ปีกับ ๕ เดือน เขียนได้ ๕ เรื่องตั้งแต่
เรื่องพระเทมีย์จนถึงเรื่องมโหสถบัณฑิตก็หยุดเขียนไป เพราะมีภาระ
อื่นอีกมากที่จะต้องทำ ได้รวบรวมเก็บต้นฉบับไว้ แต่ยังไม่มีโอกาสได้
รวมพิมพ์เป็นเล่ม

บัดนี้ ชมรมกัลยาณธรรมได้มีกุศลฉันทะ จัดพิมพ์หนังสือ
เรื่องนี้ออกเผยแผ่ให้แพร่หลาย ข้าพเจ้าปลื้มใจมากที่ได้เห็นหนังสือนี้
ออกสู่สายตาของชาวพุทธอีกครั้งหนึ่ง และอาจจะมีครั้งต่อไป นำ
อนุโมทนาต่อชมรมกัลยาณธรรมยิ่งนัก

พระพุทธบารมีทั้ง ๑๐ ประการมี ทาน เป็นต้น อันที่จริง พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกขชาติที่ทรงได้กำเนิดเป็นมนุษย์ ต่างแต่เพียงว่า บางชาติทรงเน้นหนักไปในบางเรื่อง เช่น พระชาติที่เป็น สุวรรณสามดาบสทรงหนักไปทางเมตตาบารมี เป็นต้น เมื่อพระบารมี เต็มเปี่ยมแล้วจึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเผยแผ่พระ ธรรมอันเป็นประโยชน์ไพศาลแก่ชาวโลกมาจนถึงปัจจุบันนี้ พระพุทธ บารมีและพระพุทธานุภาพได้แผ่ปกคลุมไปยังโลกทั้งปวง ทำให้บุคคล ผู้เลื่อมใส และปฏิบัติตามโดยชอบ ได้ปลดเปลื้องความทุกข์และ ประสพสุขแห่งชีวิตตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติ

ข้าพเจ้ามีความสุขใจที่จะได้เห็นหนังสือเรื่องนี้พิมพ์ออก เป็นเล่ม หากบุญกุศลใด พึงบังเกิดมี แก่ข้าพเจ้า ในการนี้ ขอพระพุทธบารมี พระพุทธานุภาพและบุญกุศลนั้นซึ่งข้าพเจ้าได้ ทำแล้ว พึงอำนวยผลให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง เพื่อจักได้มีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและแก่สังคม ต่อไป เท่าที่กำลังและความสามารถยังมีอยู่ ขอพระพุทธานุภาพ ได้โปรดคุ้มครองให้การเผยแผ่ธรรมของชมรมกัลยาณธรรมตั้งมั่น เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป ขออนุโมทนา

ด้วยความปรารถนาดีอย่างยิ่ง

๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๕

คำนำ

ของชมรมกัลยาณธรรม

ข้าพเจ้าได้ปรารถนาเรื่องขออนุญาตเลือกงานหนังสือในนิพนธ์ของท่านอาจารย์วชิร อินทสระเพื่อร่วมฉลองช่วงปีมหามงคลของชาวพุทธ ซึ่งชาวพุทธทั่วโลกมีความตื่นตัวที่จะร่วมกันปฏิบัติบูชาและจัดกิจกรรมต่างๆ อันจะช่วยจรรโลงส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ในวาระครบรอบ ๒๖๐๐ ปี นับแต่ปฐมกาลที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อท่านอาจารย์ได้เลือกงานเขียนของท่านเรื่อง “พระพุทธบารมีในอดีต” มาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเพื่ออุทิศเป็นพุทธบูชา ในโอกาส ๒๖๐๐ ปี แต่ปีตรัสรู้ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงยินดียิ่งที่จะได้นำเพชรเม็ดงามแห่งธรรมทานดังกล่าว มาจัดพิมพ์แจก เป็นมหากุศลสองทาง คือทั้งได้ตามรอยพระบาทพระบรมศาสดาและตามรอยธรรมของครูบาอาจารย์ที่เคารพอย่างยิ่ง

เราทราบดีว่าพระพุทธบารมีในอดีต หรือที่เรียกว่า “พระเจ้า ๑๐ ชาติ” กล่าวถึงในช่วงที่เป็น ๑๐ พระชาติสำคัญที่ทรงบำเพ็ญบารมีเน้นหนักไปในด้านต่างๆ ล้วนน่าสนใจติดตามศึกษา เพราะเป็นที่มาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลก ผู้เป็นพระโลกนาถ

ที่นำพาปวงสัตว์ให้พ้นจากวังวนวัฏฏะ ถึงแม้ว่าในหนังสือนี้ ท่านอาจารย์จะเขียนไว้ได้เพียง ๕ชาติด้วยมีภารกิจมากจึงไม่ได้เขียนต่ออีก ๕ชาติที่เหลือ แต่ทุกเรื่องที่ท่านเรียบเรียงมาก็มีความงดงาม สมบูรณ์อยู่ในตัว ทั้งอรรถรสและสาระ อันจะเป็นพลังใจให้สาธุชน มีความมุ่งมั่นตามรอยพระบาทต่อไปอย่างไม่ย่อท้อ

ชมรมกัลยาณธรรมขอน้อมถวายธรรมทานนี้เป็นพุทธานุชา และน้อมบูชาอาจารย์คุณแต่ท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ขอบุญกุศลแห่งการเผยแผ่ธรรมทานที่ท่านอาจารย์อุทิศเป็นพุทธานุชา มาอย่างต่อเนื่อง รวมเข้ากับสายธารบุญกุศลที่พวกเราชาวชมรมกัลยาณธรรมได้ร่วมกระทำมา จงมาอภิบาลคุ้มครองท่านอาจารย์ ให้เป็นผู้มีอาพาธน้อย อยู่สุขสงบ สบายกายใจ ตลอดทุกวันคืน เพื่อเป็นแสงสว่างแห่งธรรมส่องสู่ใจมวลชนตราบกาลนาน

ด้วยความเคารพอย่างสูง
ทพญ. อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ
ประธานชมรมกัลยาณธรรม

พระพุทธบาทมีในอดีต

เรื่องที่ ๑

พระเตมีย์

พระเนกขัมมบารมี พระเตมีย์

วันหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวัน
วิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันที่ธรรมสภาสนทนากัน
ถึงเนกขัมมบารมีแห่งพระพุทธรองค์ พระผู้มีพระภาคทรง
ทราบด้วยทิพยโสตแล้วเสด็จมาสู่ธรรมสภาตรัสว่า ภิกษุทั้ง
หลาย เราผู้มีบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว ทั้งรัชสมบัติออกแสวงหา
คุณธรรมอันยิ่งใหญ่ในกาลนี้ หาเป็นสิ่งที่อัศจรรย์ไม่ แต่สมัยเมื่อ
เรายังมีบารมีไม่แก่กล้า เพื่อบำเพ็ญเนกขัมมบารมีนี้เราได้ละทิ้ง

รัชสมบัติออกมหาภิเนษกรรมนั้นแล เป็นคุณอันน่าอัศจรรย์ยิ่ง
ตรัสดังนี้แล้ว ทรงดูขณียอยู่ เมื่อภิษุเหล่านั้นทูลวิงวอนให้ทรง
แสดงเรื่องในอดีตจึงตรัสว่า

ภิษุทั้งหลาย ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ากาสิกราชครอง
ราชสมบัติโดยธรรมในเมืองพาราณสี พระองค์ทรงมีพระสนม
มาก แต่นางเหล่านั้นไม่มีใครมีบุตรเลย ประชาชนพากันเดือด
ร้อนว่า จะไม่มีราชกุมารผู้สืบสันตติวงศ์ จึงชวนกันมาประชุม
ที่พระลานหลวง ทูลเรื่องทั้งปวงให้พระราชาทรงทราบฯ การ
ที่พวกเขาจะมาประชุมกันนี้ก็ด้วยวิตกกังวลเรื่องผู้สืบสันตติวงศ์
ขอพระองค์จงพิจารณาเถิด

พระราชากาสิกราชทรงสดับแล้วทรงขอบใจราษฎรที่
มีความจงรักภักดี และหวังดีต่อพระองค์และราชบัลลังก์ แล้ว
รับสั่งให้ประชุมมเหสี และสนมนารีทั้งปวง ขอให้ทุกพระองค์
จงบำเพ็ญคุณความดีแล้วอธิษฐานปรารถนาบุตร หรือให้วิงวอน
เทพเจ้าขอให้ประทานบุตรให้

บรรดาสนมนารีเหล่านี้ มีพระนางพระองค์หนึ่ง
ทรงนามจันทเทวี ผู้เป็นอัครมเหสีเลิศกว่าหญิงทั้งปวง
พระนางทรงเป็นธิดาแห่งมัทราช^๑ ทรงสมบุรณ์ด้วยศีลาจาร
วัตรทั้งปวง พระนางสดับพระราชดำรัสของพระราชอาแล้ว ก็

^๑ สตรีแคว้นมัททะนั้นได้รับการยกย่องมาก ในโบราณว่าเป็นสตรีที่ดีที่สุด

ทรงรับเพื่อปฏิบัติตาม จึงทรงสมทานอุโบสถในวันเพ็ญ
เปลื้องสรรพากรณห์ทั้งปวง บรรทมเหนือพระยี่ภู่น้อย ทรง
ระลึกถึงแต่ศีลของพระองค์ กระทำสังจกิริยาว่า หากข้าพเจ้า
รักษาศีลไม่ขาด ขอบุตรจงมีแก่ข้าพเจ้า

ธรรมดาคนดี มีศีลมีธรรมอันงาม เมื่อเดือนร้อน เทวดา
ย่อมพลอยเดือนร้อนด้วย ดังนั้น ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ในหมู่
เทพ ทรงทราบความเดือนร้อนของพระนางจันทเทวีแล้ว ทรง
ประสงค์จะช่วยเหลือ ทรงใคร่ครวญถึงผู้ซึ่งเหมาะสม ได้มอง
เห็นพระโพธิสัตว์ จึงเสด็จไปเชิญพระโพธิสัตว์เทพบุตรให้ลง
มาจตุตถิในพระครรภ์ของพระนางจันทเทวี เพื่อบำเพ็ญบารมีให้
เต็มเปี่ยมต่อไป พระโพธิสัตว์ก็ทรงรับปฏิญญาและเสด็จอุปบัติ
ณ คัพโภาทรแห่งพระนางจันทเทวี

พระนางทรงทราบว่าตั้งพระครรภ์ จึงทูลพระราชสวามี
ให้ทรงทราบ พระราชาทรงปีติโสมนัสเป็นล้นพ้น ทรงให้การ
ประคบประหงมอย่างดียิ่ง เมื่อครบกำหนดแล้วพระนางก็
ประสูติพระโอรสอันสมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะอันอุดม วันนั้น
ฝนตกลงทั่วกาลิกรรัฐ

พระราชพาพระราชทานนางนม^๑ ๖๔ นาง ล้วนเป็นผู้มี
ลักษณะปราศจากโทษ มีสูงนัก เป็นต้น เพื่อให้ทารกปราศจาก
โทษด้วย สตรีที่สูงนัก เมื่อทารกนั่งตมนม คอของทารกจักยึด

ยาวเกินไป สตรีที่ดำน้ก คอของทารกจ้กสั้น สตรีที่ผอมน้ก ขา
 ทั้งสองของทารกจ้กเสียดสีกัน สตรีที่อ้วนน้ก เท้าทั้งสองของ
 ทารกจ้กเปลี้ย สตรีที่ดำน้ก น้านมเย็นเกินไป สตรีที่ขาวน้ก
 น้านมร้อนเกินไป สตรีที่น้มยาน จมูกของทารกจ้กแบน สตรี
 เป็นโรคหืด น้านมเปรี้ยว สตรีเป็นโรคมองคร้อ น้านมมีรสวิการ
 ต่างๆ มีรสเผ็ด เป็นต้น

พระราชาทรงกระทำราชูปถัมภ์แก่พระโอรสเป็นอย่างดี
 และพระราชทานพรแก่พระนางจันทเทวีอัคกรมเหสี พระนาง
 ทรงรับพรแล้วถวายคืนไว้ก่อน

ในวันขนานพระนาม พระราชาทรงให้ประกอบเป็นพิธี
 ใหญ่ เชิญพราหมณ์ผู้รู้พยากรณ์พระลักษณะมาเลี้ยงอาหาร
 ที่พระราชวัง แล้วตรัสถามถึงอันตรายของพระโอรสว่ามีอะไร
 บ้าง หากมีจะได้หาวิธีกำจัดหรือหลีกเลี่ยงเสีย พราหมณ์
 ทั้งหลายดูพระลักษณะตามตำรายากรณ์ศาสตร์แล้วทูลว่า
 พระราชโอรสไม่มีโทษใดๆ เลย ทรงสมบูรณด้วยบุญลักษณะ
 อันอุดม ทรงสามารถเป็นราชาธิราชได้

๑ ท่านผู้อ่านอาจรู้สึกรู้ว่า ทำไมจึงพระราชทานนางนมถึง ๖๔ นาง อาจเป็น
 ตัวเลขที่มากเกินไป แต่เมื่อสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสนี่เอง เมื่อ
 ตื่นบรรทมจะต้องมีข้าราชการบริวารจ้กนร้อยเข้าไปในห้องบรรทม คอยปฏิบัติ
 หน้าที่เกี่ยวกับการแต่งพระองค์

พระเจ้ากาสิทรงสดับแล้วดีพระทัย ขนานพระนามพระราชโอรสว่า **เตมียกุมาร** เพราะถือเอานิมิตว่าในวันประสูตินั้น มีฝนตกชุ่มชื้นทั่วแคว้นกาสิ และเพราะเหตุที่พระราชกุมารนำความชุ่มชื้นเบิกบานพระทัยมาให้ ทั้งแก่พระองค์และประชาชนของพระองค์ทั้งปวง

คราวหนึ่ง นางสนมทั้งหลายตกแต่งพระกุมารอย่างดี แล้วนำขึ้นเฝ้าพระราชบิดา บรมกษัตริย์ทอดพระเนตรพระปิโยรสแล้วทรงสวมกอด จุมพิตที่พระเศียร ให้ประทับบนพระเพลาเป็นที่รื่นรมย์อยู่

ขณะนั้นราชบุรุษนำโจร ๔ คนมาหน้าพระที่นั่ง พระราชาทรงวินิจฉัยตัดสินเรื่องเอง รับสั่งให้ลงอาญาโจรเหล่านั้นโดยวิธีต่างๆ กัน คือให้เขียนโจรคนหนึ่งพันทีด้วยหวายที่มีหนามให้เอาโซ่ตรวนจำโจรคนหนึ่งแล้วส่งเข้าเรือนจำ ให้เอาหอกแทงสรีระของโจรคนหนึ่งและให้เอาหลาวเสียบโจรอีกคนหนึ่ง

เตมียกุมาร ได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดาดังนั้นทรงสะดุ้งเป็นอันมาก ทรงจินตนาการว่า โอ ราชสมบัติทำให้บุคคลต้องทำกรรมหนักถึงเพียงนี้เชียวหรือ กรรมนี้เป็นกรรมที่ทำให้บุคคลไปสู่สวรรค์มิได้เลย มีแต่จะดิ่งลงไปนรก เมื่อพระราชกุมารบรรทมภายใต้เศวตฉัตร ทรงมองเห็นเศวตฉัตรเป็นสิ่งน่ากลัว เป็นสิ่งบังคับให้คนต้องทำบาป ทรงจินตนาการ

ต่อไปว่า เรามาจากไหนหนอ ลำดับนั้น การระลึกชาติก็ปรากฏ
 แก่พระองค์ พระองค์เคยเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ
 แคว้นกาสิเป็นเวลา ๒๐ ปี และต้องตกนรกชื่ออุสสุทนรกถึง
 แปดหมื่นปี แล้วจึงไปเกิด ณ สุคติโลกสวรรค์ บัดนี้มาเกิดใน
 เรือนหลวงอันเป็นดุจเรือนโจรนี้อีก หากครองราชสมบัติต่อไป
 ก็จะต้องเวียนไปตกนรกอีก บัดนั้นสรียากายและพระทัยของพระ
 ราชกุมารก็เหี่ยวแห้งเช่นดอกปทุมที่ถูกขยำ ทรงจินตนาการอยู่
 ว่า ไฉนหนอเราจะพ้นจากเรือนโจรนี้เสียได้

เมื่อทรงจินตนาการมากเข้าก็ทรงพบช่องทางคือตั้ง
 พระทัยจะทำใบ้ หนวก และทำเป็นง่อยเปลี้ยเสียขา เพื่อคน
 ทั้งหลายจักได้เห็นว่าเป็นกาพิกัณเณิ ไม่ควรแก่การ
 ครองราชสมบัติ ต้องไม่ประกาศความฉลาดรอบรู้ของตนเป็น
 อันขาด

ตั้งแต่บัดนั้นมา พระโพธิสัตว์ก็ทรงอธิษฐานพระทัยว่า
 ไม่ใบ้ก็จักทำเหมือนใบ้ ไม่หนวกก็จักทำเหมือนหนวก ไม่ง่อย
 เปลี้ยก็จักทำเหมือนง่อยเปลี้ย

เมื่อกุมารอื่นๆ ผู้เป็นบริวารของพระองค์ร้องให้อยาก
 ตีมนม พระองค์ก็ไม่ทรงกินแสง ถูกทรมานให้อดนมวันหนึ่ง
 บ้าง สองวันบ้าง เพื่อให้ทรงกินแสงเหมือนเด็กอื่นแต่ก็ทรง
 ออดทน ทรงอธิษฐานพระทัยมันคงว่าจะยอมตายดีกว่าทำลาย

ความตั้งพระทัยอันเด็ดเดี่ยวนี้ พระองค์ทรงเกรงภัยในนรกมากกว่าภัยในโลกมนุษย์

พวกนางนมสงสัยเหลือประมาณว่า พระราชโอรสจะเป็นใ้ง่อยเปลี้ยหรือโง่ แต่พิจารณาทั่วกายแล้วก็ลงความเห็นว่ามีเท้าของคนง่อยเปลี้ยไม่ใช่อย่างนี้ คางของคนไข้ไม่ใช่อย่างนี้ ช่องหูของคนหนวกไม่เป็นอย่างนี้

พวกนางนมทั้งหลายก็ทดลองโดยให้อัดนมอีก ดูทีหรือว่าพระกุมารจะทรงกันแสงหรือไม่ แต่พระราชกุมารก็มีได้แสดงอาการใดๆ เลย นอกจากนั่งเฉย จนพระราชชนนีไม่อาจทนได้ ก็ให้พระโอรสเสวยนมของพระนางเอง

ต่อแต่นั้นพระราชกุมารถูกทดลองโดยการเอาขนมมาล่อ เอาผลไม้มาล่อ เอาของเล่นมาล่อ พวกเด็กอื่นๆ ซึ่งเป็นบริวารต่างก็แย่งกัน แต่เดมิยกุมารคงประทับนั่งเฉยมิได้สนพระทัยเลย เพราะทรงดำริว่าของเหล่านี้ เมื่อท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏได้บริโภคมาแล้วนับไม่ถ้วน

หม้ออำมาตย์กราบทูลพระราชว่า เด็กรุ่น ๕ ขวบยอมกลั้วไฟเข้าพระองค์จะทดลองด้วยไฟ ดังนี้แล้วจึงปลุกเร้าใหญ่ที่พระลานหลวงมีประตูมากมาย ให้มุ่งด้วยใบตาล อัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้ประทับนั่งท่ามกลางความแวดล้อมแห่งเด็กที่

เป็นบริวาร และจุดไฟขึ้นเผาบ้าน เด็กทั้งหลายเห็นไฟไหม้ ก็ตกใจกลัวพากันวิ่งหนี แต่พระโพธิสัตว์ทรงจินตนาการว่า ไฟนี้ร้อนน้อยนัก เมื่อเทียบกับเพลิงในนรก จึงประทับนั่งเฉยมิได้ลุกขึ้น เมื่อเพลิงไหม้เข้ามาใกล้ พวกอำมาตย์ราชบริพารทั้งหลายก็รีบไปอุ้มพาพระโพธิสัตว์ออกมาเสีย

พระโพธิสัตว์ถูกทดลองโดยวิธีนี้เป็นเวลาถึง ๑ ปีแต่ไม่ทรงแสดงอาการพิรุณแต่ประการใด ต่อมาถูกทดลองโดยการปล่อยช้างข้ามแม่น้ำให้พระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่พระลานหลวง มีเด็กอื่นๆ แวดล้อม ช้างนั้นบรลือเสียงโกญจนาท เองวงตีแผ่นดิน เด็กทั้งหลายเห็นดังนั้นก็พากันวิ่งหนีแต่พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า การตายเพราะช้างยังประเสริฐกว่าการไปตกนรก จึงประทับนั่งเฉยไม่หวั่นไหว ช้างนั้นได้รับการฝึกฝนดีแล้ว เองวงจับพระโพธิสัตว์ เหมือนจับกำดอกไม้ แต่ไม่ทำอันตรายราชบุรุษเห็นดังนั้น จึงไปช่วยรับด้วยอาการถนอม

ต่อมาถูกทดลองด้วยงู ด้วยมหรสพ มีการพ้อนรำ ขับร้องเป็นต้น ด้วยศัตราวุธ ด้วยการให้เป่าสังข์ตีที่บรรทม ด้วยเสียงกลอง ด้วยประทีปโคมไฟ ด้วยแมลงวัน คือเอาอ้อยทาพระวรกายแห่งพระโพธิสัตว์เพื่อให้แมลงวันตอมด้วยการไม่สร่งน้ำให้ ไม่จัดให้ได้ลงบังคน แม้จมอยู่ในกองมูลร คูถ มีกลิ่นเหม็นคูล้ง พระโพธิสัตว์ก็ทำประทับเฉย

เตมียกุมารถูกทดลองนานาประการ ยิ่งกว่าที่กล่าวมาแล้วนี้ ได้รับทุกขเวทนาเป็นอันมาก จนพระทัยแห่งสมเด็จพระราชาชนนีหวั่นไหวปวดร้าวไม่อาจทนดูได้ จึงคอยช่วยเหลือและปลอบโยนว่า “พ่อเตมียเอ๋ย! หากเจ้าไม่ไขว่ ไม่หนวก ไม่ย่อเปรี๊ยะเสียขา ก็จงแสดงอาการตามปกติเช่นคนทั้งหลายอย่าได้ทำไขว่ ทำหนวกเลย” แต่พระโพธิสัตว์มีพระทัยแน่วแน่เสียแล้ว

เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พวกอำมาตย์รวมทั้งพระชนกชนนี มีความคิดตรงกันว่าธรรมดาบุรุษอายุขนาดนี้ย่อมพอใจในสตรีที่สวยงาม จึงปรารถนาทดลองด้วยสนมনারีผู้ทรงสิริโสภาคย์จึงจัดแจงอาบน้ำหอมอย่างดีให้พระโพธิสัตว์และประดับประดาด้วยสรรพาวรณ์ ให้บรรทมบนพระยี่ภู่อันมีสิริแล้วให้สนมনারีล้วนแต่จำเริญตาให้เข้ามาสู่ห้องบรรทม ร่ายรำยั่วยวนกวนกามกิเลสเข้าไปใกล้กระซิบแว้ววอนด้วยคำหวาน เป็นเชิงเชิญชวนให้ร่วมอภิรมย์ แต่พระโพธิสัตว์ก็มั่นอยู่ในอุเบกขาธรรม หาได้หวั่นไหวด้วยวิสภาคารมณฺ์ อันน่าตื่นเต้นระทึกใจนั้นไม่ พระองค์ได้ก้าวล่วงพ้นอารมณ์อันเป็นวิสัยแห่งโลกียชนเสียแล้ว เพราะการกลัวภัยในอบาย

การทดลองต่างๆ ได้สิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้เป็นเวลา นานถึง ๑๖ ปี

บรมกษัตริย์กาลสิกราช ทรงร้อนพระทัยเป็นหนักหนา เรียกพราหมณ์ทั้งหลายมาตรัสถามความเก๋วก่อนนี้เมื่อ ราชกุมารประสูติใหม่ๆ ท่านทั้งหลายทำนายว่า ราชกุมารนี้ อุดมด้วยลักษณะแห่งผู้มีบุญทุกประการ แต่เวลา ๑๖ ปีได้ พิสูจน์ให้เห็นว่าคำทำนายของท่านนั้นผิดโดยสิ้นเชิง โอรสของเราเป็นทั้งใบ้ ทั้งหนวก ทั้งง่อยเปลี้ยเสียขา เราจะทำ ประการใด

พวกพราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า การณ์ใดๆ ที่พวก ข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบหามีไม่ แต่ด้วยเกรงว่าพระองค์จะ ทรงโทมนัสเมื่อทรงทราบแต่เบื้องต้นว่าพระโอรสของพระองค์ จะเป็นเช่นนี้ จึงมิได้ทูลความเป็นจริง โอรสของพระองค์นั้น เป็นกาฬกัณณี หากอยู่ในพระนครจะมีภัยพิบัติเกิดขึ้น ๓ ประการ คืออันตรายแห่งชีวิต อันตรายแห่งเศวตฉัตร อันตราย แห่งอัครมเหสี

พระราชาทรงสดับดังนั้นหวั่นพระทัย ตรัสถามว่าเรา พึ่งทำอย่างไรต่อโอรส พวกพราหมณ์กราบทูลว่าต้องนำไปฝัง ทั้งเป็นที่ป่าช้าผีดิบ

ฝ่ายอัครมเหสี ผู้เป็นพระราชชนนีได้ทรงทราบข่าวนี้ ร้อนพระทัยยิ่งนัก จึงรีบเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ทูลอ้อนวอนมิ ให้ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพราหมณ์ และทูลทวงถึงพร

ที่พระราชินีได้เคยพระราชทานเมื่อประสูติพระโอรสใหม่ๆ และพระนางถวายคืนไว้ บัดนี้เป็นโอกาสที่พระนางจะทูลขอพรนั้นแล้วเมื่อพระราชาทรงอนุญาตจึงทูลขอราชสมบัติให้ราชโอรส แต่พระราชินีไม่ทรงอนุญาตโดยทรงอ้างว่า เตมียกุมาร ไม่ใช่เป็นบุคลลสมบุรณ์

พระนางจันทเทวีอัครมเหสี พยายามอ่อนนวยขอรราชสมบัติให้พระโอรสครองเพียง ๗ ปี แต่พระราชินีไม่ทรงอนุญาตพระนางทูลขอเรื่อยมา ๖ ปี ๕ ปี ๑ ปี จนถึงขอให้พระโอรสครองราชย์เพียง ๗ วัน พระราชินีทรงอนุญาตเพียง ๗ วัน

เมื่อเป็นดังนี้ พระนางจันทเทวีจึงให้ตักแต่งพระโอรสเป็นพิเศษแล้วให้ป่าวประกาศไปทั่วพระนครว่าบัดนี้ราชสมบัติเป็นของเตมียกุมาร ทรงให้ประดับนครอย่างสวยงามให้พระราชกุมารประทับนั่งบนคอช้าง ยกเศวตฉัตรขึ้นเหนือพระเศียรแห่งพระราชกุมารนั้นกระทำประทักษิณพระนคร

เมื่อกลับแล้ว พระอัครมเหสีจึงเฝ้าวอนพระราชโอรสว่า

“เตมียะ ลูกรัก! แม่ไม่เป็นอันหลับอันนอนเพราะเจ้าขอเจ้าจงเห็นใจแม่เถิด สิบหกปีแล้วที่แม่ต้องร้องไห้ ดวงตาของแม่ฟกช้ำ หัวใจของแม่เหมือนจะแตกสลายเพราะความโศก

แม่รู้ว่า ลูกมิใช่คนง่อยเปลี้ย มิใช่คนใบ้หรือหนวก เหตุไฉนลูก จึงทำเช่นนี้ เห็นใจแม่บ้างเถิดลูกรัก ขอลูกจงเดิน จงพูด คิด ว่าเพื่อความสุขของแม่และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของลูก”

พระนางเฝ้าอ่อนวอนพระโอรสอยู่เช่นนี้เป็นเวลา ๕ วันแต่ไม่ได้ผลอะไรเลย พระราชากุมารคงประพฤติพระองค์ เหมือนเดิม

เมื่อถึงวันที่ ๖ พระราชาตรัสเรียกนายสุนันทะสารถีมารับสั่งว่า พรุ่งนี้เข้าไปจัดแจงรถเทียมม้าอวมงคล ๒ ตัวนำ เจ้าชายเตมิยะไปฝั่งเสีย ณ ป่าช้าผีดิบ เมื่อฝั่งลงไปแล้วก่อน กลบดินให้เอาสันจอบทูปศิระชะให้ตาย

พระนางจันทเทวีทรงทราบเรื่องนี้แล้วเสร์้าโศกยิ่งนัก ประหนึ่งว่าพระทัยจะแตกทำลาย เสด็จไปหาพระราชาปิโยรส แล้วตรัสว่า “ลูกรัก! พรุ่งนี้แล้ว พระบิดาของลูกรับสั่งให้นำลูกไปฝั่งทั้งเป็นที่ป่าช้าผีดิบ ลูกจะต้องวายชนม์เป็นแน่แท้ พุดเถอะลูก หากลูกพุดเมื่อไรลูกก็จะได้ไม่ถูกฝั่งทั้งเป็น แม่ก็ จะมีความสุข ความหวังของคนทั้งปวงที่อยากได้รัชทายาท ไว้สืบราชสมบัติก็จะเต็มเปี่ยม การพุดของลูกเพียงคำเดียว จะเป็นประโยชน์แก่คนทุกฝ่าย ตลอดถึงแคว้นกาสิของ เราด้วย”

พระราชกุมารทรงทราบดังนั้น ก็มีพระมณัสเข้มแข็ง
ทรงดำริว่าความพยายามที่ข้าพเจ้าได้ทำมาถึงสิบหกปีแล้วนั้น
จะสำเร็จสมตามความมุ่งหมายแล้วในวันพรุ่งนี้ เมื่อทรง
จินตนาการเช่นนี้ พระปิตักก็เกิดขึ้นภายในพระกมล พรุ่งนี้แล้ว
...พรุ่งนี้แล้วเป็นวันแห่งความสุขของเรา เป็นวันที่เราจะได้ออก
จากเรือน อันเป็นเสมือนเรือนใจ

เช้าวันรุ่งขึ้น พระนางจันทเทวีให้พระโอรสอาบและตี
ตามความปรารถนา แล้วให้ประทับนั่งบนพระเพลา สวมกอด
พระโอรสนั้น พิลาปราพันนานาประการ แต่พระโพธิสัตว์หา
ได้หวั่นไหวไม่

ได้เวลานายสุนันทะสารถิ ก็นำรถเทียมม้ามา ณ
พระตำหนักเข้าไปสู่ห้องอันมีสิริ ถวายบังคมพระอัศรมหเสี
แล้วกราบทูลว่า ขอพระแม่เจ้าอย่าได้กริ้วข้าพระบาทเลย ข้า
พระบาทรับพระราชบัญญัติขามา กราบทูลฉะนี้แล้ว เอาหลังมือ
กันให้พระนางผู้สวมกอดพระโอรสอยู่หลีกไป อุ้มพระราชกุมาร
ประหนึ่งกำดอกไม้ลงจากปราสาท

ขณะนั้นพระนางจันทเทวี ก็สยายพระเกศาซ้อน
พระทรวงทรงปริเทวนาการดังสนั่นอยู่กับหมู่นางสนมใน
ปราสาทนั้น พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพระราชมารดา
ทรงกันแสง ก็ทรงโทมนัสตาม กริ่งว่าพระมารดาจักถวายชนม์

เพราะความโศกนั้น จึงมีพระประสงค์จะตรัสด้วย แต่เมื่อมา
 คำนึงว่า หากพูดออกไป ความพยายามที่ทำมาตลอดเวลา ๑๖
 ปีก็จะไร้ผล หาประโยชน์อันใดมิได้ ถ้าเราไม่พูดออกไป ก็
 เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตัวเราเอง แก่พระราชมารดา และแก่พระ
 มหาชน คิดดังนี้จึงมิได้พูด แม้จะมีอาการโศกาอาดูรอยู่ก็ทรง
 อดกลั้นเสีย

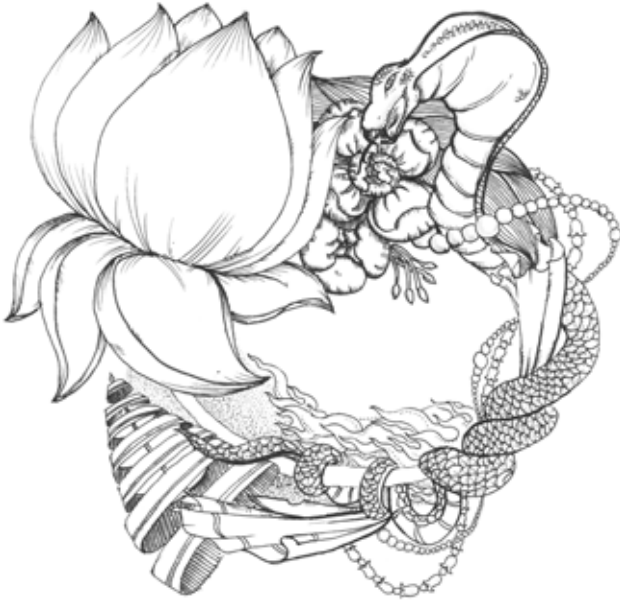
ลำดับนั้นสุนันทะสารถี ยกพระโพธิสัตว์ขึ้นบนรถ
 ตั้งใจว่าจะขับตรงไปทางประตูด้านตะวันตก แต่ถูกเทพเจ้าดลใจ
 ให้ขับรถตรงไปทางประตูทิศตะวันออก เมื่อล้อรถกระทบธรณี
 ประตู พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่าความปรารถนาของเราจนจะ
 ถึงที่สุดแล้ว ทรงแช่มชื่นอย่างยิ่ง ป่าที่นายสารถีขับรถไปนั้น
 ไม่ใช่ป่าผีดิบ แต่ปรากฏแก่เขาเสมือนว่าเป็นป่าช้าผีดิบ เขา
 ได้พบที่อันน่ารื่นรมย์แห่งหนึ่งจึงแวะหยุดรถเข้าข้างมรรคา
 แล้วลงจากรถเปลื้องเครื่องแต่งองค์พระโพธิสัตว์ออกห่อวาง
 ไว้ แล้วถือจอบเริ่มขุดหลุมเป็นสี่เหลี่ยม ขณะนั้นเทมียกุมาร
 ทรงจินตนาการว่า เราไม่ได้ใช้มือและเท้ามาเป็นเวลา ๑๖
 ปี มือเท้าของเรายังใช้ได้หรือไม่หนอ ดำริดังนั้นแล้วจึงเสด็จ
 ลุกขึ้นลูบพระหัตถ์เบื้องขวาเบื้องซ้ายก็ทรงทราบได้ว่ายังมี
 กำลังดีอยู่ เสด็จดำเนินไปได้หน่อยหนึ่งจึงทราบที่กำลังของ
 พระองค์สามารถไปได้ถึง ๑๐๐ โยชน์

พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า หากนายสารถิจะทำร้าย พระองค์พระองค์ก็พอสู้ได้ จึงเสด็จไปยังที่ซุดหลุม กล่าวทักทาย นายสุนันทะขึ้นว่า ท่านรับซุดหลุมสี่เหลี่ยมทำไม นายสุนันทะตอบว่า พระราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัวเป็นใบ้ หนวก ง่อย เปลี้ยเสียขา เป็นคนไม่มีจิตใจ พระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่งให้ข้าพเจ้านำมาฝังเสียในป่า

เจ้าชายรัชทายาทแห่งแคว้นกาสิ ตรัสว่า “เรามีได้ เป็นหนวก มีได้เป็นคนใบ้ มีได้เป็นคนง่อยเปลี้ย มีได้มีอินทรีย์ วิกัลวิการ หากท่านฝังเราเสียในป่าท่านก็ได้ชื่อว่าได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ท่านจงดูขาทั้ง ๒ ของเราซิประหนึ่งลำต้นกล้วย แขนทั้งสองของเราคล้ายสีแห่งใบกล้วยทองคำ ท่านจงฟัง คำที่เรากล่าวเถิด ล้วนเป็นคำที่อ่อนหวาน เราไม่ใบ้เลยนะ สุนันทะ”

นายสารถิฟังแล้ว สงสัยยิ่งนัก เงยหน้าขึ้นดูจำ พระโพธิสัตว์ไม่ได้ จึงถามว่า “ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรมดา เป็นใครหรือเป็นบุตรแห่งใคร”

พระโพธิสัตว์ตอบว่า “เรามีใช้เทวดา มิใช่คนธรรมดา เราเป็นราชโอรสแห่งพระเจ้ากาสิกราชพระราชอาชู่ที่ท่านฟัง พระบารมีเลี้ยงชีพอยู่เสมอ ถ้าท่านฝังเราเสียในป่า ชื่อว่าได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม”

สุนันทะเอ๋ย! บุคคลนั่งนอนใต้ร่มเงาแห่งพฤกษชาติใด
ไม่ควรหักก้านรานกิ่งแห่งพฤกษชาตินั้น หากทำลงไปชื่อว่าเป็น
ผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนลามก พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้
เราเป็นเหมือนกิ่งไม้ ตัวท่านนั้นเป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา

นายสุนันทะ, เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสอยู่อย่างนี้ ก็ยังไม่
เชื่อทีเดียว โอรสแห่งพระเจ้ากาสิ มีความประสงค์ให้นายสารถิ
เชื่อความซื่อนั้น และเพื่อให้เหล่าเทพเจ้าได้สาธุการ จึงตรัส
คาถาบูชามิตรหรือหลักแห่งมิตรธรรมดังต่อไปนี้:-

๑. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร ชนเป็นอันมากชอบเข้าไปพึ่งพาอาศัยบุคคลนั้น เขาจากบ้านเรือนของตนไปสู่อะไรก็ตาม ย่อมได้รับภักชามากมาย ไม่อดอยาก

๒. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นไปสู่ชนบท นิคมราชธานีใดๆ ก็เป็นผู้อันหมู่ชนในชนบทนิคมราชธานีนั้นๆ บูชามิให้ขาดสนอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร โจรทั้งหลายมิอาจขโมยบุคคลผู้นั้นได้ กษัตริย์ก็มีอาจดูหมิ่น บุคคลผู้นั้นย่อมข้ามพินหม่อมมิตรทั้งปวง

๔. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร ย่อมกลับมาสู่เรือนของตนด้วยอาการแช่มชื่น เมื่อเข้าสู่สภาก็ได้รับการต้อนรับเป็นผู้สูงสุดในหมู่ญาติ

๕. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นสักการะผู้อื่นแล้วย่อมได้รับการสักการะตอบ เคารพผู้อื่นแล้วย่อมได้รับการเคารพตอบ เป็นผู้มิถูกอันใครๆ ชอบพรรณนาถึง และมีเกียรติศัพท์เล่าลือกันว่าเป็นคนดี

๖. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร ผู้นั้นเป็นผู้บูชาผู้อื่น ย่อมได้รับการบูชาตอบ เป็นผู้ไหว้ผู้อื่น ย่อมได้รับการไหว้ตอบ ยศและเกียรติย่อมพุ่งขจรไป

๗. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นย่อมรุ่งเรือง
ดุจกองเพลิง หรือไฟโรจน์ดุจเทพยดาผู้มีเดชานุภาพเป็นผู้รุ่ง
เรืองด้วยศิริ

๘. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร โคของบุคคลนั้นย่อม
เกิดมากมาย พืชที่หว่านลงในนาของเขาย่อมเจริญงอกงาม
เขาย่อมได้บริโภคผลของพืชที่หว่านแล้ว

๙. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นเมื่อตกจาก
ภูเขาหรือต้นไม้ ย่อมได้ที่พึง ไม่มีอันตราย

๑๐. บุคคลใดมิได้ประทุษร้ายมิตร ศัตรูทั้งหลายย่อม
ย้ายเขาไม่ได้ เหมือนลมทำลายไม้ได้ซึ่งต้นไทร ที่มีรากติดต่อกัน
พัวพันงอกงามหยั่งลึกลงในแผ่นดิน

นายสุนันทะสารถีแม่สดับคาถา ๑๐ คาถาอยู่เช่นนั้น
ก็ยังจำพระโพธิสัตว์ไม่ได้ (ตามตำนานว่าเพราะพระโพธิสัตว์
ทรงฉลองพระองค์ด้วยอาภรณ์ที่เทวดานำมาให้) จึงดำริว่าใคร
หนอ กล่าวคำเป็นสุภาษิตไพเราะนัก เยขึ้นดูก็ยังจำไม่ได้ แต่
ได้หยุดการขุดหลุมไปที่รถ ไม่เห็นพระโพธิสัตว์และห่อเครื่อง
ประดับ จึงกลับมาแลดูอีกครั้งหนึ่งจึงจำได้ เขาประคองอัญชลิ
ถวายบังคมแล้วทูลว่า

ขอพระราชบุตรจงเสด็จมาเกิด ข้าพระองค์จักนำไปสู่พระราชวัง ครองราชสมบัติ จะประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ในป่า

พระราชบุตรจึงตรัสตอบว่า

“สารเถิเอย! เราไม่ต้องการราชสมบัติ ทรัพย์หรือญาติใดๆ ทั้งสิ้น หากราชสมบัตินั้นเราจะได้อมาด้วยการประพฤติธรรม”

“พระองค์ผู้ประเสริฐ” สุนันทะทูล “เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากที่นี่ ข้าพระองค์จะมีความยินดียิ่งนัก และเมื่อเสด็จถึงพระราชวังพระชนกชนนีจักยินดีเป็นที่ยิ่ง”

“นอกจากนี้ สนมณารี และพ่อค้าประชาชนจะแสดงความยินดีเป็นอันมาก คงให้รางวัลแก่ข้าพระพุทธเจ้ามากมาย แม้กองทัพต่างๆ คือกองทัพช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้าก็เช่นกัน คงมีความปรีดา ประทานรางวัลแก่ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชบุตรจงเสด็จกลับไปเกิด จะอยู่ทำไมในป่า”

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า

“ดูก่อนสารเถิ เรา่นั้นอันพระราชมารดาบิดาสละละทิ้งแล้ว ชาวแคว้นแคว้นสละเราแล้ว เหยาเรือของเราไม่มี เราถูกทอดทิ้งแล้วจริงๆ เราจะดำรงตนอยู่เพียงผู้เดียว และจะบวชอยู่ในป่า ไม่ปรารถนากามารมณ์ใดๆ ทั้งสิ้น”

เมื่อเตมียกุมารตรัสถึงพระคุณธรรมของพระองค์
 อย่างนี้พระปิตักก็บังเกิดขึ้น เพราะมิได้เห็นโทษประการใดๆ
 ของตน จึงเปล่งพระอุทานด้วยกำลังพระปิติว่า ความหวังผล
 ย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักระคอย เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์แก่กล้า
 สุกงอมเต็มที่แล้ว ความหวังผล และประโยชน์โดยชอบ ย่อม
 สำเร็จแก่ผู้รู้จักระคอย เรามีพรหมจรรย์อันสุกงอมเต็มที่แล้ว
 ออกบวชแล้ว จะมีภัยแต่ที่ไหน

นายสารถิทูลว่า “พระองค์ผู้ประเสริฐ! พระองค์มีพระ
 วาจาสะสลายเห็นปานนี้ ไฉนจึงไม่ตรัสในสำนักแห่งพระราช
 มารดาบิดาเล่า?”

พระโพธิสัตว์ตอบ “เรามีได้เป็นใบ้ หรือหนวกหรืออ่อย
 เปลี้ยเสียขาแต่ประการใด แต่เพราะระลึกถึงชาติก่อนที่เคย
 ครองราชสมบัติ แล้วต้องตกนรกอันเป็นสถานที่เสวยทุกข์ยิ่ง
 เราครองราชย์เพียง ๒๐ ปีต้องเสวยทุกข์ในนรกถึงแปดหมื่น
 ปี เราจึงกลัวการครองราชสมบัติ จึงอธิษฐานจิตว่า ขอชนทั้ง
 หลายอย่าได้อภิเษกเราในราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้นเราจึง
 มิได้พูดในสำนักของพระบิดา เราเคยนั่งบนพระเพลาของพระ
 บิดา ได้ยินเสียงสั่งให้นำใจไปฆ่า ไปจงจำเขียนตีทรมาน ให้
 แหวงใจผู้หนึ่งด้วยหอก ราดรดน้ำเกลือที่แผล เราได้ฟังดังนั้น
 แล้วหวาดกลัวต่อการครองราชย์ ดังนั้น เรามีได้เป็นใบ้ก็ทำ
 เสมือนว่าใบ้ มิได้ง่อยก็ทำเสมือนว่างอ้อย แกล้งกลิ้งเกลือจมอยู่

ในกองอุจจาระปัสสาวะของตน เราได้มองเห็นโดยชัดเจนว่าชีวิตนี้ลำบาก เป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์นานาประการ ทำไมเล่าจะต้องอาศัยชีวิตซึ่งน้อยอยู่แล้วนี้ทำเวรกรรม

เพื่อประกาศความเด็ดเดี่ยวของพระองค์ในการไม่ยอมเสด็จกลับพระนคร พระโพธิสัตว์จึงตรัสซ้ำอีกว่า “ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักรอคอย พรหมจรรย์ของเราสุกอมแล้ว แก้เต็มที่แล้ว เราออกบวชแล้วไม่มีภัยอย่างแน่นอน ดูก่อนสารถีท่านจงรู้อย่างนี้เถิด”

สุนันทะสารถีฟังดังนั้น เกิดความสังเวชสลดจิตว่า โอ, พระราชกุมารผู้เพียบพร้อมด้วยบุญญาธิการ มีหวังในราชสมบัติอันโอฬารปานนี้ ยังสละเสียแล้วออกบวช ก็ตัวเราเองเล่ามีสมบัติอะไรที่ยิ่งกว่าพระราชบุตร ทรัพย์สมบัติของเราเทียบกันไม่ได้เลยกับทรัพย์ของพระองค์ เราจะอยู่ทำไมเล่า เราควรบวชเช่นเดียวกัน จึงกราบทูลพระราชบุตรว่า

“ข้าแต่พระราชบุตร ข้าพระองค์จักขอบวชในสำนักของพระองค์เหมือนกัน”

เตมียกุมาร ทรงรำพึงว่า หากนายสุนันทะบวชเสียเวลานี้ พระราชมารดาและพระราชบิดาจะไม่มีโอกาสเสด็จมาที่นี้ ความเสื่อมจักมีแก่พระองค์ทั้งสอง ม้า รถ และเครื่องประดับอันมีค่าก็จะสูญหายเปล่า อนึ่งความครหาอาจเกิดขึ้นแก่เรา

ว่า นายสุนันทะถูกเราผู้เป็นยักษ์เป็นปีศาจกินเสียแล้วจึงมิได้กลับไป จึงตรัสกับสุนันทะว่า

“สุนันทะ ท่านยังมีหนืออยู่ ม้า รถ และเครื่องประดับเหล่านี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้ท่าน ขอให้ท่านนำรถม้าและเครื่องประดับกลับไปก่อน บรรพชาของท่านผู้หาหนี่มิได้จึงจะชอบเป็นการอันท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่มีพระพุทธรเจ้าเป็นต้นสรรเสริญ”

นายสุนันทะรำพึงว่า “หากเรากลับไปสู่พระนครเล่า ความตามเป็นจริงให้พระราชาและอัศวมเหสีทรงทราบแล้วพระองค์จะต้องเสด็จมา หากไม่เห็นพระราชกุมารจะพึงว่าเราหลอกลวงพระองค์ และจะพึงลงราชทัณฑ์แก่เราเป็นแน่แท้ เราควรผูกมัดซึ่งพระราชกุมารไว้ด้วยวาจาก่อน” แล้วจึงทูลว่า

“ข้าแต่พระยุพราช ข้าพระองค์จักกลับไป หากพระองค์พระราชทานปฏิญาณข้อหนึ่งแก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าก็จะกลับไป สิ่งที่ข้าพระองค์ขอพระราชทานก็คือตลอดเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่กลับมา ขอให้พระองค์ประทับอยู่ที่นี้ อย่าได้เสด็จไปไหน” เขามองพระยุพราชด้วยสายตาแสดงความวิงวอน

พระโอรสัสถ์พระราชทานปฏิญาณนั้น สุนันทะจึงรีบขับรถเทียมม้ามุ่งหน้าสู่ประตูเมืองพาราณสี พระนางจันทเทวี

ประทับอยู่ที่ริมพระแกลดด้วยพระทัยกระวนกระวาย เมื่อเห็น
สุนันทะกลับมาแต่เพียงผู้เดียว ดวงหฤทัยของพระนางประหนึ่ง
ว่าจะแตกทำลายลง

อา! ดวงใจของแม่ช่างเปี่ยมไปด้วยความรักความ
หวังดีต่อลูกไม่มีที่สิ้นสุดเสียนี้กระไร ไม่ว่าลูกนั้นจะเป็นอย่างไร
ใครจะดูหมิ่นเหยียดหยามว่าไปบ้า หรือพิกลพิการอย่างไร
ดวงใจของแม่ที่เปี่ยมด้วยความรักต่อลูก หาได้เปลี่ยนแปลงไม่

พระนางจันทเทวี มีพระเนตรทั้ง ๒ เปี่ยมล้นไปด้วย
พระอัศุขล ด้วยเข้าพระทัยว่า นายสารถีได้ฝังพระราชาโอรส
เสียแล้ว แต่เมื่อยังไม่ทราบความจริงแท้ พระนางก็ยังมี
ความหวัง แม้จะเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยก็ตาม ความหวังซึ่งเป็นโอสถ
หล่อเลี้ยงดวงใจของมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่ได้ต่อไป จริงอยู่เมื่อไม่
หวังความผิดหวังก็ไม่มี แต่ใครเล่าจะตัดเสียได้ซึ่งความหวัง
พระนางจันทเทวีก็ทำนองนั้น รับสั่งให้นายสารถีรีบเข้าเฝ้า

ทั้งพระเนตรที่ยังนองด้วยพระอัศุขลนั่นเอง พระนาง
ได้ตรัสถามนายสุนันทะด้วยกระแสรสเสียงระคนสะอื้นว่า

สุนันทะเอ๋ย! “บอกฉันหน่อยซิว่าลูกฉันเป็นไปหรือ
หนวก หรืออ่อยเปลี้ยเสียขาจริงหรือไม่? ในขณะที่เธอฝังโอรส
ของเราในแผ่นดินนั้น เขากระดุกกระดิกมือหรือทำอย่างไร
บ้าง”

บ่าวผู้ซื่อสัตย์ได้เห็นอาการแห่งนายตน เปี่ยมไปด้วย
 ความวิปริตเช่นนั้น ให้รู้สึกมีความโศกอย่างลึกซึ้ง แต่เป็น
 ไปเพียงครู่เดียว แลแล้วปีติโสมนัสก็มาข่มความโศกนั้นเสีย
 เมื่อระลึกถึงพระอาการแห่งเจ้าชายที่มีลักษณะอุดมด้วยผู้มี
 บุญญาธิการ มีพระวาจาไพเราะ

เพื่อปลอบพระทัยพระนาง และทูลแถลงความจริง
 นายสุนันทะจึงทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระองค์ประทาน
 อภัยแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด จะขอกราบทูลตามความเป็นจริง
 ที่ได้เห็นและได้ฟังในสำนักแห่งพระราชโอรส”

แลแล้ว นายสุนันทะสารทิกก็ได้กราบทูลความจริงทุก
 ประการแก่พระนางจันทเทวี

ปีติโสมนัสได้เอ่อท้นขึ้นท่วมทับพระมนัสแห่งพระ
 อัศรมเหสี พระนางทรงยิ้มอย่างชื่นบาน ปานประหนึ่งบุปผชาติ
 รับน้ำค้างพร่างพรमในราตรี แล้วได้รับรัศมีแห่งแสงทองเมื่อแรก
 รุ่งอรุณ อา! ช่างน่าพิศวงอะไรเช่นนี้ ความเศร้าและความสุข
 ความขมขื่นและความชื่นบานหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงเข้ามาใน
 วิถีชีวิตอยู่เสมอมิได้ขาด ไม่ว่าชีวิตนั้นจะเป็นของพระราชอาหรือ
 ยาจกของพระอัศรมเหสี หรือของนารีผู้มีศักดิ์เพียงนางทาสใน
 เรือนเบี้ย พระนางอุทานออกมาว่า โอ! เทพยดาผู้ศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วย
 ข้าแล้ว ชาวใดเล่าจะทำให้ดวงใจของเราเต็มบริบูรณ์เช่นชาวนี

ฝ่ายเตมีย์กุมารโพธิสัตว์ เมื่อนายสารถึกลับไปแล้ว จึงอธิษฐานเพศบรรพชาเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากโลกียารมณ์ทั้งปวง ทรงกระทำหนังสือเวียงพระอังสา ผูกมณฑลชฎา ยกคานขึ้นเหนือพระอังสา ทรงถือธารพระกรสำหรับคนชรา เสด็จออกจากอาศรมทรงจกรมกลับไปกลับมา เพื่อให้สิริแห่งบรรพชิตเกิดขึ้น

ลำดับนั้นความสุขอันยังไม่เคยเกิดได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นความสุขที่เกิดจากความปลอดโปร่ง ไม่มีความกังวลใดๆ ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า การผนวชของเราเป็นสุขอย่างยิ่ง แล้วเสด็จเข้าสู่บรรณศาลาประทับนั่งบนที่ลาดด้วยใบไม้ ทำอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้น เสด็จออกจากบรรณศาลาในเวลาเย็น เก็บใบหมากเฒ่าที่เกิดอยู่ใกล้ที่จกรมหนึ่งในภาชนะเสวยแล้ว เจริญพรหมวิหาร ๔ สรราญพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้น

ฝ่ายพระเจ้ากาสิกราช และพระอัครมเหสี ได้ทรงทราบข่าวอันเป็นมงคลนั้นแล้วรีบเสด็จไปยังป่าอันเป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ พระเตมีย์ราชฤษีทรงต้อนรับพระราชาด้วยดีรับสั่งให้ราชบุรุษปลูลาดราชบัลลังก์เพื่อพระราชาประทับ แต่พระเจ้ากาสิกราชหายอมประทับไม่ เพราะความเคารพในพระราชฤษี พระโพธิสัตว์จึงรับสั่งให้ราชบุรุษปลูาดใบไม้ถวายพระราชา แต่พระราชาก็ไม่ยอมประทับอีก เพราะทรงเกรงพระทัยและเคารพ พระราชาประทับนั่งบนแผ่นดิน

พระเตมียกุมารเข้าสู่บรรณศาลา นำใบหมากเม่าออกมาถวายพระราชชา จอมคนแห่งแคว้นกาสีทอดพระเนตรแล้วตรัสว่า

“ดิฉันไม่บริโภคใบหมากเม่า โภชนะของดิฉันไม่ใช่อย่างนี้ ดิฉันบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาสีอันเจือด้วยมังสะสะอาด”

ทรงหยิบใบหมากเม่าใส่ฝ่าพระหัตถ์น้อยหนึ่งด้วยความเคารพในพระโพธิสัตว์แล้วตรัสถามว่า

“ท่านเสวยใบหมากเม่านี้หรือเป็นอาหาร?”

“นี่แหละมหาบพิตร เป็นอาหารของอาตมาภาพ”

แม้พระองค์เองจะไม่เสวย แต่ก็ทรงสรรเสริญ^๑ อาหารของพระโพธิสัตว์ว่า หาได้ง่าย ไม่มีโทษเป็นต้น ประทับนั่งรับสั่งวาจาอันเป็นที่รักกับพระโพธิสัตว์อยู่

ขณะนั้นเอง พระนางจันทเทวีอันนางสนมแหวดล้อมแล้วเสด็จมาจับพระบาททั้งสองแห่งพระปิโยรสราชฤๅษี ทรงกราบแล้วกันแสง พระราชาทรงส่งใบหมากเม่าให้พระราชินีทอดพระเนตร พลังตรัสว่านี่แหละโภชนะของโอรสเรา เธอ

^๑ ทำนองเดียวกับฆราวาสผู้ใหญ่ในเมืองเรา ไม่บริโภคอาหารเลย แต่เมื่อพระฉันอาหารเช่นนั้นได้ก็นิยมเลื่อมใส - วศ.

จงดูเถิด ท่านอยู่ได้ด้วยโภชนะอย่างนี้ ทรงประทานใบหมาก
เม่าแก่พระนาง พระนางประทานให้แก่สนมনারีอื่นๆ คนละ
นิดเพื่อดูเป็นตัวอย่าง นางสนมเหล่านั้นเลื่อมใสยิ่งแล้ว นำใบ
หมากเม่าวางบนศีรษะแห่งตนด้วยความเคารพและกล่าวว่า
พระเทมียราชกษัตริย์ทรงกระทำสิ่งที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง

พระโพธิสัตว์มาอยู่ในป่าได้ ๔ วันแล้ว พระราชาและ
พระราชินีจึงเสด็จมาเฝ้า เห็นพระราชโอรสผิวพรรณผ่องใส แม้
จะเสวยเพียงใบหมากเม่าก็ตาม ทรงประหลาดพระทัยยิ่ง จึง
ตรัสถามว่า

“ดิฉันอัศจรรย์ใจยิ่งนักว่า เมื่อท่านอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว
นั่งนอนบนที่ลาดด้วยใบไม้ ฉันทานอาหารเพียงใบหมากเม่า ไฉน
ผิวพรรณจึงผ่องใส”

พระโพธิสัตว์ตรัสประกาศความซึ้งนั้นว่า

“อาตมาภาพนอนรูปเดียว บนเครื่องลาดที่ทำด้วยใบไม้
กองรักษาการของอาตมาภาพไม่มี อาตมาภาพมีผิวพรรณ
ผ่องใสเพราะนอนผู้เดียวนั้น และเพราะไม่ตามเสรำาโคกถึง
อารมณที่ล่วงแล้วไม่ปรารถนาอารมณที่ยังไม่มาถึง ยังอัตตภาพ
ให้เป็นไปด้วยปัจจุบันธรรม (วิปัสสนา)”

“เพราะปรารถนาอารมณ์อันยังไม่มาถึง เพราะตามเสรำ
โศกถึงอารมณ์อันล่วงแล้ว คนพาลทั้งหลายย่อมเหือดแห้งซุบ
ผอมดูจไม่อ้อสดที่บุคคลตัดแล้วทิ้งไว้กลางแดด”

สมเด็จพระราชบิดายังทรงอาลัยในพระโพธิสัตว์อยู่ มีความปรารถนาจะอภิเษกพระราชโอรสไว้ในราชสมบัติ จึงทรงเชื่อเชิญโดยนำราชสมบัติมาล่อว่า

“หากพระราชฤๅษีจะพอพระทัยในการครองราชย์
ดิฉันจะมอบให้ซึ่งกองช้าง, รถ, ม้า และพลเดินเท้าทั้งปวง
พระราชนิเวศน์สถานอันนารีธรรม์ นางในที่สวยประดับประดา
ด้วยสรรพากรณให้ทรงอภิรมย์ต่อชีวิตหนุ่มเสียก่อน แล้วจึง
ค่อยบวชในภายหลัง”

พระหน่อพุทธะจึงตรัสตอบพระราชบิดาว่า

“กุลบุตรควรรีบประพฤติพรหมจรรย์เสียตั้งแต่ยังเป็น
หนุ่ม ลักษณะนี้ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลายสรรเสริญ
อาตมาภาพพอใจในการประพฤติพรหมจรรย์ หากพอใจในสมบัติ
ไม่ คนทั้งหลายทั้งบุรุษและสตรีโดยมากยังไม่ทันแก่ก็ตายแล้ว
ใครจะถือวิสาสะต่อชีวิตไม่ได้ว่า เรายังหนุ่ม ยังไกลต่อความตาย
อายุของบุคคลน้อยนัก วันคืนล่วงไปชีวิตก็สั้นเข้า ไม่ผิดอะไรกับ
ชีวิตของปลาทั้งหลายในหนองที่มีน้ำน้อย สัตว์โลกถูกชราและ

มรณะห้อมล้อมครอบงำอยู่เป็นนิตย์ อาตมาภาพจึงไม่ปรารถนา
ราชสมบัติ เพราะมันต้านทานความชราและมรณะไม่ได้”

“วันคืนล่วงไป มิได้ล่วงไปเปล่า ย่อมทำให้อายุฉิวพรรณ
และกำลังสิ้นไปด้วย ขอพระองค์ทรงทราบเถิดว่า เมื่อผ้าใน
หูกที่ช่างหูกทอ ทอไปได้เท่าใด ส่วนที่เหลือก็มีน้อย ฉันทัด
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เหลืออยู่ก็น้อยฉนั้นนั่น แม่น้ำที่เต็มมีแต่
ไหลลงย่อมไม่ไหลกลับ อายุของมนุษย์ทั้งหลายมีแต่ล่วงไปๆ
ไม่ถอยหลังกลับเลย ความแก่และความตายย่อมพัดพาเอา
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไป เหมือนน้ำหลากพัดเอาต้นไม้ที่เกิดอยู่
ริมฝั่งให้โค่นลง”

เมื่อพระราชาทรงอ้อนวอนอีก พระโพรตัสต์จึงตรัสว่า

“พระราชบิดาอย่าให้อาตมาภาพต้องเสื่อม (จาก
คุณธรรม) เพราะทรัพย์สมบัติเลย ความเป็นหนุ่มลงทำด้วย
ความคร่ำคร่าเพราะชรา ประโยชน์อะไรด้วยบุตรและภรรยา
ในโลกนี้ อาตมาภาพเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกทั้งปวง ความ
ตายไม่เว้นใครไว้เลย จะต่อสู้ด้วยกองทัพใดๆ ก็ไม่ได้ กองทัพ
เหล่านั้นไม่มีในมรณสงคราม เพราะฉะนั้นบุคคลจึงควรรีบ
ทำความเพียรเผาบาปเสียแต่ในวันนี้ทีเดียว ใครจะรู้ว่าพรุ่ง
นี้จะตายหรือไม่ เราจะผิดเพี้ยนด้วยมัจจุราชผู้มีเสนาใหญ่นั้น
มิได้เลย อาตมาภาพปรารถนาพรหมจรรย์ยิ่งกว่าอย่างอื่น
ทั้งหมด”

พระราชาราชบริษัทบังเกิดความเลื่อมใสใน
ธรรมกถาของพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วยความรักที่มีอยู่ใน
พระราชโอรส จึงทรงสละราชสมบัติออกผนวชมีข้าราชการบริพาร
ออกบวชตามจำนวนมากมาย ส่วนพระราชินีและสนมนารี
ทั้งหลายก็บวชเป็นดาบสีนี้ ยังอภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้น
แล้ว ได้มองเห็นคุณค่าแห่งชีวิตอย่างแท้จริง

พระศาสดาทรงเล่าเรื่องนี้จบแล้ว ตรัสย้ำเป็น
นิคมพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! เราตถาคตสละราชสมบัติ
ออกมหาภิเนษกรรมณในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนเมื่อเป็น
โพธิสัตว์อยู่ เราก็คเคยสละมาแล้ว”

ภิกษุทั้งหลายฟังแล้วบันเทิงใจเป็นที่ยิ่ง

จบเรื่องพระเตมีย์

พระพุทธบาทมีในอดีต

เรื่องที่ ๒

พระมหาชนก

อาณาจักรแห่งความเพียร**
และเนกขัมมบารมี
พระมหาชนก

“เราเห็นทางดำเนินของโลกอยู่

และเห็นคุณของความเพียร แม้มองไม่เห็นฝั่ง

ก็พยายามว่ายอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร”

** น่าสังเกตว่า ตามเรื่องนี้ ทรงปรารภเรื่องการเสียสละราชสมบัติออกผนวช มิได้ปรารภเรื่องความเพียร - วศ.

ความเป็องตัน

ณ เขตวันมหาวิหาร วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายประชุมกันที่
ธรรมสภา ปรารภเรื่องมหาภิเนษกรมณ (การออกทรงผนวช)
หรือเนกขัมมบารมีของพระบรมศาสดาว่า เป็นการเสียสละ
อันยิ่งใหญ่

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาทรงทราบความแล้วจึง
ตรัสว่า แม้ในกาลก่อนก็เสด็จออกผนวชเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่มา
แล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้ว ตรัสเล่าเรื่อง พระมหาชนกโพธิสัตว์*
ดังต่อไปนี้

* เรื่องพระมหาชนก ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก มหา
นิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ข้อ ๔๔๒ - ๔๘๑ และอรรถกถาแห่งมหานิบาต
ชาดก รายละเอียดจากอรรถกถาแห่งมหาชนกชาดกนั้นได้ย่อความให้สั้นเข้า
ตัดบางส่วนออก คงไว้เท่าที่เห็นจำเป็น ท่านผู้สนใจรายละเอียด โปรดอ่านจาก
อรรถกถาชาดกแปล เล่ม ๖๓ ฉบับของมหาหมากุฎราชวิทยาลัย - วศ.

ตระกูลของพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์โพธิสัตว์ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอริยราชชนก แห่งนครมิถิลา* เชื้ออำมาตย์ผู้ยิ่งใหญ่ให้แตกกับพระอนุชา คือ พระโปลชนกจับพระอนุชาไปขังไว้ แต่พระอนุชาหนีรอดไปได้ รวบรวมผู้คนในปัจจุบันตชนบท ได้กำลังมากแล้วกลับมายึดนครมิถิลาได้ พระเจ้าอริยราชชนกสิ้นพระชนม์ในสนามรบ ส่วนพระมเหสี ซึ่งกำลังมีครรภ์หนีรอดไปได้โดยการปลอมพระองค์ เดินทางไปเมืองกาลัมปะปา^(๑) ประสูติพระราชโอรสที่นั่น คือ พระมหากษัตริย์โพธิสัตว์ เมื่อทรงเจริญวัย

* เมืองหลวงของแคว้นวิเทหะ ข้อความในมหาโควินทสูตรว่า มหาโควินทะ สถาปนิกใหญ่ เป็นผู้สร้างเมืองมิถิลา มีชื่อเสียงมาก่อนพุทธกาล ปัจจุบันคือเมืองชงกปุระ (เมืองพระชนก) เป็นเมืองเล็กๆ อยู่ในเขตประเทศเนปาล

(๑) เมืองหลวงของแคว้นอังคะ ห่างจากกรุงมิถิลาไป ๖๐ โยชน์ มีทางเกวียนไปได้ ในคัมภีร์บาลีเรียกเมืองนี้ว่า จัมปาหรือจัมปะกะเป็นส่วนมาก ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำจัมปา. อรรถกถาอังคุตตรนิกายเล่าว่าพระโสณะ โกฬิวิสะ ผู้เลิศจนทำความเพียรก็เกิดที่นครนี้เป็นนครหนึ่งที่พระอานนท์ทูลให้พระเจ้าผู้มั่งคั่งเสด็จไปบริพัณ แสดงว่าเป็นเมืองใหญ่ เทียบกันได้กับราชคฤห์, สาวัตถี, สาเกต, โกสัมพี และพาราณสี ณ นครนี้มีสระใหญ่อยู่สระหนึ่ง คือ คัคคราโปกขรณี ซึ่งพระราชินีคัคครารับสั่งให้ขุด พระพุทธองค์เสด็จประทับ ณ ริมสระนี้บ่อยครั้ง เมื่อเสด็จเมืองจัมปา บางแห่งว่า ที่ชื่อเมืองจัมปา เพราะมีต้นจัมปะกะมาก มหาโควินทะ สถาปนิกเป็นผู้สร้างเมืองนี้เหมือนกัน

จัมปะกะ คือต้นจำปานั้นเอง (the champac tree, *Michelia champaca*) พจนานุกรมไทยอธิบายว่าเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ในวงศ์ Magnoliaceae ดอกสีเหลืองอมส้ม กลีบดอกใหญ่ยาว มีหลายกลีบ กลิ่นหอม

ทรงทราบพระประวัติของพระองค์เองแล้ว อาศัยทรัพย์สินที่
พระมารดาติดพระองค์มาเป็นต้นทุนไปค้าขายทางเรือ คิดว่า
เมื่อได้ทรัพย์ ได้กำลังคนแล้ว จะไปยึดเมืองมิถิลากลับมา แต่
เรือแตกเสียในมหาสมุทร

คนทั้งหลายยอมตายโดยไม่พยายาม เพราะคิดว่า
พยายามไปก็ไร้ผล แต่พระโพธิสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความเพียร ไม่ยอม
ย่อท้อลองพยายามดู ว่าอยู่ ๗ วัน จนมีเทพธิดาประจำสมุทร
มาช่วย

เทพธิดาจะมาช่วยจริงหรือไม่ก็ตาม แต่ผลของความ
เพียรนั้นมีอยู่ นักปราชญ์ทั้งหลายสรรเสริญความเพียรว่า
เป็นสิ่งควรทำ เมื่อทำไป แม้ที่แรกๆ จะมองไม่เห็นฝั่งแห่ง
ความสำเร็จ แต่ในที่สุดเทพธิดาแห่งความสำเร็จย่อมปรากฏ
ให้เห็น

ขอเล่าย้อนหลังเล็กน้อย เพื่อให้เข้าใจเรื่องชัดเจนขึ้น คือ
เมื่อพระมเหสีของพระเจ้าอริฏฐชนกเดินทางไปเมืองจัมปานั้น
เนื่องจากไม่เคยเสด็จไปไหนมาก่อนเลย จึงเสด็จไปประทับรอ
อยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่งคอยตรัสถามว่ามีใครเดินทางไปเมืองจัมปา
บ้างจะได้อาศัยไปด้วย

เนื่องจากพระโอรสในครรภ์ของพระนางเป็นผู้มีบุญ มีบารมีอันได้บำเพ็ญมาดีแล้ว จึงได้มีผู้ช่วยเหลือ*ให้เดินทางไปถึงเมืองจำปาได้สะดวกโดยเกวียนที่เขาขับไปถึงเมืองจำปาในเวลาเย็น พระนางได้นั่งอยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่ง ได้พราหมณ์ทาศาปาโมกษ์ผู้หนึ่งเห็นพระนางแล้วรู้สึกรักเหมือนน้องสาวทราบเรื่องราวแล้ว จึงนำไปบ้านของตน บอกลูกศิษย์ว่าเป็นน้องสาวแท้ๆ ที่จากกันไปนาน อยู่ที่นี่ไม่นาน พระนางก็ประสูติพระราชโอรสทรงขนานพระนามเหมือนพระอัยกา คือ “มหาชนก”

เมื่อเจริญวัยได้ทรงทราบพระประวัติของพระองค์จากพระมารดาแล้ว มีพระประสงค์จะไปค้าขายรวบรวมทรัพย์สิน และผู้คนเพื่อไปยึดราชสมบัติคืนจากพระเจ้าอาคือพระโปลชนก แต่เรือแตกเสียก่อนดังกล่าวนำมาแล้ว

สถานที่ซึ่งจะเสด็จไปค้าขายนั้น ในชาดกกล่าวว่า เป็นเมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า ได้แก่ดินแดนแหลมทองซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวาง ครอบคลุมพม่า (เมียนมาร์) ไทย ลาว เขมร เวียดนาม มลายูและสิงคโปร์

เมื่อเรือแตกในมหาสมุทร คนทั้งหลายร้องให้คร่ำครวญ อ่อนวอนเทวดาทั้งหลายของตนๆ แต่พระมหาชนกโพธิสัตว์ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่อ่อนวอนเทวดา เมื่อทรงทราบว่า เรือจะจม

* ในชาดกว่าเป็นท้าวสักกเทวราช ปลอมพระองค์เป็นพราหมณ์แก่ขับเกวียนมาถามว่าใครจะไปเมืองจำปาบ้าง

แน่แล้ว ก็ทรงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนย เสรวยจนเต็มท้องแล้ว เอาผ้าเนื้อเกลี้ยง ๒ ผืนชุบน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งอย่างมั่นคงแล้ว เกาะเสากระโดงเรือไว้ เสด็จขึ้นยอดเสากระโดง ประทับยืนที่ยอดเสา ขณะที่มหาชนเป็นภิกษาแห่งปลาร้าย น้ำโดยรอบเป็นสีเลือด พระโพรสิสัตว์กำหนดว่า เมืองมิลิลาอยู่ที่ศใต้แล้วกระโดดจากยอดเสากระโดง ล่วงพ้นอาณาเขตของฝูงปลาเพราะทรงมีกำลังมาก

ท่านเล่าไว้ว่า วันนั้นเอง พระเจ้าโปลชนก มีอาการป่วยหนัก บรรทมแล้วเสด็จลุกขึ้นไม่ได้ (น่าจะเป็นอัมพาต) สวรรคตในวันนั้น

พระโพรสิสัตว์ว่ายน้ำอยู่ ๗ วัน จนนางมณีเมขลา มาพบเข้า นางคิดว่า ถ้าไม่ช่วยผู้มียุคุณธรรมและมีคุณสมบัติเช่นนี้ นอกจากนางจะเดือดร้อนใจแล้ว นางอาจถูกทำโทษไม่ให้เข้าเทวสมาคมอีกต่อไป นางตั้งใจช่วย แต่ขอถามอะไรๆ เสียก่อน

ทรงสนทนากับนางมณีเมขลา

ต่อไปนี้เป็นคำสนทนาระหว่างพระมหาชนกโพรสิสัตว์กับ เทพธิดาเมขลาประจํามหาสมุทร

ถาม : นี่ใครนะ เมื่อแลไม่เห็นฝั ง ก็ยังพยายามว่ายน้ อยุ่ท่ามกลางมหาสมุทร ท่านรู้เห็นประโยชน์อย่างไรจึงพยายามว่ายน้ อยุ่เช่นนี้

ตอบ : เราพิจารณาเห็นปฏิบัติ (ทางดำเนินหรือวัตร) ของโลกอยุ่และเห็นคุณของความเพียร แม้ไม่เห็นฝั งก็พยายามว่ายน้ อยุ่ท่ามกลางมหาสมุทร

ถาม : ในมหาสมุทรอันลึกประมาณมิได้ ฝั งมิได้ปรากฏ แก่ท่านความพยายามของท่านก็สูญเปล่า ยังไม่ทันถึงฝั งท่านก็ คงตายเสียก่อน

ตอบ : บุคคลเมื่อทำความเพียร ทำกิจของบุรุษอยุ่ แม้ จะตายก็เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีหนี้กับญาติพี่น้อง พ่อแม่และเทวดาและ จะไม่เดือดร้อนภายหลังด้วย

ถาม : การงานใด (เมื่อรู้ว่) ไม่อาจให้สำเร็จได้ด้ว ย ความพยายาม (อุปารณะ) การงานนั้นก็ไม่มีผลอะไร หนี้ย แรงเปล่า การทำความเพียรในฐานะอันไม่สมควรจนตัวตาย ก็ไม่มีประโยชน์

ตอบ : ผู้ใดรู้ว่าการงานที่ทำไม่อาจให้ลู่วงไปได้ด้ว ย ความพยายาม ก็ไม่พึงรักษาชีวิตของตนไว้ (คือยอมตาย เสียดีกว่า) ถ้าเขาละทิ้งความเพียรเสีย ก็จะได้รู้ผลของความ เกียจคร้าน (ในกาลภายหน้า) คนบางพวกในโลกนี้ ต้องการผล แห่งความประสงค์ของตน จึงประกอบการทำงานทั้งหลาย การงาน

นั้น จะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ท่านก็เห็นผลแห่งการกระทำ (ของข้าพเจ้า) ประจักษ์แล้วมิใช่หรือ? คนอื่นๆ จมลงในมหาสมุทรเหลือข้าพเจ้าผู้เดียวว่ายข้ามอยู่ และมีโอกาสได้เห็นท่านมาสถิตอยู่ ณ ที่ใกล้ ข้าพเจ้าจักพยายามเรื่อยไปตามสัตติกำลัง (ยถาสตติ* ยถาพลั) จักทำความเพียรเท่าที่บุรุษจะพึงทำ ไปให้ถึงฝั่งมหาสมุทรจงได้

เทพธิดาฟังแล้ว สรรเสริญว่า

“ท่านเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยความพยายามโดยธรรม ไม่จมลงในห้วงมหรณพอันลึกประมาณมิได้เห็นปานนี้ ด้วยกรรมคือความเพียรของตน ท่านจงไปยังสถานที่ที่ใจของท่านยินดีเถิด”

เทพธิดาถามพระโพธิสัตว์มหาชนกว่าจะไปทีใด ท่านตอบว่าจะไปยังกรุงมิถิลา นางจึงอุ้มพระโพธิสัตว์เหมือนนกกำดอกไม้ ใช้แขนประคองให้นอนจนแนบทรง พาเหาะไปในอากาศเหมือนอุ้มลูกรัก พระโพธิสัตว์มีศีรษะเศร้าหมองเพราะน้ำเค็มมา ๗ วัน ได้รับสัมผัสทิพย์ก็หลับไปในอ้อมแขนของเทพธิดา เมื่อมาถึงกรุงมิถิลาแล้ว ให้บรรทม ณ สวนมะม่วง มอบให้เทพเจ้าในสวนมะม่วงคอยอารักขาต่อไป

* ๑. สตติ แปลว่า กำลังเหมือนกัน อำนาจทั้ง ๓ ที่เรียกว่า สตติ หรือ ศกฺติ คือ (๑) ภาวโ หมายถึงอานุภาพ (dignity) (๒) อุตฺสาโ หมายถึงกำลังทนทาน (energy) (๓) มนฺตฺ หมายถึงการปรึกษาหารือ (counsel)

๒. สัตติ แปลว่า หอก ก็มี แปลว่า นก ก็มี

ทรงครองราชย์

ต่อมา พระมหากษัตริย์ได้ครองราชย์ในกรุงมิถิลา อันเป็นราชสมบัติเดิมของพระชนกของพระองค์นั่นเอง ด้วยการ ใช้สติปัญญาแก้ปัญหาต่างๆ ของพระนางสิวลีราชธิดา

เมื่อได้ครองราชย์แล้ว ทรงอนุสรณ์ถึงความเพียรที่ทรง กระทำมา ทรงดำริว่าถ้าไม่ทำความเพียรในมหาสมุทรก็คงไม่ได้ ราชสมบัตินี้ เกิดปีติ โสมนัสซาบซ่าน ทรงเปล่งอุทานว่า

บุคคลผู้เป็นบัณฑิต พึงหวังเข้าไว้ ไม่พึงเบื่อหน่าย เราได้เห็นตัวเองเป็นตัวอย่างแล้ว หวังอย่างไร ได้เป็นอย่างดี นั้นแล้ว เราขึ้นบกได้ตามปรารถนา เป็นพระราชาได้ตาม ต้องการ ผู้มีปัญญาแม้ประสบทุกข์ก็ไม่พึงสิ้นหวังในความ สุข คนเป็นอันมากถูกความทุกข์กระทบกระทั่งแล้วก็ทำสิ่งอัน ไม่เป็นประโยชน์ เมื่อมีความสุขจึงจะทำสิ่งอันเป็นประโยชน์ คนเหล่านั้นไม่ได้ตรึกถึงข้อนี้ จึงต้องตาย สิ่งที่มีได้คิดไว้ อาจเป็นได้มีได้ สิ่งที่ได้คิดไว้อาจพินาศได้ โภคะของหญิงหรือ ชายมิได้สำเร็จเพราะเหตุเพียงแต่คิดเอา (จึงควรทำความ เพียรเพื่อความสำเร็จ, สิ่งที่มีได้คิดไว้อาจสำเร็จได้แก่ผู้มี ความเพียร)

พระมหาชนกโพธิสัตว์ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่เนื่องนิตย์* ต่อมาพระนาง สีวลี อัครมเหสีของพระมหาชนกประสูติพระราชโอรส ซึ่ง สมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งผู้มั่งคั่งและผู้มีบุญ มีพระนามว่า สีฆาเวกุมาร เมื่อเจริญวัยแล้วได้รับการอภิเษกเป็นอุปราช ปรากฏว่าครองราชย์อยู่ถึง ๗,๐๐๐ ปี (เจ็ดพันปี)**

เหตุเตือนพระทัย

วันหนึ่ง พระมหาชนกได้รับผลไม้ไม่น้อยใหญ่และดอกไม้หลากสีซึ่งคนเฝ้าพระราชอุทยานนำมาถวาย ทรงชื่นชมยินดี ตรัสกับคนเฝ้าพระราชอุทยานว่า จะเสด็จประพาส ขอให้ตกแต่งอุทยานให้ดี คนเฝ้าราชอุทยานรับพระราชบัญชา ตกแต่งพระราชอุทยานแล้ว กราบทูลให้ทรงทราบ

เสด็จประพาสพระราชอุทยานโดยมีช้างเป็นราชพาหนะ พร้อมด้วยข้าราชการบริวารหมู่ใหญ่ ถึงประตูพระราชอุทยาน ณ ที่นั้นมีต้นมะม่วงใหญ่ ๒ ต้น สวยงามมีใบเขียวชอุ่มเหมือน

* พระปัจเจกพุทธเจ้า : พระพุทธเจ้าตรัสรู้เฉพาะตน (Individual Buddha) ไม่ตั้งศาสนา บังเกิดขึ้นในพุทธันดร (a Buddha – interval; the period between the appearance of one Buddha and the next.) คือช่วงว่างระหว่างพระพุทธรูปองค์หนึ่งกับอีกองค์หนึ่ง

** สมัยนั้น มนุษย์มีอายุขัยหนึ่งหมื่นปี

กัน ต่างกันแต่เพียงต้นหนึ่งมีผลอีกต้นหนึ่งไม่มีผล ต้นที่มีผลนั้นมิรสเลิศ แต่ไม่มีใครกล้าเก็บกินเพราะพระราชายังมิได้เสวย พระราชาเก็บผลหนึ่งเสวยบนคอช้าง เพียงพอถึงปลายพระชีวหาเท่านั้น ทรงรู้สึกซาบซ่านปานประหนึ่งได้ทรงลิ้มรสทิพย์ ทรงดำริว่าจะเสวยให้เต็มทีเมื่อเสด็จกลับจากพระราชอุทยาน

คนทั้งหลายอื่น ตั้งแต่อุปราชลงมาจนถึงคนเลี้ยงช้างเลี้ยงม้า เห็นว่าพระราชเสวยแล้วก็พากันเก็บเสวยและกินตามปรารถนาจนหมดต้น บางคนต้องการผล แต่หักก้านรานกิ่งมะม่วงยับเยินไปหมด ส่วนมะม่วงอีกต้นหนึ่งตั้งอยู่อย่างสง่างามเหมือนเดิม

เมื่อเสด็จกลับออกมาจากพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นความแตกต่างแห่งต้นมะม่วง ๒ ต้นเช่นนั้น จึงตรัสถามว่า เพราะเหตุไร? มหาอำมาตย์ได้กราบทูลให้ทรงทราบตามเป็นจริงแล้วทรงรำพึงด้วยความสังเวชพระทัยว่า

“ต้นมะม่วงต้นหนึ่งยังเขียวสดอยู่เพราะไม่มีผล อีกต้นหนึ่ง ถูกหักก้านรานกิ่งใบร่วงหล่นเพราะมีผล ราชสมบัติเป็นเช่นต้นไม้ไม่มีผล การบวชเป็นเช่นกับต้นไม้ไม่มีผล (ไม่ถูกรบกวนไม่ต้องกังวล - วศ.) ภัยย่อมมีแก่ผู้มีความกังวล, ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความกังวล เราจักเป็นเช่นต้นไม้ไม่มีผล สละราชสมบัติออกผนวช”

ทรงอยู่ผู้เดียว

พระมหาชนกโพธิสัตว์ ทรงอธิษฐานพระทัยมั่นเช่นนี้แล้วเสด็จเข้าสู่พระนคร เมื่อถึงพระทวารปราสาท ตรัสกับมหาอำมาตย์ผู้หนึ่งว่า

“ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ผู้อื่นอย่าได้มารบกวนเรา ยกเว้นผู้ปฏิบัติบำรุงเราเพียงผู้เดียว ซึ่งเป็นผู้เชิญเครื่องเสวยถวายน้ำบ้วนปากและไม้สีฟัน ให้มหาอำมาตย์เป็นผู้วินิจฉัยราชกิจแทนเรา ตัวเราเองจักบำเพ็ญสมณธรรม ณ ปราสาทชั้นบน”

เสด็จขึ้นปราสาทชั้นบน บำเพ็ญสมณธรรมอยู่แต่เพียงพระองค์เดียว ประชาชนไม่เห็นพระราชาของเขาเสียนาน จึงมาพรั่ำรำพันที่พระลานหลวง แต่พระราชาบัดนี้มีพระมนัสไม่พัวพันในกามแล้ว ทรงน้อมพระทัยไปแต่ในวิเวก ทรงระลึกถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ค้ำคองในราชสกุล ใครจะได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น แต่ไม่ทรงทราบที่ท่านอยู่ที่ใด ได้แต่ทรงระลึกถึงคุณของพระปัจเจกพุทธเจ้ามีศีลเป็นต้น ปิติเกิดขึ้นแก่พระองค์เป็นอันมาก ทรงเปิดสี่หบัญชรทางทิศอุดรแล้วผินพระพักตร์ไปทางนั้น ประคองอัญชลี น้อมนมัสการพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย

“เราไม่มีความกังวล

มีชีวิตที่เป็นสุขดี

แม้กรุงมิถิลาจะถูกเพลิงเผาผลาญอยู่

ของอะไรๆ ของเรามีได้ถูกเผาเลย

(เพราะมิได้ทรงถือว่าเป็นของพระองค์)”

เมื่อ ๔ เดือนล่วงไป พระหฤทัยของพระโพธิสัตว์ก็น้อม
ไปในบรรพชายิ่งขึ้นและยิ่งขึ้น ทรงรู้สึกว่ พระราชนิเวศน์เป็น
เหมือนโลกกันตนรก* ภาพทั้ง ๓** ปราภฏเหมือนถูกไฟไหม้,
เมื่อเป็นเช่นนี้ พระทัยจึงตั้งไปในบรรพชา ปราภฏนาจะออก
จากกรุงมิถิลาแม้มั่งคั่งรุ่งเรืองเพียงใดก็ตาม สู่ป่าหิมพานต์
ทรงเพศบรรพชิต

* เป็นนรกขุมหนึ่งมีตมิตเป็นสีหมึก สำหรับลงโทษผู้มีบาปหนัก การจะหลุดจาก
ขุมนรกนั้นนั้นยากแสนยาก

** กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ

ในเวลานั้น คนมีอายุชั้ยหนึ่งหมื่นปี พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติมาแล้วเจ็ดพันปี เหลือเวลาอีกสามพันปีหลังจากได้เห็นต้นมะม่วง ๒ ต้นเป็นคติเตือนพระทัยแล้วครองเพศฆราวาสอยู่ ๔ เดือน ทรงแนพระทัยว่าเพศบรรพชิตประเสริฐกว่าฆราวาสแม้จะเป็นพระราชาก็ตาม รับสั่งให้ราชบุรุษผู้หนึ่งไปนำเครื่องทรงบรรพชิตคือบาตรดินและผ้าข้อมผาดมาจากตลาดโดยไม่ให้ใครรู้ เมื่อได้มาแล้วโปรดให้พนักงานภูษามาลาปลงพระเกศาและพระมัสสุ (ผมและหนวด) ทรงนุ่งห่มและพาดพระอังสออย่างละฉิ้น บาตรดินใส่ถุ้งแล้วคล้องพระอังสาทรงธารพระกรสำหรับคนแก่ เสด็จจงกรมไป - มาในมหาปราสาทเหมือนพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่ตลอดวัน ทรงเปล่งอุทานว่า บรรพชานี้เป็นสุข สุขอย่างยิ่ง สุขอันประเสริฐ.

เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ

วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่าจะเสด็จลงจากปราสาทเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น พระนางสีวลี อัครมเหสี พร้อมด้วยสตรี ๗๐๐ นางได้มาเฝ้า เมื่อขึ้นสู่ปราสาท ทอดพระเนตรเห็นพระราชานินเพศนักพรตกำลังลงมา พระนางจำไม่ได้ เข้าพระทัยว่าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้ามาถวายพระโอวาทแต่พระราชแล้วกำลังเดินทางกลับ ถวายบังคมพระราชแล้วเสด็จขึ้นปราสาท

เมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นพระราชินี เห็นแต่พระเกศาและห่อเครื่องราชาภรณ์วางอยู่บนพระแท่นไสยาสน์ จึงตรัสกับหญิง ๗๐๐ ว่า นักพรตนั้นไม่ใช่พระปัจเจกพุทธเจ้าแต่คงเป็นพระราชพระสวามีของพวกเรา รีบเสด็จตามลงมาทันทีที่พระลานหลวง ทรงกรรแสงและทรงอ้อนวอนให้พระราชินีเสด็จกลับ แต่พระโพธิสัตว์ก็มิได้ทรงสนพระทัย ประชาชนชาวเมืองรู้เรื่องเข้าก็เอิกเกริกโกลาหลว่าพระราชินีเสด็จออกทรงผนวช ต่างก็ร้องไห้คร่ำครวญตามเสด็จไปด้วย

อุบายของพระนางสีวลี

พระนางสีวลี ทรงระลึกถึงอุบายอย่างหนึ่งขึ้นได้จึงเรียกให้มหาเสนาผู้หนึ่งมาเฝ้า รับสั่งให้รวบรวมหญ้าแห้ง ใบไม้แห้ง แล้วสูมควันคั่นหน้าพระโพธิสัตว์เป็นทำนองว่า ไฟไหม้กรุงมิถิลา ขอให้เสด็จกลับเพื่อดับไฟก่อน แต่พระโพธิสัตว์ผู้มีพระทัยเด็ดเดี่ยวกลับตรัสตอบว่า

“เราไม่มีความกังวล มีชีวิตที่เป็นสุขดี แม้กรุงมิถิลาจะถูกเพลิงเผาผลาญอยู่ ของอะไรๆ ของเรามีได้ถูกเผาเลย”*

* เพราะไม่ทรงยึดว่าอะไรๆ เป็นของพระองค์ - วศ.

เมื่ออุบายนี้ไม่สำเร็จ พระนางก็ทรงวางอุบายใหม่ ให้อำมาตย์ทั้งหลายสร้างสถานการณเหมือนว่า มีโจรปล้นแ่วนแคว้นและฆ่าชาวบ้าน ให้คนทั้งหลายถืออาวุธแล่นไปเหมือนปล้นอยู่ ให้คนรตตัวด้วยน้ำครั่งเป็นเหมือนถูกประหาร ให้นอนบนแผ่นกระดานประดุจตายแล้วถูกน้ำพัดไป เพื่อให้พระราชเสด็จกลับไปปราบโจร

พระโพธิสัตว์ ทรงเชื่อมั่นว่า เมื่อพระองค์ยังอยู่ โฉนโจรจักเกิดขึ้นได้ ชะรอยจักเป็นอุบายของพระนางสีวลีเป็นแน่แท้ จึงตรัสว่า

“เราไม่มีกังวล มีชีวิตเป็นสุขดี เมื่อแ่วนแคว้นถูกโจรปล้น, โจรมิได้อาทรัพย์อะไรของเราไปเลย” (เพราะไม่ทรงยึดว่าทรัพย์อะไรๆ เป็นของพระองค์ - วศ.)

แม้พระราชชาตรัสอยู่เช่นนี้ มหาชนก็ยังคงติดตามพระองค์ไปรวมทั้งพระนางสีวลีด้วย พระราชาตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลายว่า ราชสมบัตินี้เป็นของใคร เมื่อประชาชนและอำมาตย์กราบทูลว่า “เป็นของพระองค์” พระราชาจึงเอาธารพระกรขีดลงเหนือแผ่นดินแล้วตรัสว่า “จงลงราชทัณฑ์แก่ผู้ที่ทำรอยขีดนี้ให้ลบเลือนไป”

เมื่อประชาชนผู้เคารพในพระราชอาของตนไม่อาจทำ รอยขีดอันเป็นการกั้นเขตแดนมิให้ตามไปให้ลบลือนได้ จึง พากันร้องให้คร่ำครวญ นอนกลิ้งเกลือกอยู่ใกล้รอยขีดนั้นเอง แม้พระนางสีวลีเองก็ไม่อาจทำรอยขีดให้ลบลือนได้ พระนาง ไม่กล้าฝืนพระบรมราชโองการ เมื่อพระโพธิสัตว์หันพระ ปฤษฎางค์ (หลัง) เสด็จไปนั่นเอง พระนางไม่อาจกลั่นความ โศกได้ จึงล้มลงกลิ้งเกลือก ลบรอยขีดนั้นไป (โดยมิได้ตั้ง พระทัย) ประชาชนเห็นรอยขีดลบแล้วจึงตามเสด็จพระนางไป พระโพธิสัตว์มุ่งพระพักตร์สู่หิมวันต์อันอยู่ทางทิศอุดร (เหนือ) พระนางสีวลีและประชาชนก็ตามไปด้วย สิ้นระยะทางประมาณ ๖๐ โยชน์

กับนารทดาบส (อันตรรายของพรหมจรรย์)

กาลนั้น มีดาบสผู้หนึ่ง นามว่า นารทะ อยู่ในถ้ำแห่ง หิมวันตประเทศ (แดนป่าหิมพานต์) เข้าฌานสมาบัติอยู่ ๗ วัน ออกจากฌานแล้วเปล่งอุทานว่า สุขจริงหนอๆ พิจารณา ด้วยทิพจักขุว่า ในชมพูทวีปนี้ มีใครบ้างหนอที่แสวงหาสุขเช่น นี้ ตามธรรมดาของผู้ได้สุขอันประณีตแล้วมีใจแผ่ถึงผู้อื่น ได้ เห็นพระมหาชนกกำลังแสวงหาสุขเช่นนั้นอยู่ แต่พระนางสีวลี และราชบริวารจะเป็นอุปสรรคอันตรรายต่อการบรรลุสุขเช่นนั้น

มีใจเกื้อกูล ต้องการให้พระโพธิสัตว์สมาทานมั่นคงในปฏิปทานั้น จึงไปด้วยกำลังฤทธิ์ สถิตอยู่เบื้องพระพักตร์พระโพธิสัตว์พร้อมกล่าวว่า

“ประชุมชนหมู่ใหญ่นี้ กึกก้อง อึกทึกอยู่เพื่ออะไร ใครมากับท่านเหมือนเล่นกันอยู่ในบ้าน ชุมชนนี้แวดล้อมท่านเพื่ออะไร?”

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

“ข้าพเจ้าละทิ้งพวกเขา, พวกเขาตามข้าพเจ้ามา ข้าพเจ้าลวงแดนคือกิเลส เพื่อถึงมโนธรรม กล่าวคือญาณของมุนี ผู้ไม่เกื้อกูลแก่การครองเรือน อันระคนด้วยความเพลินทั้งหลายซึ่งเกิดขึ้นในอารมณณ์นั้นๆ ท่านก็รู้อยู่จะถามทำไมเล่า?”

ท่านนารทดาบส กล่าวขึ้นว่า

“เพียงแต่ทรงเพศสมณะเช่นนี้ ท่านคิดว่าข้ามพ้นกิเลสได้แล้วหรือ กิเลส (มีอานุภาพยิ่งนัก) จะข้ามพ้นด้วยเหตุเพียงเท่านี้ หาได้ไม่ ท่านยังมีอันตรายอยู่มากทีเดียว”

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

“อันตรายจะมีแก่ข้าพเจ้าได้อย่างไร ในเมื่อข้าพเจ้า
ออกบวช มิได้ปรารถนากามทั้งในโลกนี้และในเทวโลก”

ท่านนารทตบาส ผู้มีใจเกื้อกูล ประสงค์จะอนุเคราะห์
พระโพธิสัตว์ให้พ้นภัย จึงกล่าวว่า

“อันตรายสำหรับท่านยังมีมากทีเดียว การบำเพ็ญพรต
ประพฤติพรหมจรรย์มิใช่เป็นของง่าย สมณคุณมิใช่เป็นสิ่งที่
ทำให้เกิดขึ้นได้โดยง่าย การชอบนอนหลับ ความเกียจคร้าน
ความง่วง ความไม่พอใจ (ในเพศบรรพชิต) การเมาอาหาร
เหล่านี้อ้วนเป็นอันตรายทั้งสิ้น”

พระโพธิสัตว์ ผู้มีพระอัธยาศัยเป็นบัณฑิต รู้จักคุณค่า
แห่งคำเตือนของผู้หวังดี เมื่อได้รับคำเตือนเช่นนี้ จึงตรัสว่า

“คำสอนของท่านดีหนักหนา ท่านผู้มีใจกรุณาปราศ
ข้าพเจ้าอยู่นี้เป็นใคร?”

ท่านนารทตอบว่า

“ท่านผู้แสวงหาทางพ้นทุกข์, คนทั้งหลายรู้จักข้าพเจ้าว่า
นารท ข้างเจ้ามีโคตรว่า กัสสปะ ข้าพเจ้ามาที่นี่ด้วย
รู้สึกว่าการสมาคมด้วยคนดีเป็นสิ่งมีประโยชน์ ขอพระองค์
จงทรงยินดีในบรรพชาเถิด จงอยู่ด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ของ
บรรพชิต สิ่งใดยังบกพร่อง เช่น ศีล การบริการมณเฑียร ท่าน

จงทำสิ่งนั้นให้สมบูรณ์ จงมีความอดทนและความสงบ อย่า
ถือพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ จงคลายการฟื้นฟูและการยุบลง
(คืออย่ายินดีหรือเสียใจในโลกธรรม ๘ - วศ.) จงกระทำโดย
เคารพ ซึ่งกุศลกรรมบถ วิชาและสมณธรรมแล้วบำเพ็ญ
พรหมจรรย์เถิด”

คำว่า วิชา ท่านหมายถึงญาณในอภิญญา ๕ คือ การ
ทำฤทธิ์ต่างๆ ได้, การระลึกชาติก่อนๆ ได้, ทิพจักขุ, ทิพโสต,
เจโตปริยญาณ, คำว่า สมณธรรม ท่านหมายถึง กสิณปริกรรม
คือการทำกสิณ เป็นต้น

ท่านนารทดาบสให้โอวาทพระโพธิสัตว์ แล้วกลับไปยัง
ที่อยู่ของตน

กัมมิกาชินดาบส (ช่างถูกฆ่าเพราะงา)

เมื่อท่านนารทกลับไปแล้ว ดาบสอีกท่านหนึ่งชื่อมิกา
ชินะ ออกจากสมามัตติตรวจดูชาวโลก เห็นพระโพธิสัตว์ จึงมา
เพื่อถวายโอวาท เมื่อพบพระมหาชนกแล้วจึงกล่าวว่า

“พระองค์ทรงละอิสริยสุขเสียแล้ว ทรงผนวชยินดีใน
อาหารอันได้มาด้วยบาตรดิน เพราะเหตุไร? ชวานาครได้ทำ
ผิดต่อพระองค์หรือไฉน?”

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

“ข้าพเจ้ามิได้มีความขัดเคืองใดๆ ในหมู่ญาติ แต่ข้าพเจ้าเห็นชาวโลกถูกกิเลสขบกัด ถูกกิเลสทำให้เป็นดั่งเปือกตม คือจมอยู่ในกิเลสเหมือนคนจมอยู่ในเปือกตม ชาวโลกเป็นผู้โง่เขลา ช้องอยู่ในวิภวภูฏะ”

ท่านมิกาชินะได้ฟังคำอันสละสลวยลึกซึ้งของพระโพธิสัตว์เช่นนั้น จึงถามขึ้นว่า

“ใครเล่าเป็นผู้จำแนกอรรถสั่งสอนธรรมแก่ท่าน หรือว่าท่านมีตาบสนผู้ได้อภิญาญาสมบัติคอยสั่งสอน, มีพระปัจเจกพุทธเจ้าคอยสั่งสอน จึงได้มีความรู้ความเข้าใจอันลึกซึ้งปานนี้”

พระมหาชนกโพธิสัตว์ได้ทรงเล่าเรื่องที่พระองค์เสด็จประพาสพระราชอุทยานในวันหนึ่ง, ทอดพระเนตรต้นมะม่วง ๒ ต้นที่มีผลและไม่มีผล ต้นที่มีผลถูกทำลายลงอย่างยับเยิน มีนัยดังกล่าวแล้วแต่ต้น

“ท่านมิกาชินะ เอย, อันว่าเสียเหลือองถูกฆ่าเพราะหนัง, ช้างถูกฆ่าเพราะงา, คนมีทรัพย์ถูกฆ่าเพราะทรัพย์ ผู้ไม่มีทรัพย์ ไม่มีเหย้าเรือน ใครเล่าจักฆ่าเขา มะม่วง ๒ ต้นในพระราชอุทยานได้เป็นครูสั่งสอนข้าพเจ้าให้สำเหนียกว่า ควรจะดำเนินชีวิตอย่างไร”

มิกาซินดาบสได้ฟังดังนั้น มั่นใจในน้ำพระทัยอันเด็ด
เดี่ยวของพระโพธิสัตว์แล้ว จึงกลับไปยังที่อยู่ของตน

ภัยในราชสมบัติ

พระนางสีวลี ทรงหมอบลงแทบพระบาทของพระ
โพธิสัตว์ ทูลขอให้มอบราชสมบัติให้พระโอรสเสียก่อนแล้วจึง
ทรงผนวช

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

“เราได้สละสิ่งทั้งปวงแล้ว ที่ฆราวากุมารเป็นบุตรแห่ง
ชาววิเทหรัฐ พวกเขาก็กให้ที่ฆราวากุมารครองราชสมบัติเอง”

พระนางสีวลีทูลว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงผนวชแล้วจะ
ให้พระนางทำอย่างไร

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า เมื่อพระนางให้พระราชโอรส
ครองราชสมบัติ ก็จักต้องทำบาปเป็นอันมากทั้งด้วยกาย วาจา
ใจ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ต้องไปทุกคติ แต่การที่เรายังชีพด้วยก้อน
ข้าวที่ผู้อื่นอนุเคราะห์ให้ นั้นเป็นธรรมของนักปราชญ์ คือเป็น
ธรรมดาของมุนีผู้เป็นปราชญ์ที่จะมีชีวิตอยู่เช่นนั้น

เมื่อท่านทั้ง ๒ ตรัสโต้ตอบกัน พร้อมทั้งเสด็จดำเนินไปด้วยนั้น สุริยาก็ค่อยๆ อ่อนแสงลงและอัสดงคตในที่สุดเหมือนชีวิตมนุษย์ ซึ่งค่อยๆ แก่และดับไป

พระราชเทวี มีพระเสาวนีย์ให้ราชบริพารตั้งค้าย ฦ ที่อันสมควรแห่งหนึ่ง ส่วนพระโพธิสัตว์ประทับ ฦ โคนต้นไม้ต้นหนึ่งตลอดราตรี

รุ่งขึ้น เมื่อทรงทำสรีริกแล้ว พระโพธิสัตว์ได้เสด็จดำเนินต่อไป ส่วนพระนางสีวลีเสด็จตามไปเบื้องหลัง ข้าราชการบริพารก็ตามไปเช่นกัน

เสวยอาหารของสุนัข

ทั้ง ๒ พระองค์เสด็จถึงภูนนคร (อ่านว่า ภูนนะนคร) ในเวลาภิกขาจาร (เวลาแสวงหาอาหาร) ครั้งนั้น มีชายผู้หนึ่งซื้อเนื้อก้อนใหญ่มาจากตลาด บึ่งให้สุกบนถ่านไฟแล้ววางไว้บนแผ่นกระดาน ยืนรอให้เนื้อเย็น แต่ใจเหม่อลอยไปที่อื่น มิได้ระวังรักษาด้วยดี สุนัขตัวหนึ่งคาบก้อนเนื้อหนีไป ชายผู้นั้นพอรู้ตัวก็ไล่ตาม แต่ไม่ทัน, เหนื่อย, หมดอาลัย จึงกลับบ้าน

พระโพธิสัตว์กับพระนางสีวลีเสด็จมาสวนทางกับสุนัข มันตกใจ จึงทิ้งก้อนเนื้อแล้วหนีไป พระโพธิสัตว์คิดว่า ขึ้นเนื้อ

นี้สุนัขทิ้งไปแล้ว ทั้งหาเจ้าของมิได้ จึงทรงหยิบขึ้นเนื้อบัตฝุ่นแล้วใส่ในบาตรดิน หาสถานที่ซึ่งมีน้ำบริบูรณ์ประทับนั่งเสวยก้อนเนื้ออันเป็นเดนสุนัขนั้นเหมือนเสวยรสอันเป็นอมตะ

พระราชเทวี ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ทรงรังเกียจ ทรงดำริว่า ถ้าพระราชาทรงประสงค์จะครองราชสมบัติอีก คงไม่เสวยเนื้ออันเป็นเดนสุนัขเช่นนี้ ทรงหมดอาลัยในพระราชาและทรงดำริว่า

“คนฉลาด แม้มิได้บริโภคอาหาร ๔ มือ หรือแม้เหมือนจะตายเพราะอดอยาก ก็ยอมตายด้วยความอดนั้น แต่จะให้ยอมบริโภคก้อนเนื้อคลุกฝุ่นเดนสุนัขนั้นคงทำไม่ได้ แต่พระองค์เสวยได้ ช่างน่ารังเกียจจริงๆ”

พระโพธิสัตว์ตรัสตอบว่า

“ก้อนเนื้อนั้นเป็นของที่เจ้าของและสุนัขสลະแล้ว ของอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้นชื่อว่าเป็นของไม่มีโทษ แต่ของที่ได้มาโดยไม่ชอบธรรม แม้มีค่าหรือราคาเป็นแสนก็เป็นของมีโทษ พึงรังเกียจโดยแท้”

คำขอของกุมาริกา

เมื่อพระโพธิสัตว์และพระนางสีวลีเสด็จมาถึงประตู
ถุนนคร ทารกหลายคนกำลังเล่นกันอยู่ กุมาริกาคนหนึ่ง เอา
กระดิ่งผิดทรายเล่น ข้อมือข้างหนึ่งของนางสวมกำไลอันเดียว
อีกข้างหนึ่ง สวมกำไล ๒ อัน ข้างที่สวมอันเดียวไม่มีเสียงดัง
ข้างที่สวม ๒ อันมีเสียงดัง เพราะกระทบกัน

พระโพธิสัตว์ ต้องการจะสอนพระนางสีวลีเพื่อมิให้
ติดตามพระองค์ เพราะพระองค์ บัดนี้เป็นบรรพชิตแล้วไม่
ควรมีสตรีติดตาม แม้จะเป็นน้องสาวก็ไม่ควร ทรงดำริว่า ถ้า
กุมาริกานี้เป็นผู้ฉลาด เราพอขอยืมปากของนางสั่งสอนพระนาง
สีวลีได้ จึงเสด็จเข้าไปใกล้แล้วตรัสว่า

“ดูก่อน กุมาริกาผู้ยังนอนกับแม่ ผู้ประดับกำไลมืออยู่
เป็นนิตย์ เหตุไร กำไลมือข้างหนึ่งของเจ้าจึงมีเสียงดัง อีกข้าง
หนึ่งไม่มีเสียงดัง ?”

กุมาริกาทูลตอบว่า

“ข้าแต่สมณะ กำไล ๒ อันกระทบกันจึงมีเสียงดัง
ส่วนข้อมือที่มีกำไลอันเดียวไม่มีเสียงดัง เพราะไม่ต้องกระทบ
กับอะไร เหมือนมุณีผู้เป็นปราชญ์สงบนิ่งอยู่ผู้เดียว คนตั้งแต่
๒ คนขึ้นไปย่อมทะเลาะกันได้ คนเดียวจักวิเวกกับใครเล่า

ข้าแต่ท่านผู้ใคร่ต่อสวรรค์ ขอท่านจงชอบความเป็นอยู่ผู้
เดียวเถิด

ข้าแต่สมณะ ธรรมดาสมณะทั้งหลาย ย่อมไม่เที่ยว
ไปด้วยสตรี แม้เป็นน้องสาว แต่ไหนเล่า ท่านจึงเที่ยวไปด้วย
ภริยาผู้มีรูปอันอุดมเห็นปานนี้ จักเป็นอันตรายแก่ท่าน, ท่าน
จงทำโดยประการที่ภริยาของท่านจักอยู่แต่ผู้เดียวเถิด”

พระโพธิสัตว์ได้กุมาริกาเป็นปัจจัยเช่นนั้น จึงบอก
กล่าวแก่พระนางสีวลีว่า กุมาริกาเป็นเพียงสาวใช้ยังสามารถ
ติเตียนพวกเราได้ ด้วยเหตุนี้ขอให้เราแยกทางกันเถิด ต่อไปนี้
เธออย่าเรียกอาตมาว่า “พระสามี” และอาตมาก็จะไม่เรียก
เธอว่าเป็นมเหสีอีกต่อไป

พระนางสีวลีพยายามตัดพระทัยแยกทางไปทางซ้าย
พระโพธิสัตว์เสด็จไปทางขวา แต่ไปได้หน่อยก็เสด็จกลับมาอีก
เข้าสู่ถุนนคร

คำเตือนของช่างศร

ตอนเช้า พระโพธิสัตว์ออกภิกษาจารเสด็จถึงประตูเรือน
ของช่างศร แม้พระนางสีวลีก็เสด็จตามไปเบื้องหลัง ขณะนั้น
ช่างศรกำลังดัดลูกศรให้ตรง โดยการเอาน้ำข้าวทาลูกศร ลง

บนถ่านเพลิง เล็งด้วยตาข้างหนึ่ง หลับตาข้างหนึ่งเสีย พระ
โพธิสัตว์เข้าไปถามว่า ทำไมต้องทำอย่างนั้น

ช่างศรทูลตอบว่า ถ้าเล็งด้วยตา ๒ ข้าง ภาพลูกศรจะ
พร่าไป ไม่เห็นลูกศรที่คุดข้างหน้า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่สามารถ
ตัดให้ตรงได้ ถ้าหลับตาเสียข้างหนึ่ง เล็งแต่ข้างเดียว ย่อมเห็น
ที่คุดข้างหน้า จึงสามารถตัดให้ตรงได้

คน ๒ คนย่อมวิวาทกันได้, คนเดียวจักวิวาทกับใครเล่า
ข้าแต่ท่านผู้ใคร่ต่อสรวรรค์ ท่านจงพอใจการอยู่ผู้เดียวเถิด

ความสำเร็จผล

แม้กระนั้น พระโพธิสัตว์ก็ไม่อาจให้พระนางสีวลีและ
มหาชนกลับได้ จนกระทั่งมาถึงแนวป่าแห่งหนึ่ง ทอดพระเนตร
เห็นแนวป่าเขียวชอุ่ม ทรงถอนหญ้าชนิดหนึ่งขึ้นแล้วทำให้ขาด
จากกัน ตรัสว่า หญ้านี้ เราถอนแล้ว ทำให้ขาดจากกันแล้ว
ไม่อาจต่อให้ติดกันได้อีกฉันใด ขอเราทั้งสองอย่าได้สัมพันธ์
เกี่ยวข้องกันอีกเลย

พระนางสีวลีเสรำโคกจนถึงวิสุตฐิฎฐิภาพ (สลบ) พระ
โพธิสัตว์ทรงทราบดังนั้น จึงรีบสาวพระบาทเข้าป่าลึกไป ข้า
ราชบริพารช่วยกันนวดพระหัตถ์ พระบาท จนพระนางฟื้นขึ้น

เมื่อทรงทราบว่าพระโพธิสัตว์ได้เสด็จเข้าป่าไปแล้วก็เสด็จกลับ
พระนครมิถิลา

ในระหว่างทางได้ให้สร้างเจดีย์เป็นที่ระลึกถึงพระ
โพธิสัตว์ไว้หลายแห่งคือ ที่พระโพธิสัตว์ประทับยืน, ที่ตรัส
กับช่างศร, ที่ตรัสกับกุมาริกา, ที่เสวยเนื้อของสุนัข, ที่ตรัส
กับมิกาชินดาบส, ที่ตรัสกับนารทดาบส ทุกตำบลแล้วบูชา
ด้วยดอกไม้และของหอม เสด็จถึงเมืองมิถิลาแล้วทรงอภิเษก
พระราชโอรสที่ชื่อว่าให้สีบราชสมบัติ ณ พระราชอุทยานอัมพวัน
แล้ว ทรงผนวชเป็นดาบสินี ทรงทำฌานให้เกิดขึ้น ณ พระราช
อุทยานนั้น เมื่อสิ้นพระชนม์ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

ส่วนพระโพธิสัตว์ เข้าป่าแล้วทำฌานและอภิญญา ๕
ให้เกิดขึ้นภายใน ๗ วัน มิได้เสด็จกลับสู่ถิ่นมนุษย์อีกเลย เมื่อ
สิ้นชีพแล้ว บังเกิดในพรหมโลก

พระบรมศาสดา ทรงนำเรื่องนี้มาเล่าจบลงแล้ว ตรัสต่อ
ไปว่า

“ภิกษุทั้งหลาย, มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่เราสละสมบัติ
ออกมหาภิเนษกรรมณ์ (ออกบวช) แม้ในกาลก่อน เราก็
ออกมหาภิเนษกรรมณ์แล้วเหมือนกัน”

ทรงประชุมชาดกดังนี้

ท้าวสักกเทวราช	มาเป็น	พระอนุรุทธ์
พราหมณ์ทีศปาโมกข์	มาเป็น	พระมหากัสสปะ
นางมณีเมขลา	มาเป็น	นางอุบลวรรณา
นารทดาบส	มาเป็น	พระสารีบุตร
มิดาซินดาบส	มาเป็น	พระมหาโมคคัลลานะ
นางกุมาริกา	มาเป็น	เขมาภิกษุณี
ช่างศร	มาเป็น	พระอานนท์
ราชบริษัท	มาเป็น	พุทธบริษัท
พระนางสีวลี	มาเป็น	พระนางยโสธรา
ท้าวกุมาร	มาเป็น	พระราहुล
พระมหาชนก	มาเป็น	พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธบาทมีในอดีต

เรื่องที่ ๓

พระเจ้าเนมิราช

พระเจ้าเนมิราช ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี^๑

“ผู้ใด เมื่อไม่มีเพื่อน อยู่คนเดียวแล้วไม่รื่นรมย์

ไม่ได้ปีติอันเกิดจากวิเวก

ผู้นั้น แม้จะมีโภคสมบัติเสมอด้วยองค์อินทร์

ก็เชื่อว่าเป็นคนเขี้ยวใจ เพราะจะได้สุขก็ต่อเมื่ออาศัยผู้อื่น”

^๑ อธิษฐาน คือความตั้งใจมั่นคง

ความเป็องตัน

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับ ณ พระราชอุทยานอัมพวันของพระเจ้ามชฌะ ณ กรุงมิถิลา เวลาเย็นวันหนึ่งทอดพระเนตรเห็นภุมิประเทศแห่งหนึ่งน่ารื่นรมย์ มีพระประสงค์จะตรัสถึงบุพพจริยาแห่งพระองค์ จึงทรงแยมพระโอรสผู้น้อยๆ เมื่อพระอานนทกุลถมาถึงเหตุที่ทรงแยมพระโอรส จึงตรัสบอกว่า สถานที่นี้ พระองค์เคยอาศัยเป็นที่เจริญฌาน สมัยทรงเป็นมชเทวราชา ภิกษุทั้งหลายขอให้ทรงเล่าเรื่องนั้น จึงตรัสเล่าว่า

ต้นวงศ์ของพระเจ้าเนมิ

ในอดีตกาล ณ กรุงมิถิลา รัฐวิเทหะ พระเจ้ามชเทวราช ครองกรุงมิถิลา รับสั่งกับช่างกลบแก้วว่า เมื่อใดเห็นพระเกศา หงอกให้บอกให้ทรงทราบ ต่อมา เมื่อทรงทราบว่าพระเกศา หงอกแล้วจึงเอาแหนบทองคำถอน วางไว้บนฝ่าพระหัตถ์ ทอดพระเนตรแล้วทรงสลดพระทัย ทรงมอบราชสมบัติให้ พระราชโอรสองค์ใหญ่แล้วเสด็จออกผนวช แต่ไม่ทรงลืมนตรัสสั่งแก่พระราชโอรสว่า เมื่อใดเกศาหงอกให้ออกบวช เช่นเดียวกับพระองค์

ทรงเจริญพรหมวิหาร ๔ จนได้ฌาน เมื่อสิ้นพระชนม์
แล้วไปเกิดในพรหมโลก กษัตริย์ที่สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์
ก็ทรงทำเช่นนั้นเหมือนกัน สืบต่อกันมาเป็นจำนวนมากและ
เป็นเวลานาน^(๑)

บรรดากษัตริย์เหล่านั้น พระเจ้ามชเทวะเกิดใน
พรหมโลกก่อนองค์อื่น ทรงพิจารณาว่า วงศ์ของพระองค์
จะเป็นไปทำนองนี้ต่อไปหรือจะขาดตอน ทรงทราบว่า
ขาดตอน จึงทรงตั้งพระทัยว่าพระองค์จะลงมาถือปฏิสนธิเป็น
มนุษย์สืบวงศ์ของพระองค์ต่อไป จึงถือปฏิสนธิในพระครรภ์
แห่งพระอัครมเหสีของพระราชานุกรมมิถิลา ทรงพระนามว่า
เนมิ कुमार (แปลว่าวงล้อ คือสืบวงศ์ให้เป็นที่ต่อไป)

เรื่องของเนมิ कुमार

เนมิ कुमारโพธิสัตว์นั้น ทรงพอพระทัยในการรักษาศีล
เจริญภาวนา รักษาอุโบสถตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ทีเดียว ส่วน
พระราชอาชู้เป็นพระราชบิดา เมื่อพระเกศาหงอกแล้วก็เสด็จ

(๑) ในอรรถกถาชาดก เล่าว่ามีถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ขาด ๒ องค์ คือสืบกันมา
ทำนองนั้นถึง ๘๓,๙๙๘ องค์ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าจำนวน ๘๔,๐๐๐ นั้นเป็นเพียง
สำนวน (idiom) ของภาษา ใช้เรียกสิ่งของหรือคนที่มีจำนวนมากเท่านั้น ไม่ใช่
จำนวนจริง จึงเว้นเสีย - ว.ศ.

ออกทรงผนวชอยู่ในพระราชอุทยานอัมพวัน สิ้นพระชนม์แล้วไปสู่พรหมโลก

พระเจ้าเนมิราชทรงมีพระอัครยาศัยในทานโปรดให้สร้างโรงงาน ๕ แห่ง คือที่ประตูพระนคร ๔ แห่ง กลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงรักษาศีล ๕ เป็นนิตย์ ทรงสมทานอุโบสถศีล ทุก ๑๕ วัน และทรงชักชวนมหาชนให้ทำบุญมีการบริจาคทานเป็นต้น ทรงบอกทางสวรรค์ให้และให้มหาชนกลัวภัยในนรก เมื่อประชาชนกระทำตามพระโอวาทของพระองค์แล้ว สิ้นชีพแล้วไปเกิดในสวรรค์กันเป็นส่วนมาก นรกเป็นประดู่ว่างเปล่า

ทวยเทพสรรเสริญ

ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าเนมิราชแล้ว ไปเกิดในสวรรค์เป็นจำนวนมาก วันหนึ่งประชุมกัน ณ สุธรรมสภา กล่าวสรรเสริญคุณของพระโพธิสัตว์ว่า เพราะได้อาศัยคำสั่งสอนของท่านจึงได้มาเกิดในสวรรค์ เสวยสุขสมบัติอันเป็นทิพย์ แม้ในโลกมนุษย์ มหาชนก็สรรเสริญเช่นเดียวกัน

เมื่อพระเจ้าเนมิราชบำเพ็ญทานเป็นอันมากอยู่นั้น วันหนึ่ง ทรงดำริว่าระหว่างทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนมีอานิสงส์มากกว่า

ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบข้อสงสัยของพระเจ้าเนมิราชแล้วเสด็จมาปรากฏพระองค์ ณ เบื้องพระพักตร์แห่งจอมชนแห่งรัฐวิเทหะ มีรัศมีรุ่งโรจน์ พระเจ้าเนมิราชทรงตกพระทัย แต่เมื่อท้าวสักกะทรงปลอบให้หายกลัวแล้วและทรงอนุญาตให้ตรัสถามข้อสงสัย พระเจ้าเนมิราชจึงทูลถามว่า “ท่านกับพรหมจรรย์ ไหนมีอานิสงส์มากกว่า”

พรหมจรรย์มีอานิสงส์มากกว่าทาน

ท้าวสักกะตรัสตอบว่า พรหมจรรย์มีอานิสงส์มากกว่าทาน แล้วตรัสให้พิสดารออกไปว่า

“บุคคลเกิดในตระกูลษัตริย์เพราะพรหมจรรย์อย่างต่ำ เกิดเป็นเทพเพราะพรหมจรรย์อย่างกลาง บริสุทธีได้เพราะพรหมจรรย์อย่างสูง”

(เห็นเนน พุรหมจริเยน ขตติเย อุปปชชติ มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ อุตฺตเมน วิสุชฺฌติ)

ท่านอธิบายไว้ในอรรถกถาแห่งเนมิราชชาดกนี้ว่า พรหมจรรย์ของพวกเขาเดี๋ยวนั้น คือ ถือศีลพรหมจรรย์เพียงเว้นจากเมถุน (เมถุนวิรัติ) ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างต่ำ การทำสมาธิจนได้ อุปจารณาน ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง ผู้บำเพ็ญย่อม

เกิดเป็นเทวดา การได้สมบัติ ๘ ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างสูง ผู้บำเพ็ญย่อมเกิดในพรหมโลก คนภายนอกพุทธศาสนาเรียกการได้ฌานนั้นว่าเป็นนิพพาน

แต่ในพระพุทธานุศาสน์ ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ บรรณาเป็นเทพพวกใดพวกหนึ่ง ชื่อว่า พรหมจรรย์อย่างต่ำเพราะมีเจตนาต่ำ เธอย่อมเกิดในเทวโลกตามที่บรรณา เธอผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้วทำสมาธิได้สมบัติ ๘ ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างกลาง ย่อมบังเกิดในพรหมโลก การที่ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้วเจริญวิปัสสนาทำอรรถัตตมรรคให้เกิดขึ้น ชื่อว่าพรหมจรรย์อย่างสูงสุด เธอย่อมบริสุทธิ์ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูงที่สุดนั้น

ท้าวสักกะตรัสว่า พรหมจรรย์มีอันสูงส่งมากกว่าทาน เป็นร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า พระราชาในอดีตจำนวนมากได้ให้ทานจำนวนมากแต่ก็เป็นได้เพียงเทพชั้นกามาวจร ได้ความสุขเหมือนความสุขของคนเข็ญใจ สมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ผู้ใด ถ้าไม่มีเพื่อน อยู่คนเดียวแล้วไม่รู้นรมย์ ไม่ได้ปิดอันเกิดจากวิเวก ผู้นั้น แม้จะมีโภคสมบัติเสมอด้วยองค์อินทร์ ก็ชื่อว่าเป็นคนเข็ญใจ เพราะจะได้ความสุขก็ต่อเมื่ออาศัยผู้อื่น”

ท้าวสักกะตรัสเล่าให้พระเนมิราชโพธิสัตว์ทราบายว่า พระองค์เอง (ท้าวสักกะ) ได้เคยบำเพ็ญทานมามากในอดีต

แต่จะมากเพียงไรก็ไม่อาจข้ามพ้นจากกามภพสุภพแห่งพรหม
ได้ แต่พวกฤาษีทั้งหลายได้บริโภคน้ำจืดไทยธรรมที่พระองค์
ทรงบริจาคแล้วเข้าสู่พรหมโลก การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์
จึงมีอานิสงส์มากกว่าทาน

แต่อย่างไรก็ตาม ท้าวสักกะได้ถวายพระพรพระ
เนมิราชโพธิสัตว์ว่า ธรรมทั้ง ๒ คือทานและศีลนั้นเป็นมหา
ปุริสวิตก (การตรึก การทำไว้ในใจของมหาบุรุษ) เพราะฉะนั้น
ขอพระเนมิราชอย่าได้ประมาทในธรรมทั้ง ๒ นั้น แล้วเสด็จ
กลับไป

เมื่อเสด็จกลับไปแล้ว ทรงเล่าคุณธรรม คุณสมบัติ
ต่างๆ ของพระเจ้าเนมิราชให้ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ฟัง เทพชั้น
ดาวดึงส์ทูลเจ้าสักกะว่า พระเจ้าเนมิราชเป็นอาจารย์ของพวกเขา
พวกเขาได้อาศัยคำสอนของพระโพธิสัตว์พระองค์นั้นแล้ว
จึงได้ทิพยสมบัติเห็นปานนี้ พวกเขาอยากเห็นพระเจ้าเนมิราช,
ขอได้โปรดนำพระเจ้าเนมิราชมาสู่เทวโลกเถิด

พระเจ้าเนมิราชเสด็จชมนรกและสวรรค์

ท้าวสักกะรับสั่งให้มาตลีเทพสารธินำเวชยันตราขรถไปรับพระเจ้าเนมิราช ณ นครมิถิลามาสู่เทวโลก วันหนึ่งเป็นวันเพ็ญ วันนั้น พระเจ้าเนมิราชทรงรับอุโบสถศีล ตกกลางคืนทรงเปิดสีหบัญชร (หน้าต่าง) ทางทิศตะวันออก มีคณะอำมาตย์แวดล้อมอยู่ เวชยันตราขรถปรากฏขึ้นพร้อมด้วยจันทรมณฑล (ดวงจันทร์) ประชาชนทั้งหลายก็เห็น พุดกันว่าคืนนี้พระจันทร์ขึ้น ๒ ดวง แต่เมื่อเวชยันตราขรถปรากฏที่ใกล้ประชาชน จึงเห็นว่าเป็นรถ ไม่ใช่พระจันทร์ คิดกันว่า ทิพยยานนี้ เพื่อใครหนอ ? จะเพื่อคนอื่นไม่ได้ นอกจากพระราชอาของพวกเราเป็นแน่แท้ พวกเขาตื่นตื่นปีติโสมนัสอย่างยิ่ง

เมื่อมาตลีเทพสารธินำจรถที่สีหบัญชรของพระเจ้าเนมิราช แจ้งเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบแล้ว เชิญเสด็จขึ้นเทพรถและทูลว่า เทพชั้นดาวดึงส์ประชุมกันอยู่ที่ธรรมสภา ประารณาเห็นพระองค์

พระเจ้าเนมิราชตรัสกับประชาชนว่า จะเสด็จไปชมเทวโลกซึ่งไม่เคยเห็น และจะเสด็จไปไม่นานนัก ขอประชาชนอย่าได้ประมาท ให้ชวนชวายเป็นบุญ มีทานเป็นต้น

เมื่อประทับรถแล้ว มาตลีทูลถามว่า ระหว่างทางมีทางแยกไปนรกทางหนึ่ง ไปสวรรค์ทางหนึ่ง จะให้นำเสด็จไปทาง

ไหนดก่อน มาตลีเทพสารตีทำหน้าที่เป็นทูตไปด้วย เป็นหน้าที่ของทูตที่จะถามความสมัครพระทัยของพระราชชาย

พระเจ้าเนมิราชตรัสว่าจะไปดูนรกก่อน มาตลีจึงนำเสด็จไปชมนรก ถึงแม่น้ำเวตตรณี มีน้ำเดือดพล่าน สัตว์นรกทนทุกข์ทรมานอยู่ในเวตตรณีที่นั่น (โปรดดูรายละเอียดในอรรถกถาเนมิราชชาดก) ตรัสถามว่า สัตว์ทำกรรมเช่นใดไว้จึงมาเกิดในเวตตรณีนรกนี้ มาตลีทูลว่า เพราะบาปที่ด่ากระทบเบียดเบียนผู้มีกำลังน้อย ทั้งกำลังกาย, กำลังโภคะ และกำลังอำนาจ

“ผู้มีกำลังกายมาก มีกำลังโภคะและอำนาจมาก ถ้าใช้เบียดเบียนผู้อื่น ระวัง จะตกนรกขุมนี้”

หลังจากนั้น มาตลีเทพสารตีก็นำไปชมนรกขุมอื่นๆ อีกมากมาย ผู้ประสงครายละเอียด โปรดดูในอรรถกถาเนมิราชชาดกนั้นเถิด

มาตลีขับรถนำพระเจ้าเนมิราชไปยังเทวโลกซึ่งเต็มไปด้วยสรรพสมบัติ และความสะอาดกสบายนานาประการ ได้เห็นวิมานใด ของใคร ก็ตรัสถามว่า ด้วยบุญอะไรเทพบุตรหรือเทพธิดานั้นๆ จึงได้สมบัติเช่นนั้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นอานิสงส์ของท่านและศีล

ผ่านสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช อันเป็นประตูสวรรค์

ชั้นดาวดึงส์ มีชุมนุมประตู่เรียกว่า “จิตตภูฏ” มีรูปท้าวสักกะ
ประดิษฐานอยู่ด้วย

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ทราบข่าวการเสด็จมาของพระเจ้า
เนมิราช จึงชวนกันถือของหอม ฐูป เครื่องอบ และดอกไม้
ไปคอยอยู่ที่ทางเสด็จผ่านตั้งแต่ชุมนุมประตู่ “จิตตภูฏ” แล้วนำ
เสด็จสู่เทวสภา ชื่อสุทธรรมา เสด็จลงจากรถเสด็จเข้าสู่เทวสภา
ท้าวสักกะเชิญเสด็จให้ประทับนั่ง ณ ทิพยอาสน์และเชิญให้
เสวยทิพยกามสุข

แต่พระเจ้าเนมิราชทรงปฏิเสธ, ตรัสว่า

“สิ่งใดที่ได้มาเพราะผู้อื่นให้ สิ่งนั้นเหมือนยวดยาน
หรือทรัพย์ที่ยืมมา หม่อมฉันไม่ปรารถนาสิ่งเช่นนั้น บุญ
ที่หม่อมฉันทำเองย่อมเป็นทรัพย์ที่จะติดตามไป* หม่อม
ฉันจะกลับไปทำบุญกุศลให้มากขึ้นในหมู่มนุษย์ด้วยทาน,
การประพฤติธรรมที่สุจริต, ด้วยความสำรวม และด้วยการ
ฝึกอินทรีย์ ซึ่งทำแล้วจะได้ความสุขและไม่เดือดร้อนใน
ภายหลัง”

พระโพธิสัตว์ทรงแสดงธรรมอันไพเราะตลอดเวลา ๗
วัน (นับวันในเมืองมนุษย์) แก่ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ยังหมู่
เทพชั้นดาวดึงส์ให้ชื่นชมยินดี ทรงยกย่องและขอบพระทัยมา
ตลิตเทพสารถิ ที่ได้ช่วยให้พระองค์ได้เห็นนรกและเทพนคร

*อเวณีย์ ธนั

พระโพธิสัตว์เสด็จกลับเมืองมนุษย์ด้วยเวชยันต
 ราชรถพร้อมด้วยมาตลีเทพสารถี เสด็จลงสีหบัญชร (ที่
 เติมตอนเสด็จไป) มหาชนได้แวดล้อมทูลถามพระราชาวา
 เทวโลกเป็นเช่นไรๆ ? ทรงเล่าถึงทิพยสมบัติเป็นอันมากแล้ว
 ทรงให้กำลังใจแก่มหาชนว่า ขอให้ท่านทั้งหลายหมั่นบำเพ็ญ
 คุณงามความดีมีทานเป็นต้น “สิ้นชีพแล้วย่อมมีโอกาสได้
 ขึ้นชมทิพยสมบัติเช่นเดียวกัน”

เวลาต่อมา เมื่อภูษามาลากราบทูลว่า มีพระ
 เกศาหงอกบนพระเศียรแล้ว ทรงสลดพระทัยว่า ทรงชราแล้ว
 พระราชทานส่วยแก่ภูษามาลาเป็นของรางวัล ทรงมอบราช
 สมบัติแก่พระราชโอรสแล้วจึงเสด็จออกบรรพชา

“ผมหงอกเกิดขึ้นบนศีรษะของพ่อแล้ว มันนำความหนุ่ม
 ไปด้วย เทวทูตคือความชราปรากฏแล้ว พ่อควรจะบวช”

เสด็จออกผนวชแล้ว ประทับ ณ พระราชอุทยานอัมพวัน
 (สวนมะม่วง)

พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า นำเรื่องนี้มาแสดงแก่ภิกษุ
 ทั้งหลาย แล้วตรัสอธิบายว่า ทรงประชุมชาดกว่า

ท้าวสักกะ	คือ	พระอนุรุทธะ
มาตลีเทพบุตร	คือ	พระอานนท์
พระเจ้าเนมิราช	คือ	พระองค์เอง

คติสำคัญของเรื่องนี้

๑. เรื่องการบำเพ็ญคุณงามความดีอย่างเสมอต้นเสมอปลายด้วยจิตใจที่มั่นคง ดังเช่นพระเจ้าเนมิราช แม้จะได้รับเชิญให้ครองทิพยสมบัติในเทวโลกก็ไม่ทรงรับ เห็นว่าไม่ใช่สิ่งที่ทำเอง ทรงขอมาทำความดีในโลกมนุษย์จนสิ้นชีวิต ถ้าจะได้ทิพยสมบัติก็ให้ได้ด้วยบุญที่พระองค์ทรงทำเอง จึงได้รับยกย่องว่ามีพระทัยมั่นคงในความดี (อิฐฐานบารมี)

๒. ปัญหาระหว่างทานกับพรหมจรรย์ว่าอะไรมีอานิสงส์มากกว่านั้น ได้รับการวินิจฉัยแล้วในชาดกนี้

๓. มนุษย์ผู้มีศีลมีธรรม มีคุณงามความดีย่อมเป็นที่รักและเป็นที่ยกย่องของทวยเทพ มนุษย์ส่วนมากหวังพึ่งเทพเจ้า อ้อนวอนบนบานเพื่อให้เทพเจ้าช่วยเหลือ แต่มนุษย์ที่มีศีลธรรมดี สั่งสอนมนุษย์ให้ทำความดี กลับมีศิษย์เป็นเทวดามากมาย แม้พระอินทร์ก็ต้องเกรงใจ

๔. เรื่องการไปเทวโลกด้วยกายมนุษย์อย่างพระเจ้าเนมิราชนี้ ไม่ค่อยมีปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ มีแต่พระมหาโมคคัลลานะไปบ่อย แต่ท่านจะไปด้วยกายเนื้อหรือกายทิพย์ก็ยังเป็นปัญหาอยู่

พระพุทธรูปที่มีในอดีต

เรื่องที่ ๔

พระสุวรรณสาม

พระเมตตาบารมี
สุวรรณสามบ้นทิต

“บุคคลใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม

เทพย่อมช่วยเหลือบุคคลเช่นนั้น

นักปราชญ์ ย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้

ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”

เรื่องนี้ ทรงปรารภภิกษุผู้เลี้ยงดูมารดาบิดาว่าเป็น
ประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

“บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญผู้ปรนนิบัติมารดาบิดาในโลก
นี้ เขาละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์”

(สพรหมกสูตรและโสณนันทชาดก)

การบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา พระศาสดาทรงสรรเสริญ
เป็นอันมาก ดังเรื่องต่อไปนี้ :-

เรื่องภิกษุเลี้ยงมารดาบิดา

บุตรเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนา
ของพระศาสดาแล้วมีความเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบทเล่า
เรียนพระธรรม และกรรมฐาน ในสำนักอุปัชฌายะอาจารย์อยู่
๕ ปี แล้วขอลาอุปัชฌายะอาจารย์ไปอยู่ในป่าใกล้ปัจฉิมคาม
แห่งหนึ่ง

ส่วนมารดาบิดาของเธอ, หลังจากลูกชายออกบวชแล้ว,
ทรัพย์สินสมบัติก็ร่อยหรอลงโดยลำดับ, เป็นผู้นำสงสารอย่าง

ยิ่ง เพราะถูกโกงบ้าง ถูกขี้กยอกบ้าง ในที่สุดไม่มีอะไรเหลือ
ปราสาทก็ถูกยึดไป ทำงานก็ไม่ได้เพราะชรา จึงเที่ยวขอทาน
นอนตามข้างฝาเรือนของคนอื่น

ในกาลต่อมา ภิกษุนี้ก็ได้ทราบข่าวเรื่องมารดาบิดาของ
ตนกำลังประสบทุกข์อย่างหนัก จึงคิดว่า “เราพยายามอยู่ใน
ป่าถึง ๑๒ ปี เพื่อได้บรรลุมรรคผล แต่ก็หาได้บรรลุไม่ แม้แต่
มรรคผลเบื้องต้นก็มีอาจให้ถึง เราเป็นอภิปุคคลในศาสนา
เสียแล้ว จะต้องบวชไปทำไม้อีก เราควรสึกเป็นคฤหัสถ์หาทรัพย์
เลี้ยงมารดาบิดา ทำบุญให้ทานก็อาจเข้าถึงสวรรค์ได้” ดังนี้
แล้ว ออกจากป่ามุ่งหน้าสู่นครสาวัตถี ใจของเธอผูกพันอยู่กับ
เรื่องของมารดาบิดา แต่เธอมาถึงนครสาวัตถีในเวลาเย็น ผ่าน
เขตวนาราม ก็ฉุกคิดขึ้นว่า

“พรุ่งนี้แล้ว เราจักสึกเป็นคฤหัสถ์ ธรรมดาคฤหัสถ์ย่อม
มีกิจมากมีธุระมาก หาโอกาสฟังธรรมได้ยาก เย็นนี้เราจักฟัง
ธรรมของพระศาสดาในเทศบรรพชิตเป็นวาระสุดท้าย คงได้คิด
เตือนใจอะไรบางอย่างแน่ พรุ่งนี้จึงค่อยทูลลาพระศาสดาสัก”

เธอแะเข้าไปในวัดเชตวัน

เช้าวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูอุปนิสัยแห่งเวไนย
สัตว์อันพระองค์พอจะโปรดได้ตามพุทธประเพณีได้ทรงเห็น
อุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผลของภิกษุนี้แล้ว, ในเวลาเย็น ได้เวลา

แสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ทอดพระเนตรเห็นภิกษุหนึ่งนั่งอยู่ใน
หมู่ภิกษุสงฆ์ จึงทรงพรรณนาพระคุณแห่งบิดามารดาโดยอาศัย
มาตานิโตไปสกสูตร เป็นต้น เป็นอเนกปริยาย

ภิกษุหนึ่งฟังแล้ว ซาบซึ่งใจยิ่งนัก คิดว่า “เราเดินทางมา
ด้วยคิดว่า จะสึกไปเลี้ยงมารดาบิดา แต่พระศาสดาตรัสว่าแม้
เป็นบรรพชิตก็สามารถอุปการะมารดาบิดาได้ ถ้าเราไม่มาเฝ้า
พระพุทธองค์ เราคงต้องเสื่อมจากเพศบรรพชิตอย่างแน่นอน
บัดนี้เราจักไม่สึก จักเลี้ยงมารดาบิดาทั้งเป็นบรรพชิตนี้เอง”

ในวันรุ่งขึ้น เธอถือเอาสลาภยาคุและสลาภภัตต์อันถึง
แล้วแก่ตน เข้าไปในบ้าน นำเอายาคุและภัตต์มาให้มารดาบิดา
ส่วนตนเองเที่ยวบิณฑบาต ฉ้นเสร็จแล้วทำที่อยู่ให้มารดาบิดา
และปรนนิบัติท่านทั้งสองด้วยความเอื้อเฟื้อ แต่ขึ้นมาเธอได้
อาหารใดๆ ก็ตามจะต้องให้มารดาบิดาก่อนเสมอ เมื่อเหลือจาก
มารดาบิดาแล้วจึงบริโภคเอง, บิณฑบาตนั้นได้บ้าง ไม่ได้บ้าง
ได้มากบ้าง น้อยบ้าง เธอก็ฉ้นบ้าง อดบ้าง แต่หน้าที่ปฏิบัติ
บำรุงมารดาบิดานั้นเธอมิให้บกพร่องได้ เมื่อได้ผ้าวัสสาวาสิก
สาฎก (ผ้าจำนำพรรษา คือผ้าที่ชาวบ้านถวายแก่ภิกษุผู้อยู่จำ
พรรษาครบ ๓ เดือน) มา เธอก็ให้แก่มารดาบิดา หรือได้ผ้า
ชนิดใดชนิดหนึ่งมาก็ให้มารดาบิดาก่อน ส่วนตนปะชุนผ้าเก่าๆ
ที่มารดาบิดาใช้แล้วมาย้อมและใช้สอยเอง

ความกังวลในการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาอย่างหนึ่ง, ความที่ต้องอดอยากเพราะได้อาหารไม่พอเลี้ยงร่างกายอย่างหนึ่ง ทำให้เธอซุบซอมลง ผิวพรรณที่เคยผ่องใสก็หม่นหมองลง

ภิกษุทั้งหลายได้พบเธอ จึงถามถึงสาเหตุอันทำให้เธอซอมไป ภิกษุผู้เลี้ยงมารดาบิดาได้บอกตามความเป็นจริงทุกประการ ภิกษุทั้งหลายติเตียนเธอ แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระศาสดา พระศาสดารับสั่งให้เธอเข้าเฝ้าฯ ทั้งๆ ที่ทราบเรื่องอยู่ แต่ก็ทรงให้ภิกษุนั้นทูลความจริงอีกครั้งหนึ่ง ทรงทราบแล้ว ทรงประทานสาธุการสามครั้งว่า ดีแล้วที่ทำเช่นนั้น เพราะเป็นการดำเนินตามบุพพจริยาแห่งพระองค์ แม้พระองค์เองในกาลก่อนก็ทรงเลี้ยงมารดาบิดาเหมือนกัน ขึ้นชื่อว่าการเลี้ยงมารดาบิดานั้นเป็นวงศ์ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย **ตรัสเรื่องสุวรรณสามโพธิสัตว์** ขึ้นเป็นอนุทาหรณ์ แล้วประกาศอริยสังฆเมื่อจบอริยสังฆ ภิกษุผู้เลี้ยงมารดาบิดาได้บรรลุโสดาปัตติผล

ภิกษุอีกรูปหนึ่งเลี้ยงมารดาบิดา พระศาสดาทรงทราบแล้ว ทรงประทานสาธุการ และ**ตรัสสูตรนชาดกในสัตตกนิบาต**

ทรงประทานสาธุการแก่ภิกษุผู้เลี้ยงมารดาบิดาอีกรูปหนึ่งแล้วตรัสย้าว่า “ภิกษุ, เธอรักษาวงศ์แห่งโบราณกบัตถจิต

ทั้งหลายไว้ได้ เพราะบัณฑิตในกาลก่อนทั้งหลายแม่เกิดใน
กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็สละชีวิตแก่บิดามารดาได้” แล้วตรัส
นันทยมิคชาดกในฉกนิบาต

ทรงประทานสาธุการแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง **ตรัสติชฌ
ชาดกในสัตตกนิบาต**, ทรงประทานสาธุการแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง
ตรัสติชฌชาดก ในทุกนิบาต ทรงประทานสาธุการแก่ภิกษุอีก
รูปหนึ่งแล้วตรัส **เกทารชาดกในปภินณกนิบาต**

ทรงประทานสาธุการแก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง และตรัสว่า
“โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย แม่เป็นดิรัจฉาน เมื่อพลัดพรากจาก
มารดาแล้วก็ซุบผอม เพราะไม่ยอมกินอาหารตลอดเวลา ๗ วัน
แม้ได้อาหารดีเยี่ยงอาหารของพระราชาก็หาได้สนใจไม่ เมื่อได้
เห็นมารดาเท่านั้นจึงกินอาหาร” แล้ว**ตรัสมาตุโปสกชาดกใน
เอกาทสกนิบาต** แล้วทรงประกาศอริยสัจ เมื่อจบอริยสัจภิกษุ
ทั้ง ๕ รูปได้สำเร็จโสดาปัตติผล

ผู้บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา ย่อมเป็นผู้อันพระศาสดาทรง
สรรเสริญ และบรรลुประโยชน์ของตนด้วยประการดังพรรณนามา
ฉะนี้

อนึ่งผู้เลี้ยงมารดาบิดา แม้มีภัยก็ย่อมปลอดภัย ในข้อ
นั้น มีเรื่องต่อไปนี้เป็นอุทาหรณ์

เรื่องสุวรรณสามดาบส

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นดาบสชื่อสุวรรณสาม อยู่ในอาศรมแห่งหนึ่งใกล้ฝั่งแม่น้ำชื่อมิกสัมมตา มารดาบิดาของพระโพธิสัตว์จักขุบอดทั้งสองข้าง พระโพธิสัตว์ปรนนิบัติมารดาบิดาอยู่ที่อาศรมริมฝั่งน้ำนั้น

เวลานั้น พระราชาแห่งกรุงพาราณสีพระนามว่า “ปิลยักร์” ทรงมอบราชสมบัติแก่พระมารดา แล้วออกป่าแต่พระองค์เดียว เพราะความปรารถนาเนื้อมฤค ทรงฆ่าเนื้อไปเสวยไป และเที่ยวไปตามพระราชอัธยาศัย เสด็จถึงริมฝั่งน้ำมิกสัมมตาใกล้ที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ ทรงพบรอยเท้าเนื้อที่ท่าตักน้ำดื่มของสุวรรณสามแล้วชวนพระองค์อยู่ที่ชุ่มอันทำด้วยกิ่งไม้ ทอดพระเนตรเห็นสุวรรณสามดาบส อันหมู่เนื้อแหวดล่อมแล้วลงอาบน้ำในเวลาเย็น ขณะกลับ, ทรงยิงด้วยลูกศรอันอาบด้วยยาพิษ พระโพธิสัตว์ล้มลง นอนสอດสายสายนานาบุคคลผู้ยั้งตน พร้อมด้วยกล่าวถ้อยคำอันอ่อนหวาน มิได้กล่าววาจาหยาบคายหรือแสดงอาฆาตมาดร้ายต่อผู้ประหารตนแต่ประการใด

พระราชาปิลยักร์ ทรงสดับวาจา นั้น ทรงดำริว่า “ผู้นี้ แม้ถูกเรายิงล้มลงแล้ว ก็มีได้ด่าว่าเราเลย กลับร้อง

เรียกเราด้วยถ้อยคำอันน่ารัก” ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าไปใกล้ ทรงเห็นสุวรรณสามดาบสประสพทุกข์ พระองค์จึงทรงกันแสง

เทพธิดาองค์หนึ่งซึ่งอยู่ ณ ภูเขาคันธมาถน์ ชื่อวสุนทรี ซึ่งเคยเป็นมารดาของพระสุวรรณสามโพธิสัตว์ เมื่อ ๗ ชาติ มาแล้ว ทราบเหตุนี้ มีได้ปรากฏกายเลยมาบอกพระราชาให้ ไปยังอาศรม บำรุงมารดาบิดาผู้เสียจักขุของสุวรรณสาม

พระราชาได้เสด็จไปที่นั่น มารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ ทราบเรื่องทั้งปวงจากพระราชาแล้ว ขอให้พระราชานำตนไปยังสถานที่เกิดเหตุแล้วได้ทำสักจกิริยาต่อหน้าสุวรรณสามว่า

“สุวรรณสามบุตรของเราเป็นผู้ประพฤดิธรรมเป็นปกติ มาเป็นเวลานาน ด้วยสังจวาจານี้ขอยาพิษในกายแห่งสุวรรณสามจงสูญหายไป”

จบสักจกิริยาของมารดาบิดา พระโพธิสัตว์พลิกตัวได้ ที่นั่น เทพธิดาได้ทำสักจกิริยาบ้างว่า

“เราอยู่ที่ภูเขาคันธมาถน์มาเป็นเวลาช้านาน ใครๆ อื่นจะเป็นที่รักของเรายิ่งกว่าสุวรรณสามมิได้มี ด้วยสังจวาจານี้ขอยาพิษในกายของสุวรรณสามจงสูญหายไป”

พอจบสักงิกรียาของเทพธิดา สุวรรณสามดาบสก็
หายจากโรคลุกขึ้นได้ พร้อมกันนั้นดวงตาทั้งสองข้างของมารดา
บิดาแห่งสุวรรณสามก็กลับดีดังเดิม และเป็นเวลารุ่งอรุณพอดี

ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ได้กล่าวกับพระราชาว่า

**“บุคคลใดเลี้ยงมารดาหรือบิดาโดยธรรม เทพย่อม
ช่วยเหลือบุคคลเช่นนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ
เขาในโลกนี้ เขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”**

พระโพธิสัตว์ได้ทูลพระราชาต่อไปว่า หากทรงประสงค์
จะเสวยทิพยสมบัติในเทวโลกก็ขอให้ทรงประพฤติธรรมจรียา
เหล่านี้คือ

๑. ประพฤติธรรมจรียา คือการบำรุงมารดาบิดา
๒. การสงเคราะห์บุตรและภรรยาโดยธรรม
๓. การประพฤติธรรมในมิตรสหายคือมีมิตรธรรม
๔. การปฏิบัติชอบในสัตว์พาหนะและพลนิกาย
๕. การประพฤติธรรมต่อชาวบ้านชาวนิคม
๖. การประพฤติธรรมต่อชาวเมืองและชาวชนบท
๗. การประพฤติธรรมต่อสมณพราหมณาจารย์

๘. การประพฤติธรรมต่อเนื้อและนกทั้งหลาย

“มหाराช!” พระโพธิสัตว์ทูลต่อไป “ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมเถิด ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสู่สวรรค์ มหाराช! เทพยดาทั้งหลายบรรลู่ถึงทิพย์ได้ก็เพราะประพฤติธรรมทั้งสิ้น ขอพระองค์อย่าได้ประมาทในการประพฤติธรรมเลย”

๑. การบำรุงมารดาบิดาด้วยข้าวน้ำและการนวดพันรวมทั้งการให้น้ำบ้วนปาก ไม้สีฟัน และปัจจัย ๔ ชื่อว่าการประพฤติธรรมในมารดาบิดา

๒. การสงเคราะห์พระโอรสธิดาด้วยปัจจัย ๔ และการห้ามมิให้ทำชั่ว ให้ตั้งอยู่ในคุณความดี ให้เล่าเรียนศิลปวิทยา หากภรรยาอันสมควรให้ มอบทรัพย์ให้ในสมัยอันสมควร ชื่อว่าประพฤติธรรมในพระโอรสธิดา การยกย่องไม่ดูหมิ่น การไม่ประพฤตินอกใจ, การมอบความเป็นใหญ่ให้, การให้เครื่องประดับตกแต่งร่างกาย ชื่อว่าประพฤติธรรมในพระชายา

การสงเคราะห์มิตรอมาตย์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ และพูดจริงไม่แก่งกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความจริง ชื่อว่าทรงประพฤติธรรมในมิตรอมาตย์

เมื่อพระราชพาหนะของอันครุพระราชพาหนะ
ทรงพุนบำเหน็จแก่สัตว์พาหนะมีช้างม้าเป็นต้น และพลนิกาย
เมื่อช้างม้าเป็นต้นแก่แล้วไม่ทรงใช้งาน ชื่อว่าทรงประพฤติธรรม
ในสัตว์พาหนะ และพลนิกาย

การไม่ทรงเบียดเบียนชาวบ้าน และชาวนิคมนให้ลำบาก
ด้วยพระราชอาญาและส่วย (ภาษี) ชื่อว่าทรงประพฤติธรรมใน
ชาวบ้านและชาวนิคมน

การไม่ทรงบีบบังคับคนเมืองและชาวชนบท ทรงมีพระ
ราชหฤทัยเกื้อกูลแก่เขา ชื่อว่าทรงประพฤติธรรมในชาวเมือง
และชาวชนบท

การพระราชทานปัจจัย ๔ แก่สมณะและพราหมณ์ชื่อ
ว่า ทรงประพฤติธรรมในสมณพราหมณ์

การพระราชทานอภัยแก่สัตว์ ๔ เท้า และนกทุกจำพวก
ชื่อว่า ทรงประพฤติธรรมในเนื้อและนก

พระราชาทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์สุวรรณสามแล้ว
มีพระราชหฤทัยยินดี ทรงยอมรับศีล ๕ ให้พระโพธิสัตว์แล้ว
เสด็จไปยังพระนครของพระองค์ ทรงให้ทานและรักษาศีล ทรง
ครองราชย์โดยธรรม สิ้นพระชนม์แล้วบังเกิดในแดนสวรรค์

ส่วนสุวรรณสามโพธิสัตว์ ทำฌานและอภิญญาให้เกิด
ขึ้นแล้ว เข้าถึงพรหมโลกพร้อมด้วยมารดาบิดา

พระพุทธบาทมีในอดีต

เรื่องที่ ๕

พระมหโสดาบันทิต

พระปัญญาบารมี
มหोศถบัตินิต

“ท่านกล่าวว่า

ปัญญาประเสริฐสุด

สว่างดุจดวงจันทร์วันเพ็ญ

แม้ดวงเดิยก็สว่างกว่าดวงดาวทั้งท้องฟ้า”

เรื่องที่ทรงปรารภ

พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เขตวันวิหาร ทรงปรารภ พระปัญญาบารมีของพระองค์ตามที่ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากัน ณ ธรรมสภา ตรัสว่า ทรงมีปัญญาเฉพาะแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อน เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่ก็ทรงมีปัญญามาก มีปัญญาลึกซึ่งเหมือนกัน ดังนี้แล้ว ตรัสเรื่องพระมหोสถบัณฑิต มีเรื่องย่อดังนี้

สุบินนิมิตของพระราชา

ท่านมหอสถ เป็นชาวกรุงมิลิลาแคว้นวิเทหะ แต่เกิด ณ ตำบลปาจิณยวมัชฌคคาม (ด้านตะวันออกของกรุงมิลิลา) บิดาของท่านชื่อสิริวัตรกเศรษฐี มารดาชื่อสุนาเทวี วันที่ถือปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้น พระเจ้าวิเทหราช กษัตริย์แห่งมิลินคร ทรงสุบินนิมิตว่า ที่มุมพระลานหลวงทั้ง ๔ มุม มีกองเพลิง ๔ กองประมาณเท่ากำแพงใหญ่ลูกโพลงอยู่ แต่ท่ามกลางกองเพลิงใหญ่่นั้น มีกองหนึ่งประมาณเท่าหิ้งห้อยเกิดขึ้น แต่มีแสงสว่างยิ่งกว่ากองเพลิงทั้ง ๔ กอง สว่างทั่วจักรวาล สิ่งใดที่ตกลงพื้นดินแม้จะเล็กเพียงใดก็สามารถมองเห็นได้เพราะแสงสว่างนั้น เทวดา มาร พรหม มนุษย์ช้วนกันมาบูชากองเพลิงนั้น แม้มหาชนจะไปมาระหว่างกองเพลิงนั้นก็มิได้รู้สึกร้อน

เข้าชั้นตรัสถามบัณฑิตประจำราชสำนัก ๔ คน คือ เสนาะ ปุกกุสะ กามินทะ และ เทวินทะ ว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายด้อย่างไร บัณฑิตทั้ง ๔ ทูลว่า มีเหตุดี คือจะมีบัณฑิตผู้มีปัญญามากจะเกิดขึ้น ไฟ ๔ กองนั้นเหมือนพวกเขา ๔ คน ส่วนไฟดวงน้อยแต่มีแสงสว่างมากนั้นคือบัณฑิตใหม่มีปัญญาหาผู้เสมอเหมือนมิได้

ชื่อมโหสถ

ตำนานเล่าว่า พระโพธิสัตว์คลอดง่ายเหมือนเทน้ำออก จากกระบอก นางสุมนาเทวีไม่ได้เจ็บปวดเลย ในวันคลอด ท้าวสักกะ (พระอินทร์) ได้นำโอสถ (ยาสมุนไพรมะพร้าว) แห่งหนึ่ง มาวางไว้ที่มือของกุมาร พระโพธิสัตว์กำโอสถไว้แน่น พุดกับแม่ได้ตั้งแต่วันคลอด เมื่อมารดาถามว่าลูกกำอะไรมาก็บอ กว่า กำเอาโอสถมาและบอกด้วยว่าใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็จงเอายา นี้รักษา สุมนาเทวีบอกเรื่องนี้แก่เศรษฐี เศรษฐีนั้นเป็นโรคปวดศีรษะมา ๗ ปี ยินดีว่า ลูกชายถือโอสถมาตั้งแต่วันที่เกิด มันคงมีอานุภาพเพราะมาพร้อมกับผู้มีบุญ จึงเอาโอสถนั้นฝน กับหินบดแล้วทาหน้าผาก ปรากฏว่าโรคปวดศีรษะที่เป็นมา ๗ ปีก็หายเหมือนน้ำกลิ้งลงจากใบบัว

ข่าวเรื่องนี้แพร่ไปในหมู่บ้าน คนป่วยด้วยโรคต่างๆ ทราบเข้าก็พากันขอการรักษา เศรษฐีฝนยากับหินบดรักษาหายทุกคน ประชาชนพากันสรรเสริญว่า ไอสถที่บ้านเศรษฐีมีอานูภาพมาก

ด้วยนิमितหมายอันนี้ ท่านเศรษฐีจึงตั้งชื่อลูกชายว่า “มโหสถ” แปลว่า “ไอสถที่มีอานูภาพมาก”

เศรษฐีคิดว่า บุตรของเราเป็นผู้มีบุญคงไม่มาเกิดคนเดียวจึงให้สืบดูว่า มีเด็กเกิดในวันนั้นบ้างหรือไม่ ปรากฏว่ามีเด็กเกิดจำนวนมาก จึงมอบของขวัญให้เพื่อให้เป็นสหายเป็นเพื่อนเล่นกับมโหสถบุตรของตน

เมื่อพระโพธิสัตว์อายุ ๗ ขวบ วันหนึ่งเล่นอยู่กับเพื่อนๆ ที่ลานกว้าง บังเอิญฝนตก ท่านเองมีกำลังมาก จึงวิ่งเข้าหลบฝนที่ศาลาหลังหนึ่งทัน แต่เพื่อนของท่านวิ่งไม่ทันจึงเปียกปอนและสะดุดขากันล้มถึงเข้าแตกก็มี

ท่านมโหสถเห็นดังนั้น จึงชวนเพื่อนๆ สร้างศาลา ให้เพื่อนออกเงินกันคนละหนึ่งกหาปณะ เพื่อสร้างศาลาไม่ให้เปียกฝนหรือถูกแดดจัด เมื่อเล่นกันอยู่ (คงมุ่งเฉพาะหลังคาอย่างเดียว เพื่อกันแดดกันฝนเท่านั้น) เมื่อช่างมาทำ ปรากฏว่าซิงเชือกวัดไม่ตรง พระมโหสถต้องซิงให้ ต่อจากนั้นให้ทำศาลาอีกหลายหลัง คือสำหรับหญิงอนาถาตลอดบุตร สำหรับสมณ

พราหมณ์ผู้จรรยา สำหรับคฤหัสถ์ผู้เป็นอาคันตุกะ สำหรับเป็นห้องเก็บสินค้าของพวกพ่อค้าผู้จรรยาอีกห้องหนึ่ง ทุกหลังมีประตูทางหน้ามุขมีสนามเล่น มีโรงธรรม การปลูกสร้างเสร็จโดยไม่นานเลย

ต่อจากนั้นให้ขุดสระโบกขรณี มีดอกบัว ๕ ชนิด สร้างสวนริมสระโบกขรณี นารีนรมย์ คนเป็นอันมากได้อาศัยพระโพธิสัตว์ใช้สถานที่นั้นเป็นที่วินิจฉัยความด้วยปัญญาของท่าน มโหสถปรากฏระฉ่อนเพราะการวินิจฉัยความต่างๆ นั้นเอง

พระเจ้าวิเทโหราชทรงสดับปัญญาพระโพธิสัตว์

เมื่อ ๗ ปีล่วงไป นับแต่วันที่พระเจ้าวิเทโหราชทรงสุบินนิมิต ทรงระลึกได้ถึงคำทำนายของเสนกบัณฑิตเป็นต้น จึงให้อำมาตย์หลายคนไปสืบดูทั้ง ๔ ทิศ อำมาตย์คนที่ไปทางปาจิณยวมัชฌคามไปพบเห็นศาลาที่ท่านมโหสถให้สร้าง จึงถามชาวบ้านว่าช่างใดสร้างศาลานี้ เพราะต้องเป็นศาลาที่คนฉลาดให้สร้างเป็นแน่ พอทราบว่าเป็นศาลาของท่านมโหสถก็รีบกลับไปทูลพระเจ้าวิเทโหราช พระองค์ทรงปรึกษากับบัณฑิตมีเสนกเป็นต้น เสนกเป็นคนตระหนี่ลางและชื่อเสียงจึงทูลว่า คนจะเป็นบัณฑิตเพราะเหตุที่ให้สร้างศาลาและสระน้ำเท่านั้นก็หาไม่ พระราชาจึงทรงนิ่งเสีย แต่ให้อำมาตย์ไปเฝ้าดู

เหตุการณ์อยู่ที่บ้านปาจिनยวมัชฌคาม มีเรื่องเกิดขึ้นมากมาย ในขณะที่อำมาตย์เฝ้าสังเกตการณ์อยู่นั้น จะนำมาเล่าโดยย่อเป็นบางเรื่องดังนี้

(๑) **เรื่องโค** ชายชวานาคคนหนึ่งชื่อโคมาจากหมู่บ้านอื่นเพื่อใช้งานไถนา วันหนึ่งไถนาจนเหนื่อยแล้วปล่อยให้ตัวเองนั่งอยู่ใต้ต้นไม้แล้วกลับไป โจรคนหนึ่งจูงโคหนีไป เจ้าของโคตื่นขึ้น ไม่เห็นโค มองไปมา เห็นโจรกำลังจูงโคอยู่ จึงวิ่งตามไปจะแย่งโคกลับ แต่โจรไม่ให้ เกียงกันจนไปถึงศาลาวินิจฉัยของท่านมโหสถ

ท่านมโหสถ ถามโจรก่อนว่า อ้างว่าเป็นเจ้าของโค ให้โคกินอะไร ? เขาบอกว่าให้กินยาคุ (ข้าวต้ม) งาและแป้ง พระโพธิสัตว์ถามชายอีกผู้หนึ่งว่าให้กินอะไร ? เขาตอบว่า เป็นคนจนจึงให้โคกินแต่หญ้า พระโพธิสัตว์จึงให้คนเอาใบประยงค์มาตำในครกขยำนํ้าให้โคดื่ม โcoaเจียนออกมาเป็นหญ้า จึงตัดสินใจให้โคแก่เจ้าของไป สั่งสอนโจรให้กลัวภัยทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ให้เบญจศีลแล้วปล่อยไป

(๒) **เรื่องสายสร้อย** หญิงยากจนคนหนึ่งมีสายสร้อยถักด้วยด้ายสีต่างๆ วันหนึ่งลงอาบน้ำวางสร้อยคอไว้บนผ้า หญิงโจรคนหนึ่ง เห็นสร้อยสวยจึงถามราคาว่าทำมาราคาเท่าไร ตนเองจะทำอย่างนี้บ้าง เอาสร้อยสวมคอแล้วเดินจาก

ไป หญิงเจ้าของเห็นดังนั้นจึงตามไปทวง แต่หญิงโจรไม่ยอมให้ เรื่องไปถึงท่านมโหสถ ท่านถามหญิงโจรว่า ย่อมสร้อยซึ่ง ถักด้วยด้ายนั้นด้วยอะไร ? หญิงนั้นตอบว่าย้อมด้วยของหอมทุกอย่าง ถามหญิงอีกคนหนึ่งว่าย้อมด้วยอะไร ? หญิงนั้นตอบว่าย้อมด้วยดอกประยงค์อย่างเดียว พระโพธิสัตว์ให้เอาสร้อยนั้นแช่น้ำ ปรากฏว่ากลิ่นดอกประยงค์ออกมา มีแต่กลิ่นดอกประยงค์อย่างเดียว จึงตัดสินให้เจ้าของชนะไป

(๓) **เรื่องบุตร** เรื่องนี้เล่ากันค่อนข้างมาก คือหญิงคนหนึ่งพาบุตรที่สระโบกขรณีของท่านมโหสถล้างหน้า ล้างตัว บุตรแล้ววางบุตรบนผ้าของตน ตนเองล้างหน้า ขณะนั้นมียักษ์ฉิณีคนหนึ่งเห็นเด็กน่ารัก จึงแปลงเพศเป็นสตรีมาอุ้มเด็ก ชมเชยเด็กบอกว่าจะให้กินนม เมื่อมารดาอนุญาตแล้ว ทำเล่นกับเด็ก หน้อยหนึ่งแล้วพาเด็กหนีไป หญิงผู้เป็นมารดาตามไปทวงคืน แต่ยักษ์ฉิณีไม่ยอมให้ เถียงกันไปถึงศาลาของท่านมโหสถ พระโพธิสัตว์ให้ขีดรอยลงบนแผ่นดินแล้วให้วางเด็กลงบนรอยขีด ให้ยักษ์ฉิณีจับมือทารก ฝ่ายหญิงมารดาจับเท้า ให้ยื้อแย่งกัน ใครแย่งได้เอาไป เมื่อแย่งกันอยู่เด็กเจ็บตัวร้องจ้าขึ้น หญิงมารดาทนไม่ไหวเพราะสงสารลูก จึงปล่อยและยื่นร้องให้อยู่

ท่านมโหสถถามมหาชนว่า ใจของมารดาหรือหญิง ที่มีใจมารดาอ่อนโยนต่อบุตร มหาชนตอบว่าใจของมารดา พระโพธิสัตว์จึงมอบเด็กให้หญิงผู้เป็นมารดาไป

เรื่องทำนองนี้ ในไบเบิลของคริสต์ศาสนาก็มี เล่ากันว่ากษัตริย์โซโลมอน (Solomon) เป็นกษัตริย์อิสราเอล กล่าวกันว่า ฉลาดที่สุด เมื่อหญิง ๒ คนแย่งลูกกันเหมือนในเรื่องมโหสถนี้แหละ กษัตริย์โซโลมอนให้วางเด็กลงแล้วทรงชักถามออกมา จะตัดเด็กเป็น ๒ ท่อน หญิงคนหนึ่งใน ๒ คนนั้นยอมแพ้ ยอมยกเด็กให้ไป กษัตริย์โซโลมอนตัดสินใจให้หญิงคนนั้นเป็นผู้ชนะ เป็นมารดาของเด็กด้วยเหตุผลเดียวกันกับเหตุผลของท่านมโหสถ

(๔) **เรื่องไม้** พระเจ้าวิเทหราชให้คนตัดท่อนไม้ยาว ๑ คืบ กลึงให้เท่ากันแล้วส่งไปให้ท่านมโหสถ ให้บอกว่าด้านไหนเป็นโคน, ด้านไหนเป็นปลาย ท่านมโหสถ พอรับไม้ด้วยมือเท่านั้นก็รู้แล้วว่า ด้านไหนเป็นปลาย แต่เพื่อให้ปรากฏแก่มหาชน จึงให้เอาด้ายผูกตรงกลางท่อนไม้ (ตะเคียน) ถือปลายด้ายไว้ จุ่มท่อนไม้ลงในน้ำ ส่วนโคนจมน้ำก่อน พระโพธิสัตว์ถามมหาชนว่า ธรรมดาไม้ ส่วนโคนกับส่วนปลาย ส่วนไหนหนักกว่า มหาชนกล่าวว่า ส่วนโคนหนักกว่า จึงเป็นอันสรุปได้ว่า ส่วนที่จมน้ำเป็นส่วนโคน

(๕) **เรื่องศิระษะ** ของชายและหญิง พระราชาให้ส่งกะโหลกศิระษะไป ๒ ศิระษะ ให้มโหสถบอกว่าอันไหนเป็นของชาย อันไหนเป็นของหญิง พระโพธิสัตว์บอกมหาชนว่า แสก

ของศีรุษะชายตรง ส่วนแสดศีรุษะของหญิงนั้นคุด มีข้อแตก
ต่างอย่างนี้ พระราชาทรงพอพระทัยในปัญญาของท่านมโหสถ
เป็นอย่างยิ่ง

(๖) **เรื่องงู** พระมโหสถบอกว่ ความแตกต่าง
ระหว่างงูตัวผู้กับงูตัวเมียก็คือ งูตัวผู้หางใหญ่ หัวใหญ่ นัยน์ตา
ใหญ่ ลวดลายติดต่อกัน ส่วนงูตัวเมียนั้นหางเรียว หัวเรียวยาว
นัยน์ตาเล็ก ลวดลายไม่ติดต่อกัน ขาดเป็นช่วงๆ

(๗) **เรื่องแก้วมณี** ดวงแก้วมณีมีไค้ง ๘ แห่ง, ด้าย
ที่ร้อยแก้วมณีนั้นเก่าขาดไป พระราชาจึงส่งแก้วไปให้ชาวบ้าน
ปาจिनยวมัชฌคามเอาด้ายร้อยเข้าไปใหม่ เมื่อชาวบ้านไม่อาจ
ทำได้ก็บอกท่านมโหสถ ท่านมโหสถจึงให้นำน้ำผึ้งมาทาช่อง
แก้วมณีทั้ง ๒ ข้างแล้วเอาน้ำผึ้งทาปลายด้ายร้อยเข้าไปใน
ช่องแก้วหน่อยหนึ่ง วางไว้ในที่ๆ มดแดงทั้งหลายจะออกมา
พวกมดแดงพากันออกมา กินด้ายเก่าในแก้วมณีแล้วไปคาบ
ปลายด้ายใหม่ตั้งเข้าไปในแก้วมณี เมื่อด้ายเข้าไปหมดแล้ว
ท่านมโหสถได้ให้ชาวบ้านนำไปถวายพระราชา

ฯลฯ

พระเจ้าวิเทหราชรับสั่งให้ทดลองปัญญาของท่านมโหสถ
อีกหลายวิธี ในที่สุดทั้งพระองค์และราชบัณฑิตเก่าทั้ง ๔ คน
ก็ยอมรับว่าท่านมโหสถมีปัญญายอดเยี่ยมจริง จึงรับไว้เป็น

ราชบุตรและเป็นราชบัณฑิตประจำราชสำนัก แต่มีโหดสัสมัคร
ใจจะอยู่ภายนอกพระราชนิเวศน์ เพราะมีบริวารมาก พระ
ราชาทรงอนุญาตตามประสงค์

เมื่อมาอยู่เป็นราชบัณฑิตและเป็นข้าราชการแล้ว
มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นที่ต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัย, พระเจ้า
วิเทหราชก็ทรงได้มโหดบัณฑิตเป็นเหมือนดวงไฟส่องในที่มืด
หรือเหมือนจักษุของพระราชา

(๘) เรื่องแก้วมณีในลังกา มีแก้วมณีดวงหนึ่ง
ปรากฏในสระโบกขรณี ไม่ไกลจากประตูทางด้านใต้แห่ง
พระนคร พระราชารับสั่งให้เสนาบดีบัณฑิตนำมาถวาย เสนก
จึงเกณฑ์คนเป็นอันมากวิดน้ำในสระจนแห้งก็ไม่พบแก้วมณี
ให้โกยซีโคลนขึ้นก็ไม่พบ แต่พอน้ำเอ่อเต็มสระเงาแก้วมณีก็
ปรากฏขึ้นอีก เสนกให้ทำเช่นเดิม แต่ไม่พบแก้วมณี

พระเจ้าวิเทหราชตรัสเล่าให้ท่านมโหดทราบ
ท่านมโหดไปที่สระนั้น เห็นเงาแก้วมณีในสระแล้ว ลองให้
เอาภาชนะอื่นใส่น้ำให้เต็มแล้ววางไว้ ปรากฏว่า เงาแก้วมณี
ปรากฏในภาชนะนั้นด้วย

ริมสระนั้นมีต้นตาล บนต้นตาลมีลังกา พระโพธิสัตว์
คิดด้วยปัญญาว่าแก้วมณีคงอยู่ในลังกาบนต้นตาล เมื่อให้คนขึ้น
ไปดูก็เอาแก้วมณีลงมาได้ พระราชาทรงพอพระทัยต่อปัญญา

ของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างมาก พระราชทานสร้อยมุกดาหาร
เครื่องประดับพระคอของพระองค์แก่มโหสถ

(๙) **เรื่องกึ่งกำไได้เงิน** วันหนึ่งพระเจ้าวิเทหราช
เสด็จไปยังพระราชอุทยานกับมโหสถ กึ่งกำไตัวหนึ่งอยู่ที่ปลาย
เสาค่าย มันเห็นพระราชชาแล้วรีบลงมาหมอบอยู่ที่พื้นดิน พระ
ราชาตรัสถามท่านมโหสถว่า กึ่งกำไทำอะไร มโหสถทูลตอบว่า
มันถวายตัว ตรัสว่า การถวายตัวของมันไม่ควรจะไร้ผล มัน
ควรจะได้อะไร ? มันควรได้โภคสมบัติหรือไม่ ? ท่านมโหสถ
ทูลว่า โภคสมบัติไม่ควรแก่มัน มันควรได้เพียงอาหาร ตรัสถาม
ว่า มันกินอะไร ? ทูลว่า มันกินเนื้อ

ร. ราคาสักเท่าไร ?

ม. ประมาณสักกานึงหนึ่ง

ร. รางวัลของหลวง ไม่ควรน้อยเกินไป กานึงหนึ่งน้อย
เกินไป ควรให้มันสักราคาครึ่งมาสก ให้มันกินทุกวัน

ราชบุรุษรับพระราชโองการแล้ว ได้ให้เนื้อราคาครึ่ง
มาสกแก่กึ่งกำไ้นั้นทุกวัน ต่อมาวันหนึ่งเป็นวันอุโบสถ คนเฝ้า
สวนหาเนื้อไม่ได้ จึงเจาะเหรียญครึ่งมาสก เอาด้ายร้อยแขวน
คอให้กึ่งกำไ มันรู้สึกภาคภูมิใจ ทะนงตนว่า มันมีทรัพย์แล้ว

วันนั้นเอง พระราชาเสด็จไปพระราชอุทยานกับ
ท่านมโหสถ กิ่งก่าเห็นพระราชาแล้ว ไม่ลงมาหมอบทำความ
เคารพอย่างที่เคย แต่กลับชูคอร้อนอยู่ไปมาบนปลายเสาค่าย
นั้นเอง พระราชาตรัสถามมโหสถว่า เหตุไร วันนี้กิ่งก่าจึงไม่
ลงมา มันกระด้างขึ้นเพราะเหตุไร

ท่านมโหสถเห็นทรัพย์ครึ่งมาสกแขวนอยู่ที่คอกิ่งก่า
และมันชูคอร้อนอยู่ไปมาคล้ายจะอวดทรัพย์ จึงกราบทูลพระ
ราชาว่า กิ่งก่าทะนงว่ามีทรัพย์แล้วและเข้าใจว่ามีมากเสมอ
พระราชา จึงไม่ลงมาเคารพ พระราชาทรงกริ้วจะฆ่ากิ่งก่าเสีย
แต่ท่านมโหสถทูลว่า ธรรมดาตริจฉานหาปัญญาไม่ได้ โปรดยก
ให้มันเถิด

พระราชาทรงโปรดปรานท่านมโหสถยิ่งขึ้น พระราชทาน
ส่วยที่ประตูทั้ง ๔ ทิศแก่ท่านมโหสถ

คนมีนินดหน้อย คิดว่ามีมากและชอบอวดทรัพย์สิน
สมบัติ ท่านจึงเปรียบเปรยว่า “เหมือนกิ่งก่าได้ทอง”

“มนุษย์เข้ากันได้ตามธาตุ

ตามอัธยาศัย สิริกับกาฬกัณณีเข้ากันไม่ได้...

ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์

ทรัพย์มีทั้งคุณและโทษ

ปัญญาที่ถูกต้องเป็นคุณอย่างเดียว...

สัตว์ทั้งหลายแตกต่างกันเป็นศัตรูกันเพราะประโยชน์ขัดกัน

แต่พอประสานประโยชน์กันเข้าได้ก็เป็นมิตรกันได้...”

เรื่อง สิริกับกาฬกัณณี

มีมานพคนหนึ่งชื่อปิงคุตร เป็นชาวเมืองมิลิลา ไปเรียนศิลปศาสตร์ที่เมืองตักสิลา กับอาจารย์ทิตาปาโมกข์ปรากฏว่าเรียนได้รวดเร็วมาก ให้ทรัพย์ตอบแทนคุณอาจารย์แล้วก็กลับบ้าน มีธรรมเนียมอยู่ว่า ถ้าธิดาในสกุลนั้นเจริญวัย อาจารย์จะยกให้แก่ศิษย์ผู้ใหญ่ พอดีอาจารย์มีธิดาอยู่คนหนึ่ง มีรูปร่างสวยมาก อาจารย์ก็มอบให้กับปิงคุตรมานพ แต่มานพเป็นคนไม่มีบุญเป็นคนกาฬกัณณี เป็นคนอัปมงคล ไม่มีสิริ ส่วนกุมารีกาซึ่งเป็นลูกของอาจารย์เป็นคนมีสิริ เป็นคนมีบุญ เพราะฉะนั้นสิริกับกาฬกัณณีเข้ากันไม่ได้ มานพไม่ปรารถนาจะอยู่ร่วมกับกุมารีกา แต่เกรงใจอาจารย์คิดว่าจะไม่ทำลายคำของอาจารย์ พราหมณ์ทิตาปาโมกข์ได้มอบธิดาให้แก่มานพแล้วเขาก็ยังไม่เดินทางออกไปจากเมืองตักสิลาทีเดียว ได้พักอยู่ที่เมืองตักสิลานั้น แต่ไม่ได้นอนด้วยกัน พอผู้หญิงขึ้นไปนอนบนเตียง มานพก็จะมานอนข้างล่าง พอผู้หญิงลงมานอนข้างล่าง มานพก็จะขึ้นไปนอนบนเตียง ท่านบอกว่ากาฬกัณณีกับสิริรวมกันไม่ได้ ทำอยู่อย่างนี้เป็นเวลาสัปดาห์หนึ่ง กุมารีกาไปไหว้อาจารย์ ออกจากเมืองตักสิลา ในระหว่างทางก็ได้พูดจาปราศรัยกันเลยจนมาถึงมิลิลา

ในเขตแดนเมืองมิลิลาตัวเอง ปิงคุตรมานพเห็นต้นมะเดื่อต้นหนึ่งใกล้นครมิลิลา เขาหิวจึงปีนขึ้นต้นมะเดื่อ กินผลมะเดื่อ กุมารีการักหิวเหมือนกันจึงได้ไปที่ต้นไม้ ขอผลมะเดื่อ

บ้าง บอกให้ทิ้งผลมะเดื่อให้เธอบ้าง มานพสามีบอกว่า มีมือมีตีนเหมือนกัน ขึ้นมาเก็บกินเอง นางก็ขึ้นไปเก็บกินเอง มานพได้ทีรีบลงมาล้อมต้นมะเดื่อเอาไว้ เอาหนามสะไว้อ้อมต้นมะเดื่อ แล้วก็ดีใจว่าพ้นจากหญิงกาฬกัณณี ที่จริงตัวเป็นกาฬกัณณี กุมารีก็ไม่อาจที่จะลงมาได้ อยู่บนต้นมะเดื่อนั้นเอง

วันนั้น พระเจ้าวิเทโหราชเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ทรงเล่นอยู่ในพระราชอุทยานจนพอพระทัยแล้วก็ประทับนั่งบนคอช้าง เสด็จกลับพระนครในเวลาเย็น ได้ทอดพระเนตรเห็นกุมารีกาทรพพอพระทัย จึงตรัสถามว่านางมีสามีหรือไม่ นางมีเจ้าของหรือไม่ นางแจ้งว่าสามีของนางที่สกุลตบแต่งให้ก็มี แต่เขาได้หนีไปเสียแล้วทิ้งให้อยู่บนต้นไม้ อำมาตย์ได้กราบทูลความนั้นแก่พระราชบิดา พระราชบิดาดำริว่าหญิงไม่มีเจ้าของก็ให้ตกเป็นของหลวง จึงรับนางให้ขึ้นคอช้างกลับไปปราชนิเวศน์ อภิเชกสถาปนาไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี พระนางเป็นที่รักเป็นที่พื่อพระทัยของพระราชบิดา ได้พระนามในภายหลังว่า พระนางอุทุมพรเทวี เพราะเหตุที่พระราชบิดาได้พระนางจากต้นมะเดื่อหรือต้นอุทุมพร

อยู่มาวันหนึ่ง เจ้าหน้าที่บ้านเมืองให้ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ประตูเมืองแผ้วถางทางเพื่อให้เป็นที่สะอาดเพื่อให้พระราชบิดาเสด็จพระราชดำเนินไปสวนหลวง บึงคุตรมานพก็เป็นคนหนึ่งที่ทำงานรับจ้างอยู่ที่นั่น เอาจอบถางทาง เมื่อยังถางทางไม่เสร็จ พระราชบิดาก็เสด็จมาถึง ประทับนั่งมากับพระนางอุทุมพร

เทวี เสด็จออกจากพระนครมาถึงที่นั่น พระนางอุทุมพรเทวี ทอดพระเนตรเห็นบึงคุศุมานพลาถทางอยู่ นึกในพระทัยว่า คนกาฬกัณณีคนนี้ไม่สามารถจะครองสิริไว้ได้ก็ทรงพระสรวล พระราชาทอดพระเนตรพระนางทรงพระสรวลก็ทรงระแวง ทรงกริ้ว ตรัสถามว่าหิวเราะอะไร พระนางกราบทูลว่าบุรุษ ที่ถางทางอยู่นี้เป็นสามีเก่าของพระนาง ตรัสเล่าเรื่องที่เขา ทิ้งพระนางไว้บนต้นมะเดื่อ เห็นอย่างนี้แล้วจึงหิวเราะขึ้นมา พระราชาไม่ทรงเชื่อ ตรัสว่าพระนางกล่าวมุสาวาท คงจะเห็น อะไรอื่นแล้วก็ชักพระแสงดาบขึ้นมาจะฆ่าพระนาง พระนางก็ เกรงกลัวพระราชอาญา จึงกราบทูลพระราชาให้ลองตรัสถาม บัณฑิตทั้งหลายดูก่อน พระราชาจึงได้ตรัสถามเสนกบัณฑิต ว่า เรื่องนี้ท่านเสนกเชื่อหรือเปล่า ท่านเสนกกราบทูลว่าไม่ เชื่อ ชายอะไรจะละทิ้งสตรีที่เพียบพร้อมอย่างนี้ พระนาง อุทุมพรยิ่งตกพระทัยกลัวพระอาญามากขึ้น พระราชาได้ทรง ดำริว่าจะลองถามมโหสถดู จึงได้ตรัสถามว่า สตรีที่ดังตาม สมบูรณ์ด้วยอาจารย์มารยาทไม่เป็นที่ปรารถนาของบุรุษนั้น เจ้าเชื่อหรือไม่ ท่านมโหสถก็กราบทูลพระราชาว่าบุรุษบางคน เป็นผู้ไม่มีบุญ เป็นคนกาฬกัณณียอมไม่ปรารถนาจะอยู่กับ สตรีที่มีบุญ ไม่เป็นคนกาฬกัณณี สิริกับกาฬกัณณีอยู่ร่วมกันไม่ ได้ พระราชาทรงทราบอย่างนั้นแล้วก็หายกริ้ว ทรงพอพระทัย ในคำตอบของท่านมโหสถ ตรัสว่าถ้าเผื่อไม่ได้ท่านมโหสถ วัน นี้พระองค์จะเสียมจากนาริรัตน์ะที่ดังตามพร้อมอย่างนี้เป็น

แน่แท้ เพราะเชื่อถ้อยคำเสนาทที่โง่เขลา ตรัสชมท่านมโหสถ และพระราชทานกหาปณะแสนหนึ่งบูชาปัญญาของท่านมโหสถ ฝ่ายพระนางอุทุมพรเทวีถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้ชีวิตคราวนี้ก็เพราะอาศัยท่านมโหสถนั่นเอง ข้าพระองค์ปรารถนาจะรับพรขอให้ท่านมโหสถบังคติดอยู่ในฐานะเป็นน้องชาย ขอให้พระราชาโปรดประทานเรื่องนี้ด้วยพระเจ้าวิเทราขทรงพิจารณาแล้วก็พระราชทานพรให้พระนางอุทุมพรรับพรและกราบทูลต่อไปว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จะไม่บริโภคอะไรที่มีรสอร่อยถ้าไม่มีน้องชายอยู่ด้วย และตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปขอให้เปิดประตูได้ทุกเวลา จะได้ส่งของที่มีรสอร่อยไปให้น้องชาย พระเจ้าวิเทราขทรงอนุญาตให้เป็นไปตามนั้น นี่คือเรื่องสิริกัปกภาพักถณี ซึ่งได้อาศัยปัญญาของพระมโหสถ จึงสามารถที่จะช่วยชีวิตของพระนางผู้มีสิริไว้ได้

ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ หรือในสังคมทางตะวันตก มักจะคิดว่าผู้หญิงที่ผู้ชายทิ้งนั้นเป็นผู้หญิงไม่ดี ความจริงแล้วบางทีเป็นเพราะความไม่ดีของผู้ชายก็มี เพราะฉะนั้นต้องพิจารณาทั้ง ๒ ด้าน ไม่ใช่พิจารณาด้านเดียว ส่วนมากคิดกันว่าผู้หญิงที่ผู้ชายทิ้งเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี บางทีเป็นเพราะความไม่ดีของผู้ชาย ผู้หญิงดีพร้อมผู้ชายเป็นกัปกถณี ไม่เห็นคุณค่าของนารีรัตนะ (ผู้หญิงที่ดี) เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่ถูกผู้ชายทิ้งหรืออะไรทำนองนี้ให้คิดอีกมุมหนึ่งบ้าง อย่าคิดโทษตัวเองว่าเราไม่ดี

กรรมัง ไม่แน่เสมอไป ให้คิดไว้ทั้ง ๒ ด้าน คิดพิจารณาตนเอง บ้าง พิจารณาคนอื่นบ้าง จะได้รับความถูกต้องยุติธรรม

เรื่อง การประสานประโยชน์ของแพะกับสุนัข

วันหนึ่งพระเจ้าวิเทโธราชเสวยพระกระยาหารเช้าแล้วเสด็จดำเนินพักผ่อนพระอิริยาบถอยู่ที่เฉลียงปราสาท ทอดพระเนตรไปตามช่องพระกาล ได้เห็นแพะตัวหนึ่งและสุนัขตัวหนึ่งแสดงความสนิทสนมเป็นมิตรกัน ซึ่งตามธรรมดาสัตว์ทั้งสองพวกนี้จะเป็นศัตรูกันไม่เป็นมิตรกัน

เรื่องมีว่า วันหนึ่งแพะไปขโมยหญ้าที่โรงช้างแล้วถูกความขี้ขลาดเอาหลังแอ่นทีเดียว มาแอบอยู่ในที่แห่งหนึ่งใกล้ๆ พระราชวัง ฝ่ายสุนัขไปหากินตามโรงครัว ก็อ้มหมี่พื้มันพอสมควร ได้กินหนังกินกระดูก วันหนึ่งได้กลิ่นปลากลิ่นเนื้อที่พวกห้องเครื่องทำเอาไว้ ไม่สามารถจะอดกลิ่นความอยากได้ ก็เข้าไปในห้องเครื่อง เปิดฝาภาชนะกินเนื้อ พอครวได้ยินเสียงภาชนะตกลง ก็เข้าไปเห็นสุนัขกำลังกินเนื้อ ก็ปิดประตูตีสนับ ดีด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง สุนัขก็วิ่งหนี พอครวก็ตามไปตีกลางหลังทีเดียว หลังแอ่นไปเหมือนกัน ก็ไปใกล้ที่แพะนอนอยู่ ทั้งสองตัวก็โดนมาด้วยกัน ปรึกษากันว่าจะทำอย่างไรต่อไป สุนัขก็ไม่กล้าไปที่โรงครัว แพะก็ไม่กล้าไปที่โรงช้าง จะหากินอย่างไร ความคิดทำให้อฉลาดแม้แต่สัตว์

เดรัจฉาน ก็เลยได้ความคิดว่าแพะนี่ไม่กินเนื้อ สุนัขไม่กินหญ้า ถ้าให้สุนัขไปโรงช้าง พวกควาญช้างจะไม่สงสัย ถ้าแพะไปที่โรงครว พวกโรงครวก็จะไม่สงสัย เพราะฉะนั้นจึงตกลงกันว่าให้สุนัขไปเอาหญ้ามาให้แพะ แพะไปขโมยเนื้อในโรงครวมาให้สุนัข ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาสัตว์ทั้งสองก็ทำตามสัญญา คนที่โรงช้างก็ไม่สงสัย เพราะว่าสุนัขมันไม่กินหญ้า ฝ่ายทางโรงครวก็ไม่สงสัยเพราะเห็นว่าเป็นแพะ ไม่กินเนื้อ สัตว์ทั้งสองตัวนี้ก็ได้อาศัยประสานประโยชน์กัน แม้จะเคยเป็นศัตรูกัน ก็เป็นมิตรกันได้ อำนวยประโยชน์ให้กันและกัน

วันหนึ่ง พระเจ้าวิเทโหราชทอดพระเนตรทางช่องพระแกล เห็นสัตว์ทั้งสองตัวนี้สนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นมิตรกัน มีพระประสงค์จะทดลองปัญญาของบัณฑิตที่ซุบเลี้ยง เวลาประชุมก็ตรัสถามบัณฑิตทั้ง ๕ คน ตั้งแต่เสนกบัณฑิตลงมาจนถึงท่านมโหสถ ทั้ง ๕ คนก็มองไม่เห็นเบื้องปลาย มองไม่เห็นเงื่อนปลายของปัญหา จับต้นชนปลายไม่ถูก ได้ขอผิดเพี้ยนเวลาเอาไว้ตอบวันหลัง พระราชาทรงอนุญาต บัณฑิตทั้งหมดทุกคนกลับบ้าน แล้วก็ยังไม่รู้ว่าจะแก้ปัญหากแก่พระราชาได้อย่างไร พระองค์ท่านตรัสไว้ว่า ถ้าแก้ปัญหากไม่ได้ พระองค์ท่านจะขับออกจากพระราชานิเวศน์

ฝ่ายท่านมโหสถเมื่อออกจากที่เฝ้าแล้ว ก็ไปยังสำนักของพระราชเทวีอุทุมพร ซึ่งมีฐานะเป็นพี่สาวบุญธรรมได้ทูล

ถามว่าเมื่อวานนี้พระราชอาประทัບอยู่ที่ไหนนานที่สุด พระนางอุทุมพรก็รับสั่งว่า เมื่อวานนี้พระราชอาได้เสด็จไปมาทอดพระเนตรที่ช่องพระแกล เสด็จพระราชดำเนินเล่นอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน พระโพิธสัตว์มโหสถคิดว่า พระราชาคงจะได้อทอดพระเนตรเห็นอะไรเป็นแน่แท้ จึงได้ไปใกล้ๆ บริเวณนั้น ก็ได้เห็นกิริยาอาการของแพะกับสุนัข พระโพิธสัตว์มโหสถก็มีความรู้สึกได้ทันทีว่า พระราชาคงจะทอดพระเนตรเห็นสัตว์ทั้งสองนี้ จึงทรงตั้งปัญหาขึ้นมาที่ว่า สัตว์ที่จะไปด้วยกันสัก ๗ ก้าวก็ยังไม่เคยมี แต่สัตว์ทั้งสองนั้นซึ่งเคยเป็นศัตรูกันกลับมาเป็นเพื่อน คู่กันเคยกันได้เพราะอะไร ? พระโพิธสัตว์เห็นพฤติกรรมของแพะกับสุนัขแล้ว คิดว่าพระราชาคงจะเห็นสัตว์ทั้งสองนี้เป็นแน่แท้ แล้วก็ซุ่มดูพฤติกรรมของสัตว์ทั้งสองก็ได้เห็นโดยตลอดว่า สัตว์สองตัวนี้เป็นมิตรกันเพราะเหตุใด เมื่อรู้เงื่อนไขของปัญหา รู้คำตอบแล้วก็รีบกลับบ้าน

บัณฑิตทั้ง ๔ คนมีเสนกบัณฑิตเป็นต้น กลับถึงบ้านแล้วก็มองไม่เห็นเลยว่าจะตอบปัญหาของพระราชอาได้อย่างไร เมื่อคิดไม่ออก ทั้ง ๔ คน ก็ไปหาท่านมโหสถ ถามท่านมโหสถ ท่านมโหสถก็มีความเมตตาสงสารว่า ถ้าไม่บอกเงื่อนไขแก่ทั้ง ๔ คนพระราชอาจะทรงกริ้ว และจะขับออกไปเสียจากแคว้นแคว้น ขออย่าได้ให้เขาต้องลำบากเลย คิดอย่างนี้แล้วก็ได้อบอกแก่บัณฑิตทั้ง ๔ คน ท่านมโหสถให้ท่องคำตอบ

ไป โดยที่ทำไมไม่บอกความจริงทั้งหมดแต่ก็ให้ท่องไปพอเป็นเลาๆ พอได้ใจความนิดหน่อย เช่นบอกท่านเสนอกว่า ให้กราบทูลพระราชารว่า เนื้อแพะเป็นที่รักเป็นที่เจริญใจแห่งบุตรอำมาตย์และพระราชโอรส คนเหล่านั้นไม่บริโภคนเนื้อสุนัข ครั้งนี้มีมิตรธรรมแห่งแพะนั้นกับสุนัขก็มีต่อกัน คือแพะกับสุนัข มีมิตรธรรมต่อกัน ก็ให้ท่องคำพวกนี้ไป เสนกก็ท่องไปแต่ไม่รู้ความหมายว่าความหมายนั้นเป็นอย่างไร แต่ก็ท่องเอาไว้เพื่อจะกราบทูลพระราชาร พอถึงเวลาเข้าเฝ้าก็ไปกราบทูลพระราชารตามนี้ เพราะไม่รู้เนื้อความ แต่พระราชารวิเทหราชทรงทราบ พอเขาพูดเป็นเลาๆ ถึงเรื่องแพะกับสุนัข พระองค์ก็ทรงดำริว่าเสนกคงรู้เรื่องที่พระองค์ประสงค์แล้ว ก็ผ่านไป

ก็ไปถึงบัณฑิตคนที่สอง ปุกกุสสะกราบทูลว่า คนทั้งหลายใช้หนังแพะเป็นเครื่องลาดหลังม้าเป็นเหตุให้ไม่ใช้หนังสุนัขเป็นเครื่องลาดหลังม้า มิตรธรรมแห่งแพะกับสุนัขก็มีต่อกันอย่างนี้ ก็ไม่รู้เรื่องเหมือนกัน พระราชารได้ยินแพะกับสุนัขก็คิดว่า ปุกกุสสะนี้รู้เรื่องแล้วก็ผ่านไป

ไปถึงกามินทะ ท่องออกมาว่า แพะมีเขาไฉ่ แต่เขาทั้งหลายของสุนัขไม่มี สุนัขไม่มีเขา แพะมีเขา แพะกินหญ้า สุนัขกินเนื้อ ครั้งนี้มีมิตรธรรมแห่งแพะกับสุนัขนั้นได้มีต่อกัน พระราชารก็คิดว่ากามินทะนี้ก็รู้ แต่ที่จริงกามินทะไม่รู้

ที่นี้มาถึงเทวินทะ ก็ได้ท่องออกมาว่า แพะกินหญ้ากิน

ไบไม้ สุนัขไม่กินหญ้าไม่กินไบไม้ สุนัขจับกระต่ายหรือแมวกิน
ครั้งนี้มิตรธรรมแห่งแพะเกิดขึ้นกับสุนัข ก็ทำนองเดียวกัน

มาถึงท่านมโหสถ เมื่อพระราชชาติธรมเรื่องนี้ ท่าน
มโหสถได้กราบทูลว่า แพะมีเท้า ๔ เท้า มีกีบ ๔ กีบ คือเท้าละ
๒ กีบ สุนัขนำหญ้ามาให้แพะ แพะนำเนื้อมาให้สุนัข พระราชา
ผู้ประเสริฐกว่าชาววิเทหะ ประทับอยู่ ณ ปราสาท ได้ทอด
พระเนตรเห็นการนำอาหารมาแลกกันกินเป็นประจำ ได้ทอด
พระเนตรเห็นมิตรธรรมของแพะและสุนัขโดยพระองค์เอง อันนี้
เป็นคำกราบทูลของท่านมโหสถ พระราชาก็ทรงพอพระทัยต่อคำ
กราบทูลของท่านมโหสถ แต่ไม่ทรงทราบว่ามีบัณฑิตทั้ง ๔ คนข้าง
ต้นไม่รู้เรื่อง แต่ต้องตามที่มโหสถบอก แต่ถึงกระนั้นก็ทรงพอ
พระทัยว่าเป็นลาภของเราที่มีบัณฑิตมีปัญญาอยู่ในแคว้นนี้

นี่คือเรื่องการประสานประโยชน์ของแพะกับสุนัข เรื่อง
นี้เป็นคติมากนะครับ คือในสังคมของมนุษย์เรา เมื่อประโยชน์
ประสานกัน หรือเมื่อประโยชน์ประสานประโยชน์กันได้ คนก็
เป็นมิตรกันได้ คนที่คบกันก็มุ่งประโยชน์ต่อกัน เมื่อประโยชน์
ขัดกัน ก็ขาดกัน หรือเลิกกัน เป็นศัตรูต่อกัน มีคำกล่าวสำหรับ
นักการเมืองว่า ไม่มีมิตรที่แท้จริง และไม่มีศัตรูที่ถาวร คือถ้า
พรรคใดพวกใดพอจะประสานประโยชน์เข้ากันได้ ก็จะเป็น
มิตรกัน พอประโยชน์ขัดกันก็จะเป็นศัตรูกัน ในคนทุกๆ ไป
ก็มีเหมือนกัน ถ้าจะคบกันเพราะมุ่งผลประโยชน์ต่อกัน พอ
ประโยชน์ขัดกันก็เลิกคบกัน ไม่เป็นมิตรต่อกัน อย่างนี้ไม่ใช่

มิตรแท้ เป็นแต่เพียงมิตรเทียมเท่านั้น คือว่าเมื่อถึงคราววิบัติ ก็จะมีหวังพึ่งไม่ได้ อันนี้เป็นเรื่องของสุนัขกับแพะ ซึ่งเป็นปัญหา ให้พระเจ้าวิเทหราชใช้ทดสอบปัญญาของบัณฑิต

เรื่อง ปัญญากับทรัพย์

คราวนี้ก็มาถึงเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในเรื่องมโหสถ

พระนางอุทุมพรเทวีได้ทรงทราบว่า พระเจ้าวิเทหราช ได้ทรงพระราชทานรางวัลให้แก่บัณฑิตทั้ง ๕ โดยเท่าเทียมกัน ได้กราบทูลพระราชาว่าไม่เป็นการยุติธรรม เพราะว่าบัณฑิต ทั้ง ๔ คนนั้นได้อาศัยปัญญาของท่านมโหสถซึ่งเป็นน้องชาย ของพระองค์ จึงสามารถกล่าวแก้ปัญหาได้ โดยธรรมดาบัณฑิต ทั้ง ๔ คนนั้นไม่มีปัญญาที่จะแก้ปัญหาได้เอง เพราะฉะนั้น การที่พระราชทานรางวัลให้แก่บัณฑิตทั้ง ๕ และยกย่องโดย ความเสมอภกันนั้นจึงเป็นการไม่สมควร พระราชาทรงทราบ แล้วก็ยิ่งโสมนัสยิ่งขึ้นในปัญญาของท่านมโหสถ แต่ก็ไม่ทราบ จะทรงกระทำอย่างไร เพราะว่าได้ทำไปแล้ว แต่พระองค์ก็ยัง มีหนทางที่จะทำปัญญาของท่านมโหสถให้ปรากฏยิ่งขึ้น โดยการตั้งปัญหาขึ้นใหม่ คือได้ทรงตั้งปัญหาขึ้นใหม่ คือได้ทรงตั้ง ปัญหาที่ยิ่งใหญ่สำคัญมาก แม้ปัจจุบันก็มีคนนำมาถกเถียงกัน นั่นคือเรื่องทรัพย์ เรื่องยศ กับปัญญา ว่าการมีทรัพย์ มียศ กับ การมีปัญญา อย่างไหนจะดีกว่า ?

ตรัสถามเสนาทีก่อน เสนกกราบทูลว่า ทรัพย์ยศนั้นสำคัญ สำคัญกว่าปัญญาทีเดียว คนที่แม้จะไร้ปัญญาแต่มีทรัพย์มียศก็เป็นที่น่าประหลาด ส่วนผู้ที่เป็่นนักปราชญ์มีปัญญา แต่ขาดทรัพย์ขาดยศ ก็ไม่เป็นที่ยกย่อง เสนกได้ยกตัวอย่างของเศรษฐีคนหนึ่งชื่อโควินทเศรษฐี ซึ่งมีโรคประจำตัว คือมีน้ำลายไหลออกจากคางทั้งสองข้างเวลาพูด เวลาท่านเศรษฐีพูดก็จะมีน้ำลายไหลออกจากสองข้างริมฝีปากไหลมาที่ลูกคางทั้งสองข้าง แต่ถึงกระนั้นก็มีผู้เอาใจใส่ดูแลไม่ให้เดือดร้อน โควินทเศรษฐีมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ มีรูปร่างแปลกประหลาด พิกลพิการ ไม่มีบุตร ไม่มีธิดา ไม่รู้ศิลปะ ไม่มีความรู้อะไร เมื่อเขาพูดน้ำลายไหล ๒ ข้างลูกคาง มีสตรี ๒ คนสวยงามเหมือนเทพธิดา ประดับประดาด้วยเครื่องประดับถือดอกอุบลเขียว ซึ่งบานดีแล้วคอยรับน้ำลาย แล้วทิ้งไปทางหน้าต่าง หรือบางครั้งก็ทางหน้าบ้าน เช่นว่าบางครั้งมีนักเลงสุราต้องการจะไปร้านสุรา ก็มาเรียกโควินทเศรษฐี ท่านเศรษฐีได้ยื่นมือออกมา ขณะนั้นเพียงแต่พูดว่าอะไรกันน้ำลายก็ไหลออกมาจากปาก หญิงทั้งสองคนก็เอาดอกอุบลเขียวรองรับน้ำลายแล้วโยนทิ้งไปให้นักเลงสุรา นักเลงสุรานำดอกอุบลเขียวไปล้างน้ำแล้วนำไปเป็นเครื่องประดับประดับตัวเข้าร้านสุรา มีเหตุผลมากมายที่ทั้งสองฝ่ายต่างนำมาแสดงว่าฝ่ายที่ตัวถืออยู่นั้นมีความหมายมากกว่า และดีกว่า

ท่านมโหสถได้กราบทูลพระเจ้าวิเทหราชเป็นทำนองยกย่องสรรเสริญปัญญาว่าประเสริฐกว่าทรัพย์และยศ ตัวอย่างเช่น คนมีปัญญาน้อยได้ความสุขแล้วประมาท เมื่อได้รับความทุกข์ในกาลต่อมา ก็ถึงความหลงใหล ได้รับความเดือดร้อน ดันรน เหมือนปลาที่ดันรนอยู่ในที่ร้อน ข้าพระองค์ได้เห็นอย่างนี้จึงขอกราบทูลว่าคนมีปัญญาประเสริฐ คนเขลาไม่มีศกก็ไม่ประเสริฐ คนเขลามีทรัพย์ก็ไม่ประเสริฐ

ต่างฝ่ายต่างยกเหตุผลกันมาสนับสนุนความเชื่อของตนฝ่ายละมากๆ อย่างเช่น ท่านเสนกได้ยกตัวอย่างต่อไปเสนกบอกว่า พวกข้าพระองค์เป็นบัณฑิต ๕ คน ทั้งหมดเคารพบำรุงพระองค์ พระองค์เป็นอิสระครอบงำพวกข้าพระองค์ทั้งหลายดุจท้าวสักกเทวราชผู้เป็นเจ้า ข้าพระองค์เห็นความดั่งนี้จึงกราบทูลว่า คนมีปัญญาเป็นคนต่ำมากกว่า ส่วนคนมีสิริคือมีทรัพย์และยศเป็นคนประเสริฐกว่า

ฝ่ายท่านมโหสถได้ตอบได้ว่า คนเขลาไม่มีศกก็เป็นจุจกาสของคนฉลาด ในเมื่อกิจต่างๆ เกิดมีขึ้น คนฉลาดย่อมจัดกิจการให้ละเอียดลออ คนเขลาไม่มีปัญญาในการที่จะจัดกิจการเหล่านั้นได้ เพราะฉะนั้นคนมีปัญญาย่อมประเสริฐกว่า ปัญญาเป็นที่สรรเสริญแห่งสัตบุรุษ สิริคือทรัพย์และยศเป็นที่ใคร่ของคนเขลา พวกคนเขลายินดีในโภคทรัพย์สมบัติ ความรู้ของท่านผู้รู้ อันใครๆ จะนำไปเปรียบด้วยอะไรไม่ได้

ในกาลไหนๆ ก็ตาม คนมีสิริและทรัพย์ไม่เคยล่วงคนมีปัญญาไปได้เลย หมายความว่าไม่เกินคนมีปัญญาไปได้ เพราะฉะนั้นคนมีปัญญาจึงประเสริฐกว่า

พระเจ้าวิเทหราชได้ทรงสดับการโต้ตอบแล้ว ทรงยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของท่านมโหสถโพธิสัตว์ จึงตรัสว่าดูก่อนมโหสถผู้เห็นธรรมทั้งปวง เราได้ถามปัญหาใดแก่เจ้า เจ้าได้ประกาศเผยแผ่ปัญหานั้นแก่เรา เรายินดีด้วยการแก้ปัญหาของเจ้า เราให้โคพันหนึ่ง ทั้งโคอุสุภราช ช้าง รถเทียมม้า อาชาไนย ๑๐ คัน และบ้านส่วยอีก ๑๖ ตำบลแก่เจ้า อันนี้เป็นเรื่องที่เราเรียกว่าสิริเมณฑกปัญหา ที่บัณฑิตได้ถกเถียงกัน แม้จนบัดนี้ยังมีการถกเถียงกันอยู่ นักจัดรายการโต้วาทีชอบจะยกปัญหานี้ขึ้นมาให้ถกเถียงกันอยู่เสมอเหมือนกันในปัจจุบันนี้ เรื่องปัญญากับทรัพย์ ปัญญากับยศ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งมักจะเป็นไม้ตายของฝ่ายที่ถือข้างปัญญาก็คือ ทรัพย์และยศนั้นทำให้คนวนเวียนอยู่ในทุกข์ไม่อาจจะล่วงพ้นสังสารวัฏไปได้ แต่ปัญญาทำให้คนหลุดพ้นจากกิเลสและหลุดพ้นจากสังสารวัฏ หลุดพ้นจากความทุกข์ไปได้ ในฐานะที่ชาวพุทธส่วนมาก โดยธรรมดา ชาวพุทธมักจะมองเห็นว่าการสิ้นกิเลส หลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นความดีอันสูงสุดในการปฏิบัติธรรมจึงมักคล้อยตามและเห็นด้วยกับทางฝ่ายปัญญา เพราะว่าปัญญาสามารถทำลายกิเลสและสิ้นทุกข์โดยสิ้นเชิงได้

เรื่อง ท่านมโหสถเลือกคู่

เมื่อท่านมโหสถอายุ ๑๖ ปี พระนางอุทุมพรเทวีซึ่งอยู่ในฐานะพี่สาว มีความคิดว่าตอนนี้ท่านมโหสถซึ่งอยู่ในฐานะน้องชายตามที่กล่าวมาแล้วในตอนก่อนเป็นผู้ใหญ่แล้วมียศใหญ่ ต้องการจะทำพิธีอวาหมงคลได้กราบทูลความนี้แก่พระเจ้าวิเทหราช พระเจ้าวิเทหราชทรงเห็นด้วย แต่ขอให้บอكمโหสถทราบ เมื่อมโหสถทราบถึงความประสงค์ของพระนางอุทุมพรเทวีแล้ว ก็ขอรับรองว่า ขอให้ท่านได้เลือกเอง เพราะถ้าพระนางอุทุมพรเลือกให้อาจเป็นที่ถูกใจ หรือไม่ถูกใจของท่านก็ไม่แนใจ และใน ๒-๓ วันนี้ขออย่าได้กราบทูลอะไรแก่พระราชินี ให้เว้นระยะสัก ๒-๓ วัน พระนางอุทุมพรทรงเห็นด้วย

เมื่อเป็นอย่างนี้ท่านมโหสถได้ปลอมตัวเป็นช่างซุนผ้า ออกไปทางประตูทิศอุดร ไปแต่เพียงผู้เดียว มุ่งหน้าไปสู่บ้านอุตรยวมัชฌคาม บ้านท่านมโหสถเป็นปาจันยวมัชฌคาม อยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทราบว่าเวลานั้นมีลูกสาวเศรษฐีในสกุลเก่าแก่ชื่ออมราเทวี มีรูปร่าง บริบูรณ์ด้วยคุณลักษณะต่างๆ มากมาย เป็นผู้หญิงที่มีบุญ วันนั้นนางต้มข้าวต้มแต่เช้า คิดว่าจะนำข้าวต้มไปให้บิดาซึ่งไปไถนา เมื่อออกจากเรือนก็เดินสวนทางกับท่านมโหสถ ท่านมโหสถได้เห็นนางเดินมา ในใจคิดว่าสตรีผู้นี้สมบุรณด้วยนารีลักษณะ

ที่ดีทุกอย่าง ถ้านางยังไม่มีสามีก็ควรเป็นภรรยาเราได้ ทางฝ่ายนางอมราเทวีเมื่อเห็นท่านมโหสถก็คิดในใจเหมือนกันว่า บุรุษผู้นี้ถ้าเป็นสามีของเราคงจะทำให้ทรัพย์สมบัติของเราเจริญมั่นคงเป็นจำนวนมาก ความคิดตรงกันหรือว่าเกิดอาการที่เรียกว่า Attractive เกิดความรู้สึกดึงดูดซึ่งกันและกัน คือดีคู่ดี ชั่วคู่ชั่ว ท่านดีด้วยกันทั้งสองคน เกิดความรู้สึกดึงดูดซึ่งกันและกัน

พระโพธิสัตว์มโหสถอยากทราบว่าคุณมีสามีแล้วหรือยังโดยใช้วิธีไต่ถาม ถ้านางเป็นคนฉลาดคงรู้วิธีไต่ถามด้วยปัญญาของตน คิดอย่างนี้แล้วก็ยื่นมือขึ้นแล้วกำมือ นางอมราด้วยความหมายว่าท่านถามว่ามีสามีแล้วหรือยังนางก็ยื่นอยู่ตรงนั้นแล้วแบมือออก ท่านมโหสถจึงได้เข้าไปใกล้ ถามต่อไปว่าคุณชื่ออะไร นางอมราตอบว่าสิ่งใดที่ไม่มีในอดีต ไม่มีในอนาคต ไม่มีในปัจจุบัน นั่นคือชื่อของนาง ท่านมโหสถก็เข้าใจความหมายที่นางพูดเป็นปริศนาว่าหมายถึงความไม่ตายไม่มีในโลก คือไม่มีทั้งในอดีตอนาคตและในปัจจุบัน ดีความว่าคุณชื่ออมรา แปลว่าไม่ตาย

ถามต่อไปว่าคุณจะนำข้าวต้มไปให้ใคร นางตอบว่านำไปให้บุรพเทพ ท่านมโหสถรู้ความหมายทันทีว่านำไปให้บิดามารดา เพราะบิดามารดาคือบุรพเทพของลูก นางอมราตอบ

ว่าถูกแล้ว ถ้ามต่อไปว่าบิดาไปทำงานอะไร ตอบว่าบิดาไปทำสิ่งหนึ่งโดยส่วนสอง ท่านมโหสถก็เข้าใจว่าหมายถึงการไถนา การไถนา นั้นชื่อว่าทำหนึ่งโดยส่วนสอง อันนี้คงจะหมายถึงรอยไถเมื่อพาลไถผ่านไปบนดินมันจะแยกเป็นสองข้างของพาลไถทั้งซ้ายขวานี้คือทำสิ่งหนึ่งโดยส่วนสอง

คำถามต่อไปว่า นางอยู่ที่ไหน นางตอบว่าคนทั้งหลายไปในที่ใดหนเดียวแล้วไม่กลับมา บิดาไปไถนาที่นั่น ท่านมโหสถบอกว่า เป็นป่าช้าไซ้ไหม นางตอบว่าถูกต้อง ท่านถามต่อไปว่าวันนี้จะกลับหรือไม่กลับ หมายถึงนางอมราจะกลับหรือไม่กลับ นางตอบท่านว่าถ้ามาก็จะไม่กลับ ถ้าไม่มาก็จะกลับ ท่านมโหสถตีความว่า บิดาของนางชะรอยจะไถนาอยู่ข้างฝั่งแม่น้ำ ถ้ามีน้ำมากก็จะไม่กลับ ถ้าไม่มีน้ำก็จะกลับ นางก็ตอบว่าถูกแล้ว ทั้งสองคนเจรจาโต้ตอบกันดังนี้ นางเชิญท่านมโหสถดื่มกินข้าวต้ม ท่านมโหสถคิดว่า การปฏิเสธเรื่องนี้เป็นสิ่งที่ไม่ดี จึงรับที่จะดื่มหรือกินข้าวต้ม นางจึงได้มอบข้าวต้มให้ พระโพธิสัตว์คิดว่า ถ้านางอมราไม่ล้างภาชนะ ไม่ให้น้ำล้างมือ แล้วให้ข้าวต้มแก่เรา เราจะไม่สนใจนาง แล้วจะไปทีอื่น แต่นางอมราไม่ได้เป็นอย่างนั้น นางเป็นหญิงที่ฉลาดและสะอาด ล้างภาชนะ นำน้ำในภาชนะให้ล้างมือ ไม่เป็นอย่างที่ท่านมโหสถคิดเอาไว้ ดักข้าวใส่ภาชนะให้เต็ม ตกลงว่ารับประทานข้าวต้ม นางอมราได้แบ่งข้าวต้มไว้ให้บิดา ที่เหลือจากนั้นจึงให้พระโพธิสัตว์

ท่านมโหสถได้ถามนางว่าบ้านเรือนของนางอยู่ที่ใด นางตอบว่าถ้าท่านเข้าไปในหมู่บ้านจะเห็นร้านข้าวสัตตุอยู่ร้านหนึ่ง ถัดไปเป็นร้านขายน้ำส้ม ข้างหน้าร้านค้ำทั้งสองร้านนั้นมีต้นทองหลาง มีใบ ๒ ชั้น มีดอกบานท่านไปทางที่มีร้านขายข้าวสัตตุ ร้านขายน้ำส้ม และต้นทองหลางที่มีดอกบาน ยืนอยู่ที่โคนต้นทองหลางแล้วไปทางขวานั้นแหละคือทางที่จะไปบ้านของนาง ตกลงว่าท่านมโหสถได้ไปที่บ้านของนางอมราถูกต้องตามที่ปรารถนา ตอนนั้นมารดาของนางอมราอยู่ที่บ้าน ได้ต้อนรับท่านมโหสถด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี ได้ถามว่าจะดื่มข้าวต้มอีกหรือไม่ ท่านมโหสถบอกว่าน้องหญิงอมราได้ให้ข้าวต้มแล้ว มารดาของนางอมราก็รู้ว่าชายผู้นี้มาเพื่อที่จะต้องการลูกสาวของเรา พระโพธิสัตว์รู้ว่าตระกูลเศรษฐีนี้เป็นตระกูลเก่าแก่แต่บัดนี้เข็ญใจ ได้ยากจนลง จึงได้บอกว่าตัวท่านเองเป็นช่างชุนผ้า มีผ้าอะไรที่จะเย็บจะชุนบ้างไหม มารดาของนางอมราบอกว่าผ้านั้นมี แต่ค่าจ้างไม่มี ท่านมโหสถ บอกว่าไม่ต้องการค่าจ้าง ทำให้เปล่าๆ ไม่เรียกค่าจ้าง มารดาของนางอมราจึงได้นำผ้ามาให้หม่มโหสถชุน พระโพธิสัตว์ได้ชุนผ้าที่เขานำมาทั้งหมดแล้วเสร็จอย่างรวดเร็ว ท่านกล่าวไว้ว่าการกระทำของท่านผู้มีบุญสำเร็จได้ง่าย และสำเร็จโดยเร็ว ท่านมโหสถได้บอกกับมารดาของนางอมราว่า ขอให้บอกชาวบ้านแถวนั้นใครมีผ้าให้ชุนก็ขอให้เอามาในวันนั้นพระมโหสถโพธิสัตว์ทำการชุนผ้าได้ ทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ

“บัณฑิตทั้งหลาย

แม้กระทบกับทุกข์ก็ไม่ทำความชั่ว

เพราะเห็นแก่ความสุขของตน

ถึงจะพลาดจากสมบัติก็สงบอยู่ได้

ไม่ละทิ้งธรรมเพราะรักหรือชัง”

ท่านมโหสถทดสอบคนรัก

ท่านมโหสถพักอยู่ที่บ้านของนางอมราได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี พักอยู่ ๑-๒ วัน เพื่อสังเกตนางอมราให้ถี่ถ้วน วันหนึ่งต้องการทดลองนาง, จึงให้หุงข้าวต้ม ข้าวสวย ทำขนม นางอมราเป็นคนฉลาด ทำอาหารอร่อย เสร็จแล้วน้อมเข้าไปให้ พระโพธิสัตว์ พออาหารแต่ละปลายล้นเท่านั้น รสก็แผ่ซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย แต่ท่านมโหสถทำเป็นโกรธและถ่มทิ้งเสีย บอกว่า ทำข้าวต้มเสียข้าวสารเปล่าๆ ไม่มีรสอะไรเลย ไม่รู้จักหุงต้ม นางอมราพูดอย่างอ่อนน้อมว่า ถ้าข้าวต้มไม่อร่อย ก็ไม่เป็นไร เชิญรับประทานขนมเถิด แล้วน้อมขนมเข้าไปให้ ท่านมโหสถ ทำที่เป็นถ่มทิ้งเหมือนเดิม นางจึงส่งข้าวสวยให้ ท่านมโหสถทำเป็นโกรธขยำข้าวต้ม ข้าวสวยและขนมเข้าด้วยกันแล้วทาดัวนางอมราตั้งแต่ศีรษะ แล้วไล่ให้นางไปยืนที่ประตูเรือน นางอมรา ไม่โกรธ ประนมมือรับคำว่า “ดีจะนาย” แล้วออกไปยืนที่ประตู

ท่านมโหสถรู้ว่านางไม่ถือตัว จึงเรียกกลับมาหา นางก็มาทันที นั่งอยู่ใกล้มโหสถ, พระโพธิสัตว์พอใจจึงมอบผ้าและทรัพย์สินที่ติดตัวมาและทรัพย์สินที่หาได้ใหม่ส่งต่อพ่อแม่ของนาง แล้วนำนางกลับไปบ้าน

ในระหว่างเดินทางก็มีเรื่องทดสอบสติปัญญา ความคิดอ่านกันไปตลอดทางจนถึงบ้าน เป็นที่พอใจของกันและกัน

พระนางอุทุมพรเทวีและพระเจ้าวิเทหราชโปรดทำอวาหมงคล ด้วยเกียรติอันยิ่งใหญ่ ครองคู่กันด้วยความสุข พระโพธิสัตว์ได้ ถวายอรรถธรรมแก่พระราชาด้วยสติปัญญาอันยอดเยี่ยม

ท่านมโหสถถูกใส่ความ

แต่คนดี คนมีสติปัญญา มีความสามารถสูงก็มักเป็นที่ชิงชังริษยาของคนไม่ดี ท่านมโหสถก็เช่นเดียวกัน เมื่อกำลัง รุ่งโรจน์อยู่นั้นก็ถูกบัณฑิตเก๋าทั้ง ๔ คนวางแผนใส่ความว่า มโหสถลักของพระราชาคือ จุฬามณี (ปิ่นปักพระเกศา), ฉลองพระบาททองคำ สุวรรณมาลา, ผ้ายกัมพลสำหรับคลุมที่ บรรทม โดยให้ทาสีของตนๆ (๔ คน) มาขายของเหล่านี้ที่บ้าน ท่านมโหสถ นางอมรรำบับไว้ด้วยรู้เท่าทันและให้จดชื่อคนนำมา ขายด้วย

เมื่อท่านมโหสถรู้เรื่องนี้ว่าตนถูกใส่ความก็รีบเข้าเฝ้า พระราชา แต่พระเจ้าวิเทหราชไม่ยอมให้เข้าเฝ้าและเมื่อทราบ ว่าตนจะถูกจับในฐานเป็นขโมยก็ปลอมตัวเป็นชาวบ้านธรรมดา ออกทางทิศประตูกทิศทักษิณไปอยู่ที่หมู่บ้านทักษิณยวมัชฌคาม (บ้านเดิมท่านมโหสถอยู่ทางทิศตะวันออกแห่งพระนคร มีชื่อ ว่า ปาจिनยวมัชฌคาม) อาศัยอยู่ที่บ้านช่างหม้อ ทำหม้อขาย เลี้ยงชีพไปวันๆ

พอรู้ว่า ท่านมโหสถบัณฑิตหนีไปแล้ว บัณฑิตทั้ง ๔ คน มีเสนกเป็นต้น คิดจะไปครอบครองนางอมรา ไม่ได้นัดหมายกัน ส่งเครื่องบรรณาการไปให้นางอมรา, นางก็รับไว้เมื่อเขาขอพบก็ให้พบ นัดให้ไปพบตอนกลางคืน ทำที่เป็นจนบัญญัติ แต่หลอกให้ ๔ คนตกลงไปในหลุมคูถ (หลุมอุจจาระ) ไปพบกันในหลุมอุจจาระ ต่างก็ถามกันว่า ท่านเป็นใครๆ จมอยู่ในหลุมคูถทั้งคืน รุ่งเช้า นางอมราจึงให้คนหย่อนเชือกให้ไต่ขึ้นมา

นางอมราได้นำของทั้ง ๔ อย่างไปถวายพระราชาและทูลให้ทรงทราบว่ามีมโหสถบัณฑิตถูกใส่ความเพราะความริษยาของเสนกเป็นต้น

(ตอนนี้ในตำราใช้คำว่า โจรลักรัตนะ ๔ คน)

ปัญหาเทวดา

มโหสถชาดกเล่าว่าเมื่อพระโพธิสัตว์หายไปในาน เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ ณ เศวตฉัตร ไม่ได้ฟังธรรมอันไพเราะ จึงปรากฏตนแก่พระราชา ทูลถามปัญหาบางประการ พร้อมทั้งชี้ว่า ถ้าทรงตอบไม่ได้ จะทูปศิระะพระราชาด้วยก้อนเหล็ก ปัญหานั้นมีว่า

“บุคคลทูปตีผู้อื่นด้วยมือและเท้าของตน ตีปากของผู้อื่นด้วยมือของตน แต่กลับเป็นที่รักของผู้ถูกตี บุคคลผู้นั้นคือใคร ?”

(ข้าพเจ้าเคยจำเป็นกลอนไว้ว่า

คนพวกหนึ่งยั้งดียังมีจิต

รักสนิทผูกพันกันนักหนา

พวกที่สองปองรักหนักอูรา

ยิ่งทูปตีดำว่ายิ่งอาลัย)

พระราชทานให้ตามบัณฑิตทั้ง ๔ มาเพื่อแก้ปัญหาแต่แก้
ไม่ได้ ตกกลางคืนเทวดาจึงทูลว่า ต้องให้ตามมโหสถบัณฑิตมา
แก้ จึงจะได้และได้ทูลเตือนพระราชาวา

เมื่อต้องการไฟ ทำไมจึงไปเป่าเอาที่หิ่งห้อย, เมื่อ
ต้องการน้ำมันทำไมไปรดที่เขาคี กองไฟใหญ่ก็มีอยู่ เพิกเฉย
เสีย ไม่หาประโยชน์จากกองไฟใหญ่ แต่มัวเอาเชื้อเพลิงไปต่อที่
หิ่งห้อยเพื่อให้ได้ไฟ ก็ต้องเหนื่อยเปล่า มโหสถบัณฑิตรุ่งโรจน์
ด้วยปัญญา เหมือนกองไฟใหญ่”

พระราชาริบให้อำมาตย์ ๔ คนออกไปทางประตูทั้ง ๔
ทิศรีบไปตามมโหสถบัณฑิตมา อำมาตย์ผู้ออกไปทางทิศใต้ได้
พบท่านมโหสถ ณ บ้านช่างหม้อ ขณะนั้นท่านมโหสถกำลังขุด
ดินทำหม้อ เนื้อตัวเปรอะไปด้วยโคลน กินข้าวเหนียวไม่มีแกง
(กินข้าวเหนียวเปล่าๆ ไม่มีกับ) อำมาตย์ผู้ไปพบเห็น บังเอิญ
เป็นฝักฝ่ายแห่งเสนกจึงพูดเยาะเย้ยท่านมโหสถ “ดูรูปร่างของ

คนมีปัญญาแต่หาทรัพย์หายศมิได้ซี เปรอะไปด้วยโคลน ข้ากินข้าวเหนียวไม่มีแกง จะประเสริฐอะไร ท่านเสนกพูดไว้ถูกต้องแล้ว”

ท่านมโหสถตอบว่า “ท่านคงรู้ได้เองว่า ข้าพเจ้าสามารถเรียกทรัพย์และยศกลับมาได้ด้วยปัญญาอย่างไร เราซ่อนตัวอยู่ เพราะรู้ว่ามิใช่กาลที่จะแสดงตน”

เมื่อท่านมโหสถเข้าเฝ้าแล้ว พระเจ้าวิเทโหราชต้องการจะทดลองว่า มโหสถคิดเป็นศัตรูกับพระองค์ตามที่เสนกเป็นต้น ทูลไว้จริงหรือไม่ จึงตรัสว่า

“คนพวกหนึ่งไม่ทำชั่วเพราะคิดว่าเราสบายอยู่แล้ว ส่วนคนอื่นพวกหนึ่งไม่ทำชั่วเพราะกลัวถูกตีเตียน ส่วนเจ้าเป็นผู้สามารถ มีความคิดข้อความอันไพบุลย์เหตุไร จึงไม่ก่อความทุกข์แก่เรา”

พระโพธิสัตว์กราบทูลพระราชาวา

“บัณฑิตทั้งหลายแม้กระทบกับความทุกข์ก็ไม่ทำชั่ว เพราะเห็นแก่ความสุขของตน ถึงจะพลาดจากสมบัติก็สงบอยู่ได้ไม่ละทิ้งธรรมเพราะรักและชัง”

(น ปณฺธิตา อตฺตสุขสฺส เหตุปายานิ กมฺมานิ สมาจรนฺติ ทุกฺเขน ผุฏฺฐา ขลิตาปิ สนฺดา ฉนฺทา จ โทสา นชฺชนฺติ ธมฺมํ)

พระราชาราชเมื่อจะตรัสขัตติยมายา (ชนบธรรมเนียม
ประเพณีของกษัตริย์) เพื่อทดลองพระโพธิสัตว์ต่อไปอีก จึง
ตรัสว่า

**“บุคคลควรถอนตนที่ตกต่ำ ด้วยวิธีการอย่างใดอย่าง
หนึ่ง คือด้วยวิธีที่ละมุนละม่อมหรือด้วยวิธีที่รุนแรงก็ตามให้
ได้เสียก่อน (เมื่ออยู่ในสมบัติแล้ว) จึงค่อยประพฤติธรรม
มิใช่หรือ”**

พระราชาทรงดำริเหมือนคนส่วนมากคิด คือให้ร้าย
เสียก่อนแล้วค่อยประพฤติธรรมค่อยทำความดี แต่พระโพธิสัตว์
คิดอย่างนักปราชญ์หรือบัณฑิต คือแม้ประสบทุกข์ก็ไม่ทิ้งธรรม
ยิ่งประสบทุกข์ ยิ่งยึดมั่นในธรรมดังกล่าวแล้ว และได้ทูล
เพิ่มเติมว่า

**“บุคคลนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของตนไม้ต้นใด ไม่พึง
หักรานกิ่งของตนไม้นั้น เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคน
ชั่วร้าย”***

*ผู้เขียนเคยได้ยินนิทานเรื่องกวางตัวหนึ่งเห็นนายพรานมาหลบซ่อนตัว
อยู่ที่พุ่มไม้ต้นหนึ่ง เมื่อนายพรานผ่านเลยไปแล้วก็และเล็มกินใบไม้ที่ต้นหลบซ่อน
อยู่นั้นจนโปร่ง บางตา นายพรานเดินย้อนกลับมามองเห็นกวาง จึงยิงเสียชีวิต
กวางตัวนี้ประทุษร้ายมิตรผู้คุ้มครองตน จึงมีผลให้ต้องตาย ในสังคมมนุษย์ก็มี
เรื่องทำนองนี้อยู่เนืองๆ คือคนประทุษร้ายมิตรเพราะเห็นแก่กินบ้าง เห็นแก่ลาภ
ยศและฐานะทางสังคมบ้าง ในที่สุดผลร้ายก็มาถึงตัว. สำหรับบัณฑิต, ท่านยอม
ทำลายตัวเองเสียดีกว่าประทุษร้ายผู้มีพระคุณซึ่งไม่มีความผิด - วศ.

(ยสฺส รุกฺขสฺส ฉายาย นิสีเทยฺย สเยยฺย วา น ตสฺส
สาขํ ภณฺเษยฺย มิตฺตพฺพโก หิ ปาปโก)

พระโพธิสัตว์ เมื่อจะเตือนพระราชาให้พิจารณาให้
รอบคอบก่อนที่จะเชื่อหรือทำอะไรลงไปจึงกล่าวว่า

๑. คฤหัสถ์ ผู้ยังเกี่ยวข้องด้วยกามเกียจคร้าน ไม่ดี
๒. บรรพชิตหรือนักบวชไม่สำรวม ไม่ดี
๓. พระราชา (หรือผู้ใหญ่) ไม่ใคร่ครวญเสียให้ดีกว่าก่อน
แล้วทำ ไม่ดี

๔. บัณฑิตขี้โกรธ ไม่ดี

(๑. อลฺโส คีหิ กามโกคิ น สาธุ

๒. อสญฺญโต ปพฺพชิตฺโต น สาธุ

๓. ราชา น สาธุ อนิสฺมมการี

๔. โย ปณฺทิตฺโต โกรโธ น ตํ น สาธุ)

เมื่อพระโพธิสัตว์กราบทูลเช่นนี้ พระเจ้าวิเทหราช
จึงเชิญให้ท่านนั่ง ณ ราชบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร พระองค์
เองประทับนั่ง ณ อาสนะที่ต่ำกว่าแล้วเล่าเรื่องที่เทวดาถาม
ปัญหาซึ่งพระองค์ตอบไม่ได้ และนักปราชญ์ทั้ง ๔ ก็ตอบไม่
ได้ ขอให้พระโพธิสัตว์ช่วยตอบด้วย พระโพธิสัตว์ตอบปัญหา
ข้อแรกว่า ได้แก่มารดาหรือบิดากับบุตร เมื่อบุตรน้อยตีมารดา

หรือบิดาด้วยมือและเท้า ตบที่ปาก มารดาบิดาก็ชอบใจถอดรัด
จุมพิตด้วยความรักใคร่

ปัญหาข้อที่ ๒ ว่า

“บุคคลต่ำเขาตามปรารถนา แต่ไม่ต้องการให้ผู้ถูกต่ำ
ประสพภัยพิบัติ ผู้ถูกต่ำนั้นเป็นที่รักของผู้ต่ำ บุคคลผู้นั้นคือ
ใคร ?”

พระโพธิสัตว์ตอบว่า ได้แก่บุตรกับมารดาบิดา คือเมื่อ
บุตรโตพอใช้งานได้แล้ว มารดาบิดาใช้ให้ทำกิจต่างๆ ลูกมัก
เฉยเสีย เพลินดีด้วยการเล่น มารดาบิดาจึงดูต่ำ แต่ไม่ปรารถนา
ภัยพิบัติต่อบุตรนั้น

พระราชชาตรีสถามปัญหาที่ ๓ ว่า

“บุคคลกล่าวต่อกันด้วยคำไม่จริง ทั้งกันด้วยคำ
เหลวไหลแต่เป็นที่รักของกันและกัน คนพวกนั้นคือ
ใคร?”

พระโพธิสัตว์ทูลตอบว่า “ได้แก่การหยอกเย้ากันของ
สามีภรรยา หรือคู่รัก”

ปัญหาข้อที่ ๔ ว่า “ผู้นำข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะไป
แต่เป็นที่รักแห่งเจ้าของทรัพย์ ผู้นั้นคือใคร ?”

พระโพธิสัตว์ตอบว่า “ได้แก่สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติ

ธรรมเมื่อนำปัจจัย ๔ ไปบริโภคใช้สอย ย่อมเป็นที่พอใจ เป็นที่รักของศาสนิกชน”

ทุกข้อที่พระโพธิสัตว์กล่าวแก้ปัญหาจบลง เทวดากล่าว สาธุการด้วยความชื่นชมยินดี พระเจ้าวิเทหราชเองก็โปรดปราน เลื่อมใสในท่านมโหสถเป็นอย่างยิ่ง ได้พระราชทานตำแหน่ง เสนาบดีแก่ท่าน, จำเดิมแต่นั้นมาพระโพธิสัตว์ก็มียศใหญ่

ปัญหาเรื่องความลับและปลอดภัยเพราะปัญญา

ต่อจากนั้นบัณฑิตทั้ง ๔ มีเสนกเป็นต้นก็หาช่องทางเพื่อกำจัดพระโพธิสัตว์ต่อไป พวกกันไปหาท่านมโหสถถามเป็นการ เริ่มต้นก่อนว่า

ส. บัณฑิตควรตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?

ม. ในความจริง

ส. ตั้งอยู่ในความจริงแล้วควรทำอะไรต่อไป ?

ม. ควรให้ทรัพย์สมบัติเกิดขึ้น

ส. ควรทำอะไรต่อไป ?

ม. ควรคบมิตร

ส. คบมิตรแล้วทำอะไรต่อไป ?

ม. ควรเรียนความคิดอ่านจากมิตร

ส. แล้วควรทำอะไรต่อไปอีก ?

ม. เมื่อได้ความคิดจากมิตรแล้ว ถ้าเป็นความลับก็ไม่ควรบอกความลับของตนแก่ใครๆ

ทั้ง ๔ คนได้ฟังแล้วพากันไปเฝ้าพระราชา ทูลว่าโมโหสธเป็นกบฏต่อพระราชา เมื่อพระราชาไม่เชื่อจึงทูลต่อไปว่าขอให้ลองตรัสถามดูว่าควรบอกความลับแก่ใคร ? ถ้าโมโหสธทูลว่า ควรบอกแก่คนนั้น คนนี้ แสดงว่าเขาไม่เป็นกบฏ แต่ถ้าเขาทูลว่า “ไม่ควรบอกแก่ใคร” แสดงว่าเขาเป็นกบฏ

พระราชาต้องการทดลอง วันหนึ่งเมื่อบังเกิดทั้ง ๕ มาประชุมพร้อมกันแล้ว ตรัสถามว่า “บุคคลควรเปิดเผยความลับแก่ใคร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องควรติเตียนหรือควรสรรเสริญ ?”

เสนกได้กราบทูลขึ้นก่อนว่า ขอให้พระราชาตรัสเรื่องนี้ก่อน พวกเขาทั้ง ๕ จะได้กราบทูลให้ต้องตามพระราชอัธยาศัยต่อภายหลัง

พระเจ้าวิเทหราชตรัสว่า “ควรเปิดเผยความลับแก่ภรรยาผู้รักดีและเป็นที่ยรักที่พอใจ”

เสนกกราบทูลว่า “ควรเปิดเผยความลับแก่มิตรผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์”

บุกกุสะทูลว่า “ควรเปิดเผยความลับแก่พี่น้องผู้มีศีล”

กามินะทูลว่า “ควรเปิดเผยความลับแก่บุตรผู้มีปัญญา”

เทวินทะทูลว่า “ควรเปิดเผยความลับแก่มารดาผู้รักบุตร”

ส่วนท่านมโหสถบัณฑิตกราบทูลว่า

“ไม่ควรบอกความลับแก่ใครๆ การปกปิดความลับไว้เป็นการดี การเปิดเผยความลับ ไม่ดี ผู้มีปัญญา เมื่อความปรารถนายังไม่สำเร็จก็พึงอดกลั้นไว้ เมื่อความปรารถนาสำเร็จแล้ว พึงกล่าวได้ตามสบาย”

เมื่อพระโพธิสัตว์กราบทูลเช่นนั้น พระราชาแสดงความไม่พอพระทัย เพราะได้ถูกขู่ขังไว้แล้ว การแก้ปัญหาคำเนินไปจนพระอาทิตย์ตกดิน พระโพธิสัตว์เห็นอาการไม่ค่อยดีจึงรีบทูลลากลับ

เสนกและพวกอยู่ข้างหลังจึงทูลยุยงพระราชาต่อไปว่า มโหสถเป็นกบฏตามที่ได้ทูลไว้ พระราชาทรงเชื่อเพราะทรงเห็นว่า เหตุการณ์รับกัน สอดคล้องกัน จึงตรัสให้นักปราชญ์ทั้ง ๔ ประหารชีวิตมโหสถเสียในวันรุ่งขึ้นเมื่อมโหสถมาเฝ้าตอนเช้า

คูเถิด คนซื่อสัตย์และมีปัญญา แต่ถูกเพื่อนร่วมงาน ริษยาและผู้เป็นใหญ่โง่เขลา ไม่พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ทำ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนดี แต่วิสัยผู้มีปัญญายอม อาศัยปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนให้รอดพ้นได้

ความลับของ ๔ บัณฑิต

เมื่อท่านมโหสถลาไปแล้ว คิดว่าน่าจะมี ความลับลคมคม ในอยู่ เกี่ยวกับเรื่องที่บัณฑิตทั้ง ๔ กราบทูลพระราชาก็ วยกับเรื่องความลับ น่าจะลองเสาะแสวงหาข้อเท็จจริงให้แน่ชัด จึงได้ไปหลบซ่อนอยู่ใต้ถ้ำข้าว เมื่อบัณฑิตทั้ง ๔ ออกจากที่ ฝ้าแล้ว จะมานั่งปรึกษากันบนถ้ำข้าว นั้นเสมอๆ วันนั้นก็เช่น กัน ทั้ง ๔ คนมานั่งสนทนากันเปิดเผยความลับของกันและกัน ด้วยความไว้วางใจ

เสนกได้เปิดเผยว่า เขาเคยร่วมอภิรมย์กับหญิงแพศยา คนหนึ่งในสวนไม้รังและฆ่าชิงทรัพย์ของนาง เขาได้บอกความ ลับนี้แก่สหายคนหนึ่ง

บุกกุสะ เปิดเผยว่า เป็นโรคเรื้อนที่เขา ได้บอกความ ลับนั้นแก่น้องชายและคงเป็นความลับมาจนบัดนี้ พระราชา โปรตบรรทมบนท่อนขาที่เป็นโรคเรื้อนของเขาเสมอ ถ้าทรง ทราบเมื่อใด คงรับสั่งให้ประหารชีวิตเขาเสีย

กามินทะ เล่าว่า ในวันแรม ๑๕ ค่ำ ยักษ์ชื่อนรทเวะ มาสิงเขา เขาร้องเหมือนสุนัขบ้า เขาได้บอกความลับนี้แก่บุตร, บุตรจะจับบิดาขังไว้ในห้องแล้วให้เล่นดนตรีที่หน้าบ้านเพื่อ กลบเสียงร้อง

เทวินทะ บอกว่า เขาลักแก้วมณีอันเป็นมงคลในราชสำนักเป็นของพระราชาองค์ก่อน (พระเจ้ากุสุราช) แล้วให้ มารดาไว้ เมื่อเข้าเฝ้าก็นำแก้วมณีนั้นติดตัวไป ทำให้มีเสน่ห์ เป็นที่โปรดปรานของพระราชา

คืนนั้น พระราชาทรงบรรทมไม่เป็นสุข ทรงหวนระลึก ถึงคุณความดีของมโหสถนานัปการที่มีต่อพระองค์ ทรงรู้สึก ว่า น่าจะผิดที่ทรงสั่งประหารชีวิตของท่านมโหสถ ทรงวิตกจน พระเสโทท่วมพระกาย กระสับกระส่ายไปมา พระนางอุทุมพร เทวีทรงเห็นเช่นนั้น จึงทูลถามถึงสาเหตุ พระราชาตรัสบอกเหตุ นั้นแก่พระนาง

ความโศกได้เกิดแก่พระนางอุทุมพรเป็นอันมาก พระนางดำริว่า ทำไฉนจะช่วยพระราชาให้เบาพระทัยสร้าง โทมนัสและช่วยมโหสถผู้เป็นน้องชายให้พ้นจากความตาย สตรีผู้มีปัญญา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแก่คนอันเป็นที่รักย่อม สามารถหาทางแก้ปัญหานั้นได้ จึงปลอบพระราชาให้บรรเทาความ โศก ทำที่เป็นทูลว่า เมื่อมโหสถคิดกบฏสมควรแล้วที่จะต้องตาย

พระราชาทรงสร้างโศกแล้วทรงบรรทมหลับไป พระนางอุทุมพร
 ธิเบศย์เขียนจดหมายบอกเหตุทั้งปวงให้ท่านมโหสถทราบแล้ว
 สอดไปในภาชนะอาหารให้นางข้าหลวงรีบนำไปให้ท่านมโหสถ
 พระนางไม่ลืมบอกว่า ฟรุ้งนี้ ถ้าจะเข้าเฝ้าพระราชินี ให้นำ
 ประชาชนเป็นจำนวนมากห้อมล้อมไปด้วย ท่านมโหสถรับทราบ
 เรื่องแล้วกำหนดสิ่งที่จะต้องทำในวันรุ่งขึ้นแล้วเข้านอน

วันรุ่งขึ้นบัณฑิตทั้ง ๔ ได้คอยอยู่หน้าพระราชวังเพื่อ
 สังหารท่านมโหสถ แต่ท่านมโหสถไม่มา จึงเข้าเฝ้าพระเจ้า
 วิเทหราช

กราบทูลให้ทรงทราบว่าไม่สำเร็จ ตกสายท่านมโหสถ
 จึงเข้าเฝ้าพร้อมด้วยประชาชน ห้อมล้อมเป็นอันมาก
 พระเจ้าวิเทหราชเปิดพระแกลประทับยืนทอดพระเนตรอยู่
 ท่านมโหสถลงจากรถถวายบังคม พระราชาทรงดำริว่า ถ้า
 มโหสถเป็นกบฏจริงใจจงลงจากรถถวายบังคมแล้วยืนอยู่
 พระราชารับสั่งให้เข้าเฝ้าแล้วตรัสถามว่า เมื่อวานนี้กลับแต่ตอน
 เย็นและมาเฝ้าเอาตอนสายเพราะอะไร ?

ท่านมโหสถกราบทูลความจริงทุกประการให้ทรงทราบ
 และทูลถึงความลับของอาจารย์ทั้ง ๔ ด้วย พระราชาทรงสดับ
 แล้ว ถามอาจารย์ทั้ง ๔ ว่า มีความลับเช่นนั้นๆ จริงหรือไม่ ?
 ทุกคนยอมรับว่าเป็นความจริง

พระเจ้าวิเทหราชทรงพิโรธอาจารย์ทั้ง ๔ ว่าปองร้าย
กันเองแล้วมากล่าวโทษมโหสถว่าปองร้ายพระองค์ รับสั่งให้
นำอาจารย์ทั้ง ๔ ไปลงโทษเขี่ยนตีแล้วประหารชีวิตเสียแต่
ท่านมโหสถขอชีวิตไว้ รับสั่งให้เนรเทศ แต่ท่านมโหสถก็ทูล
ขอให้พระราชทานยศให้อยู่ในตำแหน่งเดิม พระราชาทรง
เลื่อมใสในท่านมโหสถยิ่งขึ้น ส่วนอาจารย์ทั้ง ๔ ก็หมดยศ
เหมือนงูที่ถูกถอดเขี้ยวเสียแล้ว

บัณฑิตย่อมบำเพ็ญคุณงามความดีทั้งเพื่อตนและเพื่อผู้
อื่นอยู่เสมอ

ต่อไปนี้จะจบเรื่องท่านมโหสถเป็นเรื่องของการเมือง
การสงครามระหว่างแคว้นซึ่งมีข้อความยาวมากถึง ๑๔๒ หน้า
ของหนังสือ ๘ หน้ายก เห็นว่าที่เล่ามาแต่ต้นจนถึงตอนนี้ก็เพียง
พอแล้ว ในการแสดงพระปัญญาบารมีในอดีตของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าสมัยที่เสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต ณ เมืองมิลินา
แคว้นวิเทหะ

จบเรื่องมโหสถบัณฑิต

ได้เขียนไว้เพียง ๕ เรื่องเท่านั้น

บันทึกท้ายเล่ม

เรื่องทศชาตินี้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า ๑๐ พระชาติสุดท้าย ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๘ และอรรถกถาชาดกฉบับภาษาไทย ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่มที่ ๖๓, ๖๔ มหานิบาตชาดก ตั้งแต่พระเตมีย์จนถึงพระเวสสันดร มีลำดับดังนี้

๑. เรื่องพระเตมีย์	ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
๒. เรื่องพระมหาชนก	ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
๓. เรื่องสุวรรณสาม	ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี
๔. เรื่องพระเจ้าเนมิราช	ทรงบำเพ็ญอิชฺฐานบารมี
๕. เรื่องมโหสถบัณฑิต	ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
๖. เรื่องสุริทัตตนาคราช	ทรงบำเพ็ญศีลบารมี
๗. เรื่องพระจันทกุมาร	ทรงบำเพ็ญขันติบารมี
๘. เรื่องพระมหานารทกัศสป	ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
๙. เรื่องวิฑูรบัณฑิต	ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี
๑๐. เรื่องพระเวสสันดร	ทรงบำเพ็ญทานบารมี

ประวัติของ อ.วศิน อินทสระ

ชาติภูมิ

เกิดที่หมู่บ้านท่าศาลา อำเภอรัตตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อจำความได้ พ่อแม่ได้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านตากแดด ตำบลปากกรอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

การบรรพชาอุปสมบท

บวชเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี ที่วัดบุปผาราม เขตธนบุรี กรุงเทพฯ เมื่อพ.ศ. ๒๔๙๐ และอุปสมบทเป็นภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ลาลิกขา (สึก) เมื่อ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๗

การศึกษา

- มัธยม ๘ (สมัครสอบ)
- นักรรรมเอก
- เปรียญ ๗ (ป.ธ.๗)
- ศาสตราจารย์บัณฑิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย)
- M.A. (Master Degree of Art - ทางปรัชญา มหาวิทยาลัยบานาร์ส อินเดีย)
- ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน

- สอนวิชาศีลธรรม
- ที่โรงเรียนราชินี
- ที่โรงเรียนพณิชยการสีลม (อาจารย์ผู้ปกครอง)

- ที่โรงเรียนเตรียมทหาร และเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณ มียศเป็นร้อยโท
- สอนวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท-มหายาน ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ประมาณ ๑๒ ปี ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๒๑ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๓)
- สอนวิชาพุทธศาสนาในประเทศไทยและวิชาจริยศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ประมาณ ๑๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๓
- สอนที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๒ (เป็นระยะเวลา ๔๖ ปีเต็ม)
- สอนพิเศษประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับความรู้ทางพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๕๓ (เป็นระยะเวลา ๒๘ ปีเต็ม)
- บรรยายพิเศษในที่ต่างๆ ตามที่ได้รับเชิญ
- บรรยายธรรมทางวิทยุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน โดยออกเป็นรายการสดบ้าง ใช้เทปบ้าง ปัจจุบันใช้เทป

การประพันธ์

เขียนหนังสือประเภทต่างๆ เช่น นิยายอิงหลักธรรม อธิบายหลักธรรม ฯลฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ มาจนถึงปัจจุบัน มีประมาณ ๑๓๐ ชื่อเรื่อง บางชื่อเรื่องก็มีหลายเล่มเช่น ทางแห่งความดี เป็นต้น

ทำนิตยสาร

- เป็นบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักร ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ถึง ๒๕๓๙
- เป็นบรรณาธิการนิตยสารศุภมิตรของมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (กศม.) ของวัดมกุฏกษัตริยาราม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๑

รางวัลพิเศษ

- ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รับโล่รางวัลชมเชยจากคณะกรรมการจัดงาน ลับดาท์หนังสือแห่งชาติ ประเภทสารคดี จากหนังสือเรื่อง “จริยาบถ” และ ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ จากหนังสือเรื่อง ”จริยศาสตร์”
- ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับพระราชทาน เสด็จธรรมจักร เป็นรางวัลในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาประเภทวรรณกรรม เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
- ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับเกียรติบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะรางวัลชมเชย ประเภทสร้างสรรค์ด้านศาสนา จากบทความเรื่อง “หลักกรรมกับการพึ่งตนเอง”
- ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒ ได้รับโล่พุทธคุณูปการ กาญจนเกียรติคุณและเกียรติบัตรในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม
- ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ได้รับรางวัลปุษยนียบบุคคลด้านภาษาไทย เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จากกระทรวงวัฒนธรรม

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา

เรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา นอกจากจะได้รับความนิยมนอย่างแพร่หลายในสังคมไทยแล้ว สารานุกรมวรรณกรรมโลกในศตวรรษที่ ๒๐ (Encyclopedia of World Literature in 20th Century) ได้นำเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาไปสวดตีไว้ในหนังสือดังกล่าวนั้น เป็นทำนองว่าได้ชี้ทางออกให้แก่สังคมไทยที่สับสนวุ่นวายอยู่ด้วยปัญหานานัปการ

พระพุทธบารมีทั้ง ๑๐ ประการมี ทาน เป็นต้น อันที่จริง พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกขชาติที่ทรงได้กำเนิดเป็นมนุษย์ ต่าง แต่เพียงว่า บางชาติทรงเน้นหนักไปในบางเรื่อง เช่น พระชาติที่เป็นสุวรรณสามดาบสทรงหนักไปทางเมตตาบารมี เป็นต้น

เมื่อพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้วจึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเผยแผ่พระธรรมอันเป็นประโยชน์ไพศาลแก่ชาวโลกมาจนถึงปัจจุบันนี้ ทำให้บุคคลผู้เลื่อมใสและปฏิบัติตามโดยชอบ ได้ปลดปล่อยความทุกข์และประสบสุขแห่งชีวิตตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติ

ชมรมกัลยาณธรรม
www.kanlayanatam.com